

A
MAGYAROK ÚTJA

INDIÁTÓL PANNONIÁIG

MAGYAR ŐSTÖRTÉNETI
TANULMÁNY

A MŰVELT KÖZÖNSÉG SZÁMÁRA
ÍRTA
KÉZDY VÁSÁRHELYI ZOLTÁN D^r

BUDAPEST
STEPHANEUM NYOMDA
1939

Kiadja: Kézdy Vásárhelyi Zoltán dr.
Stephaneum nyomda Budapest. Felelős: ifj. Kohl Ferenc.

Az Szittyából kijöttekről,
Magyaroknak eleikről,
És azoknak vitézségekről.

(Régi magyar históriás ének.)

2.

«Figyelem gerjesztés tsak tzéla
ezekben is bővebb szólásomnak.»

*(Horváth I. Rajzolatok a magyar
nemzet legrégebb történeteiből.)*

I.

Bevezetés. Evilath földje.

Az 1938. évet, Szent István királyunk halálának 1000-ik évfordulóját, a magyar nemzet, mint jubileumi évet ünnepelte meg s így alkalmoszerűnek is tartom, hogy jelen szerény munkámmal én is hozzájáruljak ezen évforduló megünnepléséhez és pedig azzal, hogy bebizonyítani igyekezzem, hogy Szent István magyar népe nem egy nomád, vadászattal-halászattal és rablással foglalkozó népcsoport leszármazója volt, hanem igenis a műveltség magas fokán álló és az ókori keleti kultúrszerepet játszó nemzetek ivadéka, fában is alig 100 év alatt egy keresztény, hatalmas államot tudott szervezni, melynek híre és konszolidáltsága a messze nyugatról is odavonzotta a legjelesebb lovagok *tömegét* és a hazájukkal elégedetlen népek egész raját.

De indokoltnak látszik előttem e kérdés taglalása épp a jelen időben egy más szempontból is. Ugyanis a nagy német nemzetnek a világháború után történt nagy megaláztatásából csak a közeli években sikerült talpra állania s ezt oly nagy elánnal tette, hogy ezzel szomszédjai bámulatát vívta ki s így nem csoda, ha a mi porbasujtott nemzetünk is, mint követendő példaképre tekint fel reá, sőt ifjúságunk egy része elfelejtkezve dicső múlt-

tunkról s turáni fajunkról, hajlandónak mutatkozik az árja kultúra és ideológia előtt jobban meghajtani zászlaját, mint azt nemzetünk és fajunk érdeke megengedné. Ezért kívánom a magyar közönség s főleg a magyar ifjúság figyelmét egy oly kérdésre irányítani, mely szorosán összefügg nemcsak dicső múltunkkal, de amelynek megismerése jövőnk alakítására is kihatással lehet. Egy ily kis nemzet jövője ugyanis nagymértékben függ, mint a közelmúltban tapasztaltuk, a többi nagy nemzetek jóakaratótól és megbecsülésétől. Ezt mi, sajnos, a hosszú Habsburg-uralom alatt részben saját hibákon kívül jórészt elveszítettük. Ennek visszaszerzése tehát életkérdés nemzetünkre nézve. Így, reményilem, nem végezek felesleges munkát ebből a szempontból sem, ha bebizonyítani igyekszem, hogy a magyar nemzet nemcsak a múlt századokban teljesített hatalmas munkát, midőn az európai keresztény kultúrát védte sikeresen a tatár és török invázió ellen, hanem nagy része van turáni ősei és rokonai révén az általános európai kultúra megteremtésében is. *Nincs tehát semmi okunk arra, hogy az árja kultúrával szemben restelkedjünk s magunkat annak mindenben alárendeljük, hanem inkább büszkék lehetünk nemzeti kultúránkra és alkotmányunkra, melynek gyökerei még a messze ókorba nyúlnak vissza s nemzetünk lovagias, megbízható, türelmes és humánus karakterére, melyet elődeinkről is, mint látni fogjuk, még ellenfeleinknek is el kellett ismerniök.* Sajnos, az újabbkori magyar történettudomány nemzetünk őstörténetének ezen részével alig foglalkozott s így munkámban kénytelen vagyok túlnyomóan a külföldi s azon régibb, nagyobb részét a múlt században élt, magyar történetírók munkájával foglalkozni, kik

nemzetünk őseit nem az északi és északkeleti finn-ugor népek közt keresték, hanem a délkeleti ugorok közt. Ezek pedig Perzsia északkeleti és India északnyugati szélén laktak s délnyugatnak vándorolva érkeztek a Kaukázus-hegységen át Európába.

Az északi ugornépektől való származásunk hívei, ezen, a műveltség legkezdetlegesebb fokán álló népek történelmét, megfelelő történelmi adatok hiányában, nem képesek még a középkor elejéig sem visszavezetni s így természetesen a magyarok történetét sem, míg azon tudósaink, kik fajunk eredetét az ókorban történelmi szerepet játszó kultúrnépek közt keresik, bőséges történelmi adatok fölött rendelkeznek, amelyek szigorú bírálata s a külföldi tudósok idevonatkozó munkájának felhasználása mellett, *lehetséges őseink történelmét is visszavezetni a messze ókorba.*

Nézetem szerint minden intellektuel embernek, hogy eredményes és hasznos munkát végezhesen, szüksége van egy kis fantáziára éspedig főleg a tudományok s ezek között is leginkább a történettudomány s annak segédtudományai terén. Ez a fantázia volt az, amely úgy a külföldi, mint a hazai tudósokat tevékenységre sarkalta s ennek köszönheti az emberiség a legtöbb eredményt, amit főleg az ókori történettudomány terén elért. Nézzük csak a régi Egyiptom, Trója, Assyria, Babylonia, Perzsia területén véghezvitt ásatásokat s azok eredményeit. Hol volna a történettudomány ezek nélkül! Pedig mondhatom, nagy fantázia kellett ahhoz, hogy valaki Ninive és Babylon, e milliós ókori városok romjait megsejtse, az azokat borító többezeréves földréteg alatt és dacolva az ott lakó félvad népek és akkori kormányaik ellenszenvével, valamint a klimatikus

viszonyokkal és sok itt fel nem sorolható akadállyal, feltárja az addig csak a Bibliából ismert csodás emberi alkotásokat Bábel tornyától elkezdve Szemirámisz függő kertjeiig. Nézetem szerint tehát mérhetetlen károkat okoz nemzetének az a tudós, ki ki akarja belőle a tudomány szent nevében irtani a fantáziáját működésbe hozó történeti hagyományokat s mindazt, ami okkal vagy ok nélkül, de emeli nemzeti önérzetét. Ezt tette pedig nálunk a múlt század második felében egy német említkön fejlődött s a Bach-korszak alatt nagyra nőtt történeti és nyelvészeti iskola, melynek segítségével siett az akkor uralkodó judeo-liberalizmus és e két nagy-, hatalomnak sikerült azután — nem nélkülözvén a legfelsőbb támogatást sem — odáig vinni a nemzetet, hogy annak vége csak Trianon és az azt követő zsidó kommunizmus lehetett.

De ellenkezett ez a tudományos eljárás a modern szellemtörténetírás elméletével is, amelynek szem előtt tartásával kell vizsgálni a mai történetírónak a lefolyt és leírandó történeti eseményeket, melyek középpontjában mindig az ember és az ember cselekvései állanak s amelyeket előidéző okok között az egyik főtényező az emberi szellem és annak egyik főmozgatója, a fantázia.

Jelen szerény munkámmal épp ezért nem kívánok sem tudományos babérhoz jutni, sem egyéb sikert vagy eredményt elérni, hanem céloom egyedül az, hogy a magyar művelt nagyközönség s a történettudomány iránt érdeklődő ifjúság figyelmét és érdeklődését felhívjam nemzetünk múltjának oly részletei iránt, melyek még nem tekinthetők felderítetteknek s amelyek kibogozása még egy új generációra vár. Mert a régi

ideológiában felnőtt vagy már megöregedett tudósoktól igazán nem várható, hogy szakítsanak eddigi elméleteikkel; még jó, ha úgy nem tesznek a más elméletek hirdetőjével, mint Galileivel tették tudós kortársai, kit nem az Egyház üldözött a csillagászat, fizika és egyéb tudományok körébe tartozó nagyfelfedezései miatt, hanem a régi, megdönthetetlenek hitt, tudományos elméletek levitézlett harcosai s akit csak az akkori pápák tudományszeretete és felvilágosodottsága mentett meg az inkvizíció börtönéből.

Szándékom az olvasót visszavezetni a nemzeti hagyomány szerinti hazájába, *Evilath földjére*, ahonnan ua csodaszarvas *vezette* vezéreit, Hunort és Magort Meotisz ingóványaihoz, ahol már oly hazát találtak a kazár birodalom keretében, melyre vonatkozólag a tudományos megállapítások már végleg tisztázottnak tekintendők. De nincs tisztázva nézetem szerint a mai magyar történettudomány világánál, hogy honnan érkeztek őseink a Meotisz tavához. A nemzet hagyománya szerint dél felől. Így tehát csak a Kaukázuson át jöhettek: Még azt is elismeri a legtöbb történettudósunk, hogy a Kaukázusban tartózkodtak őseink bizonyos ideig, mert hisz' itt kellett ú. n. török jövevény szavaink tanúsága szerint is a kazár-megyér fajnak a török fajjal keverednie. Ez időtől visszamenőleg azonban már oly eltérők a tudományos körök egymásközi nézetei, hogy engedjék meg nekem tisztelt olvasóim, hogy arra vállalkozzam, hogy a csodaszarvas helyett én vezessem a mesés *Evilath földjéről*, mely alatt a ködös múltba vesző őshazákat értem, egész a Meotisz ingóványos taváig. Ezen hosszú úton bizony nemcsak a végcél Moeotisz tava ingóványos, de ingóványos az az egész

út, melyet olvasóimmal meg fogok tenni. Igaz viszont, hogy oly vidékeket fogunk bejárni, amelyek az emberi művelődés de talán magának az egész emberiség bölcsőjének is tekinthetők, oly vidékekről és oly népekről lesz szó, melyek szereplése a Bibliában már kora gyermekkorunkban felkeltette kíváncsiságunkat, majd mint az Ezeregyéjszaka meséinek színtere, ifjúságunk érdeklődését, végül a múlt században elkezdődött ásatások az érett kor tudományszomját, s akinek ereiben magyar vér lüktet, az a külföldi tudósok megállapításai nyomán nem állhatja meg, hogy azokat összefüggésbe ne igyekezzék hozni nemzetünk múltjával.

Talán akad majd magyar ifjú, kinek anyagi függetlensége megengedi, hogy nem rettenve vissza az akadályoktól sem, Evilath földjét személyesen bejárja s a magyarok őshazáját tudományos kutatások alapján végleg megállapítsa.

De akadhat még oly hazafias lelkű *mecénás* is, ki nagylelkű alapítványával lehetővé tenné egy-egy magyar ifjúnak, hogy tanulmányait ily irányban folytatva, világot derítsen őseink még mindig homályba vesző eredetére és kultúrájára.

II.

A magyar őstörténet és a nemzeti történetírás.

Jelen munkámban nem akarok kiterjeszkedni arra a kérdésre, hogy a magyar *nyelv* finn-ugor, vagy török-tatár, vagy hún-szittyia eredetű-e, illetve, hogy ezen nyelvcsaládok közül melyikbe tartozik, ezt s ezzel együtt a magyarság hún-ugor származását már .eldöntötték az utóbbi évtizedek nyelv- és történettudósai. Épp így lehet mondani végérvényesen, megállapították a magyarságnak közvetlenül a honfoglalást megelőző időkben való történetét is visszamenőleg, körülbelül a középkor elejéig, de foglalkozni akarok a magyarságnak az ókorba visszanyúló történetével és őshazájával s fel akarom hívni a laikus magyar közönség s a minden iránt fogékony magyar ifjúság figyelmét és érdeklődését turáni őseinkre, azok küzdelmeire és műveltségére s ezzel összefüggő sok oly kérdésre, melyet tudósaink s tudományos intézményeink, így elsősorban a Magyar; Tudományos Akadémia, a> Magyar Történelmi Társulat-és tudományos egyetemeink teljesen elhanyagolnak.

Míg ugyanis a nagy nénjét nemzet, melynek csaknem az összes európai népek közelebbi vagy távolabbi faj rokonai, súlyt helyez arra, hogy az ókori keleti (nyugat- vagy előázsiai) kultúr népekkel való rokonságot bizonyítsa s tudósai nemcsak a nyugatázsiai ókori

kultúrnépek árja s így rokon voltát bizonyítgatják állandóan, egész könyvtárra menő tudományos munkában, hanem még az *indogermán* teória révén az ő indus néppel s annak ősi kultúrájával is kapcsolatot keresőnek, aminek bizonyosságául a Harmadik Birodalom jelenvényéül is az ind és perzsa árják titokzatos szent jelenvényét, a *horogkeresztet (svasztika)* választották, addig a mi tudósaink s tudományos intézményeink teljesen elhanyagolják az ókori turáni népekkel való rokoni kapcsolatainkat s azoknak az európai műveltség keletkezésében való nagy szerepét, amit a német tudósok az ő árja és indogermán teóriájuk segítségével úgysis, amennyire csak lehet, háttérbe szorítanak, sőt teljesen eltüntetni szeretnének.

Pedig, ha a németeknek joguk van az ókori keleti kultúrnépekkel való rokonságukat bizonyítgatni, holott az európai germán népek az ókori árja népek történeti szereplése idejében már Európában voltak, mennyivel több jogunk van nekünk, magyaroknak ehhez, akiknek ősei akkor még Ázsiában, sőt éppen ezen kultúrnépek területén vagy azok közvetlen közelében tartózkodtak s csak ezen ókori kultúrállamok és nemzetek összeomlásakor, talán csak a mohamedanizmus előretörésekor, vonultak északnyugatra ősi hazájukból, hogy mint a kazár nép egy törzse, új hazát keressenek és találjanak előbb a Kaukázusban és a mai európai Oroszország déli részén, majd mai hazájukban.

Hála Istennek azonban voltak magyar tudósok, még pedig köztük világhírűek is, mint Körösi Csorna Sándor és Vámbéry Ármin, akik nemcsak nagy tudományos felkészültséggel, hanem fáradtágot nem ismerve a legnagyobb nélkülözések közt a helyszínén keresték és

kutatták őseink nyomait. De voltak, ha nem is világhírű, de országos hírű nagy magyar tudósok, mint Podhorszky Lajos, Horváth István, Jerney János, Bartal György, Fejér György, Lukácsy Kristóf, Fáy Elek, Pongrácz Sándor, Bálint Gábor, Fekete Zsigmond és még sokan mások, kikkel munkám későbbi folyamán fogok foglalkozni, kik mindannyian az ókori keleti kultúrnépek közt keresték őseinket s azok lakhelyét, s akiknek nagy része minden hivatalos támogatást nélkülözve, sőt «hivatalos» tudósaink által vagy agyonhallgatva, vagy kigúnyolva, elkedvetlenedve hagyták; abba tudományos munkásságukat, átengedve a teret a Tudományos Akadémia által agyontámogatott «hivatalos» tudósainknak.

Hogy mennyire nem törődtek hivatalos intéző-, köreink és tudósaink a magyarságot oly közletről érintő, a keleti kultúrnépekkel való kapcsolatainkkal, az látszik abból is, hogy Mahler Ede nyugdíjaztatása óta sem a budapesti, sem a vidéki egyetemeken nincs oly tudós tanár, ki e kérdésekkel behatóan foglalkoznék és az ókori keleti népek történetével a magyar egyetemi ifjúságot alaposan megismertethetné. Ennek kára pedig a magyar nemzetre kiszámíthatatlan.

De igazolja ezt a nemtörődömséget az is, hogy a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában az idevonatkozó óriási külföldi irodalomból alig egy-két régebbi munka található meg, igazolva ezáltal egykori tudós könyvtárosának, Horváth Istvánnak «a könyvtároknak: nyomorult állapotok» miatt való elkeseredését.

Igaz, hogy a tudománynak és a tudományos kutatások eredményének abszolút igaznak kell lenni, vagy legalábbis arra kell törekednie, hogy az legyen, mind-

azonáltal ez nem zárja ki, hogy az egyszersmind nemzeti is legyen. Ez főleg áll a történettudományra, mely szofrosan összefügg egy nemzet érdekeivel, sőt mint a közelmultban tapasztaltuk, annak létérdekével. Anélkül, hogy követendő példának állítanám tudósaink elé a horvát, cseh és román történészeket, akik nem riadtak vissza még a történelemhamisításoktól sem (lásd: Jorga tanárt), csakhogy hazájuk függetlenségi és hódító törekvéseit előmozdítsák, mégis el kell ismerni, hogy nagyrészüik van abban, hogy hazájuk és nemzetük a lezajlott világháború után elérte évszázados törekvéseiknek várokozáson felül való megvalósítását s ezáltal nemzetük örök háláját vívták ki maguknak. ;

De nemcsak a fentemlített kisebb nemzetek tudósai állították tudományos működésüket nemzetük politikai érdekeinek szolgálatába, hanem, mint már fentebb említettem, a nagy német nemzet tudósai sem riadtak ettől vissza és nemzetük *Drang nach Osten* törekvéseinek előmozdítását állandóan szem előtt tartják tudományos működésükben, amiért csak a legnagyobb elismerés illeti meg őket.

Hazánkban *Paikert Alajos* volt az első, ki felismerte nemzetünk egész jövőjére kiható nagy horderejét annak, hogy mulasztásunkat ezen a téren jóvátegyük és pótoljuk s egyrészt felvegyük a kapcsolatot a turáni rokon népekkel, másrészt nemzetünk múltjának és őshazájának kutatása iránt a tudományos tevékenységet az ókori keleti kultúrnépek felé terelje s ezért alapította lelkes buzgósággal és fáradhatatlan tevékenységgel az 1913-ik évben a Turáni Társaságot. E társaság működésének hasznát nemzetünk már eddig is tapasztalta, mert azóta terjedt el jobban a turáni eredetű

európai és ázsiai népek közt a magyar nemzettel való rokonság tudata, de ennek haszna a jövőben még kiszámíthatatlan lehet, feltéve, hogy a Turáni Társaság eredeti rendelkezésének a jövőben meg fog felelni.

Hogy mennyire nem állt a magyar «hivatalos» történettudomány a letűnt évtizedekben a nemzeti eszme szolgálatában, elég, ha arra rámutatok, hogy minden erejével azon volt, hogy a német történétírók nyomán a magyarok hún-scytha eredetét cáfolja, vagy hogy a székelyek őslakosság voltát vonja kétségbe, e célból a tudományos munkák egész sorozata látott napvilágot — ellenségeink nagy örömeire. Szerencsére, akadt végre egy nagy magyar történettudós *Komán Bálint* személyében, kinek megvolt nemcsak a tudományos tekintélye, hanem a bátorsága is ahhoz, hogy szembeszálljon ezzel a nemcsak hazafiatlan, hanem egyszerűs mind tudománytalan eljárással s végre helyes merdebe terelje a nemzetünk eredetére és ősi lakhelyeire vonatkozó kutatásokat, sőt nemzetünknek közvetlenül a honfoglalást megelőző időszakban való történetét végleg megalapozza. Hómannak köszönhetjük, hogy az áldatlan harc is, mely évtizedeken át jobb ügyhöz méltó buzgósággal dúlt tudósaink közt, végre talán mindkét fél megelégedésére nyugvópontra jutott. Most már csak arról lehet szó, hogy *egy* lépéssel tovább menjünk és nemzetünknek az *ókorban* való szereplésére s az ókori keleti kultúrnépekhez való viszonyára is világosságot derítsünk. Ehhez pedig elsősorban az szükséges, hogy vegyük revízió alá a magyar történetírás eddigi álláspontját és elfogulatlan kritika alá azon hazai és külföldi történétírók és nyelvészek munkáját, kik nem-

zetünk eredetét délkeleten és pedig Elő-Ázsia ókori kultúrnépei közt keresték és vélték feltalálni.

Itt mindenekelőtt fel kell hívnom az érdeklődők figyelmét arra a fontos körülményre, hogy a tudományok igen sok ágában, így még az orvostudományban és a technikai és természettudományokban is nemcsak 'a hivatásszerű szakemberek, hanem a laikusok is értek) el nagy eredményeket, illetve az ő kezdő, sokszor lebecsinyelt és kigúnyolt kutatásaik, próbálkozásai nyomán a szaktudósok eljutottak olyan eredményekhez és megállapításokhoz, melyekhez a laikusok *segítsége* nélkül talán még sokáig nem jutottak volna el az emberiség nagy kárára. Mennyivel inkább állhat ez oly tudományra nézve, mint a történettudomány, melynek kutatói gyakran kénytelenek a sötétben tapogatódzni és feltevésekre alapítani megállapításaikat. Nincs tehát értelme a történettudományban sem annak a fölényeskedésnek, amellyel a hivatásos történettudósok mindenkinek a munkálkodását fogadták e téren, aki nem tartó-, zott a céhbeli tudósok közé. Ezzel csak azt érték el, hogy a magyar történettudománytól elidegenítették a magyar nagyközönséget, aminek a káros hatását megérezte az egész magyar történettudomány, de maguk' a történészek is.

Arra kell tehát a jövőben törekednünk, hogy a magyar történettudomány iránt felébredszük az intelligens magyar olvasóközönség érdeklődését főleg azáltal, hogy bebizonyítsuk, hogy mennyire összefügg a nemzet érdekeivel e tudományág művelése s hogy mily fontos magára a történettudományra nézve is, hogy azzal behatóan foglalkozzanak olyanok is, akiknek az nem hivatásuk, de nemzet- és hazaszeretetből nemcsak érdeklőd-

nek iránta, hanem áldozatokra is képesek, hogy előmozdítsák annak célját és törekvéseit, mint ezt láthatjuk a nagy külföldi nemzetek fiainál, kiknek köszönhetjük nagy részben a minket is közelről érdeklő ókori keleti népek történelmének feltárását. Ezt ugyanis elsősorban a keleten állomásozó angol diplomatáknak s az ezek nyomdokain haladó angol, német és francia utazóknak köszönhetjük, kik fáradtságot és költséget nem kímélve, tárták fel az ó-kor emlékeit a közel Keleten s leifedezéseik által sok tudományosan megalapozottnak hitt tételt döntöttek meg, egész új alapokra helyezve, mint azt alább látni fogjuk, az európai műveltség keletkezésére nézve addig fennállott véleményt s az ókori keleti népek történetét.

Vizsgáljuk meg most már közelebbről, hogy mi sarkalta azon hazafias és nemzeti érzéstől és fajszeretettől áthatott hivatásos és nem hivatásos tudósainkat, akik az ókori keleti népek közt keresték a magyarok őseit és ősi lakhelyeit? Mi volt az a lelki rúgó, ami serkentette őket ily irányú kutatásaikban s mi volt az a reális alap, amelyre támaszkodva elindultak ezen a rögös úton, melyen sem anyagi, sem erkölcsi eredmény elérésére még csak kilátásuk sem volt, s amely sokszor még boldogulásuknak is útját szegte.

A fajszereteten kívül az a történelmi tényeken alapuló meggyőződésük volt, hogy a honfoglaló magyarság vagy legalábbis annak egy része nemvolt műveletlen, vad, nomád harcos, ahogy a külföldi krónikások írják róluk, hanem a műveltség magasabb*fokán állott, sőt, *mint Vámbéry mondja, a magyarok Ázsiából behozott párszi kultúrája nagyobb volt, mint az akkori nyugateurópai kultúra.*

Igaz ugyan, hogy magyar elődeink, miután ősi hazájukból, Evilath földjéről a Kaukázuson átjöttek s a Krím-félsziget körül telepedtek le, egész a honfoglalásig az orosz szteppéken éltek, s ennek hatását mutatják az archeológiai leletek is, de ép az archeológiai kutatások eredményeiből megállapítható az is, hogy például a magyar bronzöntvények gazdag motívumkészlete a hellenisztikus perzsa művészet késői kivirágzása s hogy általában Irán hatása rányomta a maga bélyegét honfoglaló őseink egész kultúrájára.

De a magyaroknak ezen Ázsiából magukkal hozott kultúráját bizonyítja az az állami és társadalmi szervezet és rend, amellyel a magyar nemzet már Szent István királyunk idejében bírt s amelyet európai híru nagy királyunk nem alakíthatott volna ki, aránylag rövid idő alatt, ha annak alapjait már elődjei le nem rakták volna s ha azok, mint ősi intézmények, nem gyökereztek volna a nemzet lelkében s a gyakorlatban is, habár kezdetlegesebb alakban, már be nem váltak volna. Jellemző tudósaink egy részére, hogy még azt is el akarják vitatni, hogy a Szent István korabeli magyar állami és társadalmi szervezet ősi intézményeken alapulna s azt igyekeznek bizonyítani, hogy nagy királyunk német felesége révén bejött német lovagok, egyházi személyek és egyéb tanácsadók javaslatai alapján szervezte meg országát. E tudósaink nem törődtek azzal sem, hogy ezáltal szent királyunk felséges alakjára is árnyékot vetnek, úgy tüntetve fel őt, mint aki zsarnoki módon reákényszerítette a nemzetre a kereszténységgel együtt a nyugati kultúrintézményeket. Holott ő a már elődjei alatt gyökeret vert kereszténységet is, mely addig a szomszéd német érsekségek és püspöksé-

gek alá tartozó külföldi papok vezetése alatt állott, magyar nemzeti alapon megszervezte püspökségek és érsekségek bőkezű alapításával épúgy, mint már a honfoglaláskor a megszállt területeken letelepedett törzs- és nemzetségfők által kialakított vár és várispánságok rendszerét is törvényes keretek közé foglalta és ezáltal megvetette a még ma is virágzó vármegyerendszer alapját, mely egyúttal a középkorban a honvédelmi rendszernek is alapja volt. De bizonyítják a magyarság kultúráját azok a Szent István és a későbbi Árpád-házi királyok korából fennmaradt egyházi és világi célt szolgáló épületek, illetve azok maradványai is, melyeket részben csak a legközelebbi múltban sikerült buzgó egyházi és világi férfiaknak (Esztergomban, Székesfehérvárott s egyebütt) napfényre hozni. Ezek mind azt mutatják, hogy a honfoglaláskori magyarság előtt nem voltak ismeretlenek az építészeti alkotások, mert máskülönben alig százévi ittartózkodás után aligha sikerült volna-első királyainknak és az akkori főuraknak oly sok, főleg egyházi célokat szolgáló műremekkel gazdagítani hazánkat, melyek még romjaikban is büszkeségünket képezik.

Mindezek méltán vezethették a nemzetünk múltjával foglalkozó tudósaink egy részét arra a meggyőződésre, hogy ne fogadják el vakon a külföldi, főleg német krónikások s az ezek után induló német és magyar történetírók azon megállapításait, hogy honfoglaló ősünk kizárólag vad, nomád törzsekből állottak, melyeket csak Sasét István zsarnoki uralma tudott megszelídíteni és a nyugati kultúra reánkerőszakolásával a hunok és avarok sorsától megmenteni.

Igaz ugyan, hogy a X. században egyes harciasabb

magyar törzsek által véghezvitt külföldi kalandozások nem voltak alkalmasak arra, hogy nyugati szomszédaink rokonszenvét megnyerjük, de ez még nem ok és bizonyíték arra, hogy ebből az egész nemzet kultúrnívójára végzetes következtetést vonjunk le s honfoglaló őseinket rabló vad hordák szövetségének tartjuk.

Csodálatos, de nem meglepő, hogy a nyugati írók mennyire megróják a magyarságot ezekért a nyugati kalandozásokért, és elfelejtik, hogy ugyanez időben, sőt még később is, a mai legkultúráltabb népek közé számított dánok ősei époly rablóhadjáratokat folytattak Anglia ellen, de azzal a különbséggel, hogy ahol ők pusztítottak, ott kő kövöri nem maradt s még fű sem nőtt, amit bizonyít az is, hogy az ő pusztításaik folytán 1005-ben egész, Angliában borzasztó éhínség tört ki. E pusztításaikat és válogatott kegyetlenkedéseiket a dánok mindaddig folytatták, míg 1013-ban egész Angliát meg nem hódították s királyukat el nem üzték, akinek a fiai, Edmund és Eduárd, az orgyilkosok töre elől, az Angliához nem éppen közel fekvő Magyarországba menekültek s találtak oltalmat a «vad» magyarok királyának, Szent-Istvánnak udvarában.

Tudjuk azt, hogy a honfoglaló magyarság hét törzből állott s ezek egyike és valószínűleg a legerősebb volt Árpád vezér népe, a Megyer vagy Magyar törzs, egy másik pedig a velünk szövetségben élő kazárokból kivált és mint nyolcadik törzs csatlakozott Kabar vagy Kazár törzs. A kazárok pedig ekkor már a műveltségnek, akkori viszonylatban, magas fokán állottak, szilárd monarchikus államszervezetben éltek, földműveléssel és kereskedelemmel foglalkoztak s részben a keresztény, részben a zsidó és mohamedán vallás követői

voltak. Így joggal feltehetjük, hogy új hazájukban is a magyar törzssel együtt Árpád vezérlete alatt hozzáláttak annak katonai és polgári megszervezéséhez, ne-hogy úgy járjanak, mint Etelközben, honnan a harcias besenyők kiszorították őket.

De a magyar nyelvben lévő számos perzsa eredetű szó is azt bizonyítja, hogy őseink nem laktak mindig az orosz szteppéken, hanem közeli érintkezésben kellett hogy éljenek századokon át a perzsákkal. Ezt látszik bizonyítani az is, hogy midőn a Volga-menti hazájukból kiköltöztek új hazát keresni, egy részük útközben elszakadt tőlük és Perzsia határán telepedett le. Valószínűleg azért, mert a régi emlékek oda vonzották őket az ősi hazába, melyet Kézai is Perzsiába helyez. A perzsák története különben is keresztül-kasul van szöve a turáni népekkel: médek, scythasákák, massagiták, baktriaiak, pártuusok stb.-ékkal való harcokkal és egyéb kapcsolatokkal. De figyelembe veendő az is, hogy úgy a perzsa birodalom az Achamenidák idejében, mint az Arsacidák későbbi parthus birodalma, magában foglalta csaknem mindazon területeket, melyeken az ókorban szereplő turáni népek, s ezek között elődeink is, laktak és éltek, s így természetes, hogy ezek kultúráján meglátszik a perzsa hatás, s hogy vizsgálódásainknak is elsősorban erre a területre kell irányulnia.

III.

A magyarok őstörténetének kutatói. Irányelvek.

A magyarok őstörténetével foglalkozók csaknem mind abba a hibába estek, hogy a kutatásaik tárgyát képező ó- és középkori turáni népeket a magyarok közvetlen őseinek tartották, holott azok legtöbbször csak rokonnép lehetett, de nem magyar ős.

Ebbe a hibába beleestek — nézetem szerint — nemcsak azok, akik őseinket az ókori keleti kultúrnépek között keresték, hanem épúgy azok is, akik a finn-ugor és a török-tatár népcsaládokban vélték őseinket felfedezni. Ennek a téves beállításnak köszönhetőek őseink buzgó kutatói, hogy míg egyrészt az északi jámbor vadász-halász néptörzsekkel való rokonság, illetve az ezektől való közvetlen leszármazás elmélete lehangelőleg hatott nemzeti büszkeségünkre és ellanyhította a multunk kutatása iránti általános érdeklődést, addig másrészt az őseinket a keleti kultúrnépek közt kutatók egy részének szertelensége folytán végül már nemcsak a hivatásos történet tudósok, hanem még a laikus magyar olvasóközönség sem vette komolyan kutatásaik eredményét.

Jelen, szerény munkám egyik célja épp azért az, hogy midőn ismertetem a magyarok őseinek és őshazájának a közelkeleten való kutatására és megállapítására

irányuló tudományos törekvéseket és munkákat, igyekezzem egyúttal szerény tehetségemhez képest megállapítani, hogy e kutatások melyik része tekinthető olyannak, amely közelebb hoz bennünket valószínű őseink és ősi lakhelyeink megállapításához.

Nyelv- és történettudósaink általában kutatásaiknál abból indultak ki, hogy honfoglaló őseink egy többékevésbé egységes fajú és műveltségű nemzetet alkottak, holott a honfoglalásra a magyar törzshöz tartozó Árpád vezérlete alatt szövetkezett hét törzsfő népe sem lehetett már teljesen azonos nivójú, mint ezt Németh Gyula: A honfoglaló magyarság kialakulása (Budapest, 1930) című jeles művében kimutatja, hanem különböző fajú: finn-ugor, bolgár-török eredetűek, melyek még különböző nyelveket is beszéltek. De úgy a hazai, mint a külföldi krónikások egyetértőleg hangoztatják és megállapítják, hogy az új haza keresésére elindult magyarsághoz már mindjárt kezdetben a kazárok egy törzse, a kabarok, mint nyolcadik törzs csatlakozott, később pedig Kiovnál a kunok hét törzse. Igaz ugyan, hogy úgy a kazárok, mint a kunok rokonfajú népek voltak, de azért mindegyiknek más-más természete s műveltsége lehetett. Ha ehhez még hozzávesszük az elfoglalt új hazában talált s őseinkhez csatlakozott rokonnépeket, bolgárokat, avarokat, itteni kazárokat, besenyőket, akiknek több csoportja közvetlenül a honfoglalás után is jött be új hazánkba, akkor látnunk kell, hogy a hazánkban letelepedett s magát magyarnak nevező nemzet nem volt még akkor egységesnek nevezhető, hanem *több rokonfajú, de a műveltségnek különböző fokán álló népek keveréke*, illetve szövetsége. Ez természetes is. Így volt ez a népvándorlás

többi nagy hódító nemzeténél, elsősorban Attila hunjainál is. Ha már most a fentieket szem előtt tartva vizsgáljuk honfoglaló őseinket és kezdjük kutatni az ő elődeiket, rá kell jönnünk arra, hogy kutatásainknak több irányban kell elágazniok, hogy a valóságot megközelítő eredményre jussunk. De a fentiek szem előtt tartása mellett még két más fontos megállapításhoz is eljutunk. Először ahhoz, hogy a magyarokkal bejött, vagy itt hozzájuk csatlakozott rokonnépek egy része lehetett finn-ugor eredetű, egy másik része, "mint a kunok, törökjajú, egy harmadik része végül hűnszittyá, illetve déli ugor eredetű, mint a magyar és kazár törzs. Ebből következik azután, a második megállapítás, mely szerint hőseink egy része tényleg egyszerű nomád nép volt, egy másik része szilaj harcos főleg a kunok és besenyők, míg egy harmadik rész, mely a kultúra magasabb fokán állott, volt az államalkotó, a parthus és kazár eredetű magyar törzs, mely azután a szövetséges magyar nemzetnek uralkodó nemes részét alkotta s jellegét az egész nemzetre rányomta. Minket természetesen ez utóbbi vezértörzs története érdekel k&zeiebbial, mert hisz ennek révén állapíthatjuk meg őseink rokonságát az ókori kultúrnépekkel s ezáltal azt is, hogy honfoglaló őseink, legalábbis az uralkodó magyar törzs ázsiai kultúrája sok tekintetben magasabb volt, mint az új haza szomszéd-ságában lakó népeké.

Ennek a kazár-magyar törzsnek volt köszönhető, hogy Szent István királyunk idejében a magyarság már egy oly keresztény, nemzeti államot alkotott, mely példaképpül szolgálhatott az úgynevezett művelt nyugati népeknek is. Viszont a magyarsághoz csatlakozott

kun-besenyő törzsek alkothatták főleg a X. században folytatott külföldi kalandozások hadi népét, a finn-ugor törzsek pedig a földműveléssel, vadászattal, halászattal foglalkozó parasztságot, vagy legalább annak egy részét, mely az ország némely részében mind a mai napig megőrizte úgy külsejében, mint békés, türelmes karakterében finn-ugor eredetét s szembetűnően különbözik a sokkal harciasabb kun-besenyő eredetű parasztságtól és a parthus-kazár eredetű nemességtől, amelynek harcias és államalkotó képessége nélkül nemzetünk nem maradt volna fenn ezer év viszontagságai között.

Hogy mennyire igazuk van azoknak, akik nem akarnak belenyugodni abba, hogy a mi legközelebbi rokonaink az Oroszország területén szétszórva még ma is félvad állapotban s jórészt pogányságban élő osztják, vogul, votják, mordvin, zürjén stb. népek volnának, ezt bizonyítja, hogy mikép ír *Rimbaud Alfréd* Oroszország története című, a francia akadémia által megkoszorúzott s a Magyar Tudományos Akadémia által Laukó Albert fordításában kiadott (1890) jeles művé-^{ben} ezekről a népekről, melyeket Oroszország valódi bennszülött őslakóinak tart:

«Minden idegenszerű e régi népeknél: a típus, melyben valami bárdolatlanság s bevégtetlenség van; a viselet, mely valamely özönvíz előtti korból származottnak látszik; a szokások és a babonáság, melyek az ősi vallás nyomait őrzik, mely régibb minden pogány vallásnál. A nyelv némely helyen még oly kezdetleges, hogy a csuvasoknak alig van ezer szavuk,- mely nem kölcsönzött. A cseremisz nőknek két lemez van mellükön, melyek vértet képeznek, melyet nemzedékről-nemzedékre átszállott ezüstpénzekkel ékesítenek. Egy

érmész csodálatos felfedezéseket tehetne ezeken a mozgó éremgyűjteményeken. Lábukat a nők egy posztódarabbal szorosan körültekerik, s abba helyezik a szeméretet, hogy combjaikat eltakarják, mint a tatár nők, nem mutatják arcukat. A csuvas nők fejüket hegyes tetejű főkötővel fődik be, mint egy szaracén sisakkal; ágyékuk fölé bőrből és fémből készült páncélt öltenek, mely úgy néz ki, mint egy csataló szügy takarója. Ünnepeken vállukra köpenyt vetnek, mely merev és egyenes, mint a pap misemondó ruhája. E különös népnél a fekete egyjelentésű a széppel; s mikor valaki meg akarja magát ellenségén bosszulni, felakasztja magát ajtajára. Dacára a háromszázéves keresztény misszióknak, e népek Oroszország szívében, a Volga mentén, még nem tértek át teljesen a kereszténységre; még egész pogány területek is vannak. A bálványimádó csuvasoknak negyven istenük van, kiket Thora vagy Keremet általános néven ismernek. A thórák inkább jó istenek, a keremetek rosszat tevő istenek volnának, ha nem köteleznék le őket ajándékokkal és állati áldozatokkal. Ez a régi kelet vallási kételvűsége.»

Eddig szól Rambaud leírása északi «rokonainkról», akiket a német Rittich után azonosoknak tart a Herodot által felsorolt, de a tulajdonképeni szkítáktól általa is megkülönböztetett népekkel és pedig az észteket a melanchlinekkel, mint akik szintén sötét ruhát viselnek, az androphagokat a szamojédokkal, kiknek orosz neve androphagost jelent, az issedonokat a vogulokkal, az arimaspokat a votjakokkal, az agrippeusokat a zürjénekkal és így tovább.

Ezek előrebocsátása után ismertetni kívánom azon lelkes magyarok kutatásait, kik, ha hazafias buzgóság-

ból túlzásba is mentek, s egyikük-másikuk le is tért a reális történetírás mezejéről, mégis megérdemlik, hogy a nagyközönség tudomást szerezzen róluk és kutatásaikról, mert ők is mindenesetre hozzájárultak ahhoz, hogy honfoglaló őseinket ne tekintsük vad, nomád, a műveltség legalsó fokán álló népségnek, hanem igenis olyanoknak, akik, vagy legalábbis a vezető magyar törzsük, megálltak helyüket Európa azon részén, melyet részben még ma is elfoglalnak s ahonnan a közelmúltban csak egész Európa összefogása tudta őket részben kiszorítani.

Az első, aki a magyarok eredetének felkutatására keletre indult, a IV. Béla királyunk korában élt *Julián barát*, domonkosrendi szerzetes volt, ki két társával kimondottan azért indult útnak, hogy a magyaroknak keleten visszamaradt részét felkeresse és a keresztény hitre térítse. Az ő korában, úgylátszik, még élénk emlékezetében élt a magyarságnak, hogy Ázsiából való kiköltözésük idején nem az egész magyarság indult nyugat felé hazát keresni, hanem egy részük északnak fordult az általuk jól ismert Perm vidékére, a másik rész pedig a Kaukázuson túlra, az ősi hazába, Perzsia mellé. Hogy Julián miért az észak felé vándorolt magyarság felkutatására indult s miért nem a közelebb fekvő s a bizánci birodalom területén át könnyebbért, megközelíthető Kaukázusi magyarok felé, azt megállapítan nem tudjuk, noha külföldi írók feljegyzéseiből arról van tudomásunk, hogy a magyarok a Kaukázus-hegy vidékére telepedett testvéreikkel az érintkezést továbbra is még sokáig fenntartották, míg arról, hogy a Volga mentén letelepedett rokonaikkal követek útján érintkeztek volna, nincs semmi adatunk. Feltehető

azonban, hogy Nagymagyarország létezésének tényéré a régi hazai és külföldi krónikák nyomán ép a tudós domonkos barátok jöttek rá. Julián barát jelentéseiből tudjuk, hogy tényleg talált magyarokat az úgynevezett Magna Hungáriában, de azt is tudjuk, hogy a csakhamar bekövetkezett tatár invázióknak ezek úgy mint más népek is áldozatul estek s azóta nyomuk veszett.

Csak két ferences hittérítő 1320—30 táján írt leveleiből értesültünk még egyszer ottmaradt testvéreinkről, kik tatár uralom alatt, de már nagyrésztben keresztények voltak és külön magyar tarkánjuk (khar-kász-harka), azaz alkirályuk volt, aki körülbelül a mi nádorunk szerepét töltötte be.

A tatárpusztítás után, mely hazánkat is a sír szélére juttatta, sokáig nem merült fel többé az a gondolat nemzetünkben, hogy Ázsiában visszamaradt testvéreivel az érintkezést keresse s fajunk és kultúránk keleti származásának tudata csak a nemzet felsőbb rétegeiben maradt fenn.

Mindazonáltal nemzeti királyaink és a római Egyház részéről még egy kísérlet történt az Ázsia szélén, vagy annak közelében visszamaradt magyarok felkutatására, és pedig Mátyás Jdxáuridejében. Ezt Bonfini így beszéli el: «Pius pápa egy veronailímber tanúságát hozza fel, ki a Don eredetéig jutván — ott magyar nyelven beszélő népre találta. Mátyás királyunk is, ki a dolgot orosz kereskedőktől hallotta volt, tudja vala ezt, azért követeket indíta oda, kik a rokonnépét Pannoniába, mely a folytonos háborúk által igen néptelenné vált, édesgessék, ha lehetne; mit ha eddig véghez nem vihettek is, de ha élend, talán kiviszi.»

Thuróczi pedig krónikájában közli, hogy «a veronai

ember haza jövéen s tapasztalását a pápával közölvén, Szent Ferenc-szerzetbeli s magyarul tudó papokkal oda akart menni, megtéríteni a pogány magyarokat: de a moszkvai fejedelem, ki a görög egyházhoz szít, nem tűrvén, hogy az ázsiai magyarok a római Egyházzal egyesüljenek, nem ereszté őket oda».

Pius pápa alatt II. Piust kell érteni, a Don-folyó helyett pedig valószínűleg a Volgát, de annak sem az eredetét.

Az újabb kor tudósainak figyelme azután ismét őseink ázsiai származása felé terelődött s a múlt század elején megindult az a mozgalom, mely a magyar faj eredetének kikutatására irányult s mely még most is tart s mely hivatva van, nézetem szerint, nemcsak a honfoglalást közvetlen megelőző idők történetét felderíteni, hanem a magyarság ókori történeti szereplésére is világot vetni.

Azok közt a tudósok közt, akik a magyarok eredetét az ókori keleti népek közt keresték, az első volt *Horváth István*, a Magyar Nemzeti Múzeum Széchenyi-könyvtárának tudós öre, kinek legfőbb idevágó munkája: «Rajzolatok a magyar nemzet legrégibb történeteiből» címmel Pesten 1825-ben jelent meg, s a maga idejében nagy feltűnést keltve, úgy a tudományos, mint a laikus olvasóközönség körében sok vitára adott alkalmat.

E munka megítélésénél nem szabad szem elől téveszteni, hogy annak megjelenésekor sem az egyip-*_x tömi hieroglifák nem voltak még megfejtve, sem az asszír-babiloni ékiratok, úgy, hogy Horváth elgondolásait kizáróan az ó- és középkori írók műveire és feljegyzéseire, de legfőképp a Bibliára alapíthatta. Művét

olvasva elmondhatjuk, hogy nála igazán az intuíció működött s oly dolgokat látott és sejtett meg, melyeket évtizedek múlva a végrehajtott ásatások s az ezek során felfedezett ékiratok megfejtése sok tekintetben igazolt.

Horváth magyarokat látott ugyanis mindenütt, Indiától elkezdve Elő-Ázsián át Afrika közepéig, beleértve Palesztinát, Etiópiát, Görögországot, Itáliát és Hispániát.

Ő már azt is megállapítja, hogy a kunok *egy része* leveretésük után, Lapponiába és Estoniába telepedett le, s innen származtatja a lappiandi, finnlandi, esztiandi nyelvek egyezését sok tekintetben a magyarral, de tiltakozik az ellen, amit a német Schlöser és utána szerinte «sok majom magyar kiáltozott, hogy a magyarok Finnus nemzetségből eredtek». Horváth István aligha sejtette, hogy találgatásaival mennyire megelőzte a későbbi tudományos felfedezéseket, melyek bebizonyították, hogy mind e területeken, ha nem is magyarok, de rokon turáni népek laktak és szerepeltek. De azt is megérezte kiváló tudósunk, hogy állításaival mily vihart fog felkavarni s mily nehéz lesz nála hatalmasabb ellenfelekkel megküzdeni. Ezért írja műve előszavában: «Jiogy lehetne, így gondolkodám, örültség gyanúja nélkül rövid Rajzolatban elmondani azokat, melyek az egész tudós világnak mostani közvélekedéseivel szemlátomást világos ellenmondásban állanak?»

Bizony akkor még nagy ellenmondásban állottak, de ma már nem egészen, mint a továbbiakban látni fogjuk. Így igazat kell adni Márki Sándor jeles történet-tudósunknak, ki a *Túrán* című folyóirat 1922. évi

1. számában megállapítja, hogy igazságot kell szolgáltatnunk ezen sokat kigúnyolt tudósunknak, mert Ha hazafias lelkesedése, fajszeretete és ebből fakadó túlbuzgósága túlzásba is vitte őt, mégis sok tekintetben helyes nyomon járt és a magyarság őstörténetével foglalkozókat is ő vezette a helyes nyomra. Így ő már ezen munkájában állást foglalt pártus és kazár eredetünk mellett. A jászokat ő is a filiszteusok utódainak tartotta. Az indoszkíták, etruszok, baszkok, lappok, esztek, finnek stb. turáni eredetét, illetve a magyarral való rokonságát megállapította, és így tovább.

Δ Horváth István munkája által őseink kikutatása iránt megindított mozgalom sokakban felkeltette az érdeklődést dicső multunk iránt s ennek köszönhető, hogy akadtak lelkes hazafiak, kik csakhamar útnak indultak kelet felé, hogy őseink lakhelyeit s esetleges maradványait felkutassák. E kutatások eleinte csak a Közéleletre irányultak és főleg a Kaukázus felkutatására, minthogy abban az összes régi, főleg görög és arab kútfők megegyeztek, hogy a Kaukázus-hegység úgy déli, mint keleti és északi lejtőin hosszabb időn át laktak őseink.

De ismeretes volt hazánkban a jeles német orientalista, *Klaproth Henrik* munkája is: «Reise in den Kaukasus und Georgien 1807 und' 1808», mely Halléban 1812—14-ben jelent meg s melyben megállapítja az ott talált népeknek, így a guda-magyaroknak a magyarral való rokonságát. Az ő megállapításai után elindult lelkes kutatók közt első volt ógyallai *Cesse János*, ki 1829—1830-ban József nádor hathatós támogatásával a magyar ősök maradványainak kinyomozása végett a Kaukázust beutazta és úti tanulmányát francia nyelv-

ven kiadta, melyben a kabard-cserkeszek *hazáját*, Kabardiát jelöli meg, mint a magyarok őshazáját, amelyről mint ilyenről Bíborban született Constantin császár is megemlékezik. Ugyanis a Kaukázus legmagasabb hegyének, az Elbrusnak vidékén a Terek, Kuma és Kuban folyók forrásvidékén létezik Nagy-Kabarda és Kis-Kabarda nevű tartomány, melynek cserkesz lakóiban, Besse János szerint, hagyományosan él a hit, hogy ők a magyaroknak utódai. Erről *Déchy Mór* is megemlékezik a Kaukázusról írt jeles munkájában, közölvén, hogy találkozott ott egy kabard herceggel, ki még emlékezett Besse Jánosra s arra, hogy sírva búcsúztak tőle el távozásakor a kabardok. De Vámbéry szerint is e népben azon magyarok utódait kell felismernünk, akik Lebédiában elszakadtak honfoglaló őseinktől és visszavonultak Perzsia felé, ősi hazájukba. Ez a törzs még sokáig fenntartott összeköttetést a Pannon iában letelepedett testvéreivel, sőt követségek útján érintkeztek is egymással. Ezekre vonatkozik szerinte az Ázsiában maradt *ősi magyaroknak* a magyar népben ma is élő emléke.

Ugyancsak a Kaukázus e vidékén kereste őseink maradékait *Rencz József* hazánkfia, ki 1827-ben a Terekfolyó vidékén jártában eltévedt s az ottani rengeteg erdőségben egy Tupis nevű helységben magyar atyafiakra akadt, kiktől emlékül leírta a Miatyánkot, mely tényleg a magyar nyelv egy korcs alakját mutatja.

Dankovszky Gergely «A magyar nemzet maradéki az ősi lakóhelyekben» című 1826-ban megjelent munkájában szintén a Kaukázusba teszi a magyarok ősi lakhelyét.

Itt kell még megemlítenem *Turkolyi Sámuel* hazánkfiát, ki már 1723-ban a Krim-félszigeten járván, ott

még hét olyan, a tatár khán fenhatósága alatt állott községet talált, melyeknek lakóival magyarul beszélhetett, mint *Pray* említi Dissertatiójában. *Fejér György* a kazárokról írt tanulmányában megjegyzi, hogy ezek nem lehettek magyar, hanem csak kazár maradékok, mert ott magyarok nem laktak, hanem kazárok. Szerintem azonban ép *Turkolyi* ezen állítása bizonyosságul szolgálhat annak, hogy a magyarok és kazárok egy nyelvű s így ugyanazon fajú nép voltak, ha még századok múlva is egy odavetődött magyar megértette őket és saját anyanyelvén beszélhetett velük.

A magyarság eredetének kutatói közt nem szabad megfeledkeznünk *Podhorszky Lajosról* sem. Ő, ki 25 különböző nyelven írni és beszélni tudott, volt tulajdonképp a turáni eszme első hirdetője, vagyis az összes turáni népek rokonságának nyelvészeti, alapon való megalapítója. Mint nagy nyelvtudós és lelkes magyar, nem tudott belenyugodni abba, hogy a magyarság oly népektől származtassék le, melyek tizenöt, vagy még több népcsoportra szakadozva, egymás nyelvét sem értik s amelyek mai összes számát az egységes nyelven beszélő magyarság egymaga többször is felülmúlja és amely soknyelvű népség a kontinens legészakibb részein szétszórva lakik. *Podhorszky* ilyirányú tudományos munkássága az 1845-től 1858-ig terjedő időre esik, mely azonban nem találkozáván az akkor még kizárólagosan uralkodó finn-ugor rokonságot, illetve leszármazást hirdető hivatalos álláspontot képviselő tudósaink és tudományos intézményeink helyezésével, ez őt végleg elkedvetlenítette úgy, hogy ilyirányú munkásságát abba hagyva, kivándorolt Franciaországba s ott is halt meg, honfitársaitól elfeledve, elhagyatva, nagy szegénységben.

Őseink eredetének kikutatása vitte a messze keletre 1820-ban *Kőröst Csorna Sándort* is. ő azok közé tartozott, kik az Indiában és annak szomszédságában lakó népek közt keresték a magyarok rokonait és nem északon, ő a dsungar nevű népben, mely Lasszától északkeletre, Kína határán lakik, vélte a magyarok rokonait és az ősök élő ivadékait feltalálni, mire a nyelvrokonság és a történeti források utalták. Tibetbe is azért ment, mert némely tibeti szavak magyaros hangzása nyelvünkkel való rokonságra mutatott. Itt, Tibetben írta meg a tibeti nyelv első grammatikáját és első szótárát 40.000 szóval,' miáltal kivívta az angolok elismerését és hálóját.

Nagy szolgálatot tett a magyarok őstörténetének felderítésére *Jerney János* nagyméretű, útleírással kapcsolatos műve: *Keleti utazás a magyarok őseredeti helyeinek kinyomozása végett*, mely 1852-ben jelent meg. Ebben a munkájában Jerney a magyarok parthus eredetét igyekezik bebizonyítani.

A magyarság eredetének kikutatására nézve legfontosabb volt azonban *Vámbéry Ármin* fellépése és tudományos működése, mely hivatva volt megdönteni a kizárólagos finn-ugor származás elméletét.

Vámbéry a Magyar Tudományos Akadémia támogatásával indult 1860-ban keleti útjára, kimondottan azzal a céllal, hogy a magyar nép faj rokonait s nyelvrokonságának esetleges nyomait kikutassa. Ezen cél elérése nagymértékben sikerült is neki. Utazásaival és kutatásaival felkeltette az egész művelt nyugat érdeklődését s főleg Angliáét, ahol a legnagyobb elismerésben és kitüntetésben részesült. Útleírásai és tanulmányai számos külföldi nyelven megjelentek. Végre

1882-ben megjelent híres, úttörő munkája: «A magyarok eredete», majd 1885-ben «A török faj etnológiai és etnográfiai tekintetben». 1895-ben «A magyarok keletkezése és gyarapodása» és 1914-ben «A magyarság bölcsőjénél» című munkája, melyekben a magyar s vele rokon népek török eredetét vitatja s ezáltal a finnugor eredetünket vitató elmélet híveit nagy vitákra és elkeseredett küzdelmekre sarkalta.

Ez a nagy tudományos vita nagymértékben hozzájárult a magyarság eredetének tisztázásához és főleg a honfoglalást megelőző századok történetének felderítéséhez, de a magyarság ókori keleti szereplésének felderítését egy lépéssel sem vitte előbbre, mert Vámbéry a török eredet elméletéből kiindulva, csak a török népeknek a középkorban lejátszódó őstörténetével foglalkozott.

De voltak jeles történettudósaink még a múlt század közepén, kik alapos történeti és jogtörténeti tanulmányok során foglaltak állást a magyarok eredetének sokat vitatott kérdésében. Így *Fejér György* 1851-ben a kazárokról írt tanulmányában kazár eredetünket, *Bartal György* A parthus és hún-magyar szkítákról írt kétféle tanulmányában parthus eredetünket bizonyítják, mely két megállapítás, mint látni fogjuk, nem is zárja ki egymást.

A múlt század végén és a jelen század elején ismét nagyobb érdeklődéssel fordultak tudósaink a magyarok őskori keleti őshazájának és eredetének kutatása felé. Ezek közül megemlítenünk tartom *dr. Aczél Józsefet* is *dr. Cserép Józsefet*, előbbi «Ősgörög eredetünk és kun-szittyá nyelv» című tanulmányában kifejti, hogy szittyák, kik közé a magyarok is tartoznak, a görögökcél rokonnép volt s ezt főleg nyelvészeti alapon igyek-

szik bebizonyítani, míg dr. Cserép «A magyarok eredete» című munkájában a magyarok őshazájának Amerikát állítja, s az ottani maya kultúrából származtatja az európai kultúrát is, amennyiben innen vándoroltak volna őseink Elő-Ázsia Media nevű részébe, nyelvet ők neveztek el Madja-Mediának.

Komoly tudományossággal megírt és nagyobb terjedelmű munkák *dr. Fáy Elek: A magyarok őskora és dr. Pongrácz Sándor: A magyarság keletkezése és őshazája* című munkája. Fáy a magyarok őshonát Elő-Ázsiában Palesztinától Szírián át az örmény fennsík nyugati részéig terjedő területre, helyezi és az ókorban itt lakott népeket mint a károkot, hetitákat, filiszteusokat, hikszozókat, médokat és elamitákat szkíta-magyaroknak tartja s így közvetlen elődeinknek. Ezzel szemben Pongrácz szerint a magyarság a hajdani indoszkítiában keletkezett s innen jött Európába.

Bálint Gábor, az ázsiai utazásairól és nyelvbúvárokodásáról ismeretes tudósunk, az Erdélyi Múzeum-Egylet kiadványaként megjelent «A tamul nyelv turáni nyelvek sanscrit ja» című dolgozatában ugyancsak Indiából származtatja a magyarságot. Szerinte nyelvünk a déli indiai turánság nyelvéhez, a tamulhoz áll legközelebb, s a tamul nyelvet úgy mutatja be, mint az összes turáni nyelvek őst. E szerint az őshaza az Indus-folyó mellett volt, ahol még ma is közel félszázmillió turáni nép él. Innen vonultak előbb keletre, Kína északnyugati részébe, majd onnan nyugat felé, Európába. Ezek voltak a hunok, a kínai évkönyvek Hiung-nu vagy Hun-jo nevű népe, mint azt a külföldi jeles történészek: Deguignes, Rotteck, Neumann, Thierry kutatásai is % bizonyítják.

Ugyancsak Indiából származtatja a magyarságot *Fekete Zsigmond* 1888-ban névtelenül kiadott nagy munkájában (871 oldal) «A magyar faj és művelődés eredete» címmel, melyben nyelvészeti alapon nagy tudományos felkészültséggel bizonyítja, hogy a magyarság műveltsége nem német és szlávjeredetű, hanem magával hozott perzsiái, sőt khaldeai, s hogy Elő-Ázsia őslakói turániak voltak, így a szumírok is, s ezek voltak az emberi ősrnyűelődés megalapítói. Szerinte a magyarok őshazája a mai Afganisztán délnyugati részén volt, innen vándoroltak északra, hol a Kaspi-tenger délkeleti partvidékén, Hyrkaniában és Parthiában telepedtek meg a kazárok, turkok és szakák szomszédságában, tehát itt is közel Indiához. Ennek tulajdonítja, hogy Észak-India mai lakói tekinthetők a legközelebbi rokonainknak nyelvészeti alapon. Munkája első kötete III. füzetének Előszavában keserűen panaszkodik, hogy nyelvészeti és történeti téren nálunk csak a Hunfalvy Pál úr társaságához tartozók tanulmányait szokták tiszteletben részesíteni, a többit csak a «sarlatán» cím illeti meg. Pedig elvégre világhírű nagy tudósunk, Körösi Csorna is Indiában kereste a magyarok őshazáját. Mindenesetre itt volna ideje hogy nyelv- és történettudósaink a turáni népek ezen részével is behatóbban foglalkoznának a kiváló külföldi, főleg angol nyelvészek és a magyar Fekete, Pongrácz és Bálint által nagy nyelvészeti apparátussal felépített megállapításai alapján, mert tisztában kell lenni azzal, hogy ezt a kérdést, melyet a Bach-korszakban Németországból bevándorolt Budenz József s itteni lelkes követője, Hunfalvy (Hunsdorfer) mérgesítettek el és tereltek helytelen irányba, nem lehet sem tudományos terrorral, sem kézlegyintéssel

vagy más hasonló módon elintézni, hanem ha a magyar nyelv- és történettudósok azt akarják, hogy a hazafias magyar olvasóközönség szimpátiáját és elismerését el ne veszítsék, úgy komolyan és kellő felkészültséggel kell a kérdéssel foglalkozniuk:

Elvégre kazár-ugor eredetünk s a finn-ugor-magyar rokonság kérdése, mint alább látni fogjuk, már eléggé fel van derítve, sőt talán e tekintetben tudósaink túlzásba is mennek s a finn-ugor népekre vonatkozólag oly részletkérdések tanulmányozásába bocsátkoznak, mely a magyarság őstörténetével szerintem nincs semmi összefüggésben, s mely nem a mi, hanem a finn tudósok hivatása volna. Jellemző erre, hogy mint Kandra Kabos is «Magyar Mythologia» c. 1897-ben megjelent nagy művében a magyarok ősvallását egyszerűen a finnek nemzeti eposzából, a Kalevalából s más osztják és vogul hitregékből akarja levezetni s ő is és Csengery Antal is erős kifejezésekkel megrójják Ipolyi Arnoldot, hogy az ő «Magyar Mythológiá»-jában az ázsiai keleti népek mítoszával hozza összeköttetésbe a magyar mitológiát.

A magyarok őstörténete szempontjából különösen kiemelendőnek tartom *Lukácsy Kristóf* szamosújvári plébános művét: «A magyarok őseiéi, hajdankori nevei és lakhelyei eredeti örmény kútfők után» címmel, mely Kolozsvárt 1870-ben jelent meg, s melyben a magyarok első ősi lakhelyét Perzsiától északkeletre teszi, Paftiába. s a magyarok őseiéinek az euthalita, saka, masageta hunokat tartja, kik innen Felső-Arméniába vonultak s ott telepedtek meg az Araxes-folyó mellékén, a hagyomány Evilath földjén. Lukácsy ezen megállapításai őstörténetünkre vonatkozólag, nézetem szerint,

legjobban megközelítik az igazságot, mint azt alább látni fogjuk. '

Végül őseink ázsiai eredetének felkutatására *gróf Zichy Jenő* szervezett nagy áldozatkészséggel több tudományos expedíciót a múlt század utolsó évtizedében és a jelen század elején, amelyek eredményéről részint ő maga, részint expedíciója tudós tagjai számoltak be, is amelyek szintén nagymértékben hozzájárultak fajunk eredete és származása kérdésének tisztázásához.

Zichy is a Kaukázust tartja a magyarok régi hazájának, hol már a IV. századtól kezdve laktak.

Hollós István: Magyarország őslakói és az oláhok eredete c, Budapest, 1913-ban megjelent művében még túltesz Horváti). Istvánon is, amennyiben ő még a keltákat és germán népeket is indiai származású hún-szkita népeknek tartja, de természetesen, mint csaknem 100 évvel későbbi történétírónak, megvan az a nagy előnye Horváhtal szemben, hogy állításai bizonyítására felhasználhatja az ókori keleti népekre vonatkozó legújabbkori felfedezéseket és komoly történeti megállapításokat. Sajnos azonban, hazafias túlbuzgósága őt is elragadta és különben sok értékes és érdekes megállapítást tartalmazó műve tudományos becsét ezáltal nagyon csökkentette.'

A magyarokat ő is az Indoszkítiát megalapító dáha-szkitáktól származtatja, mit főleg az indiai családi és földrajzi nevekkal 'bizonyít, melyek megegyeznek sok magyar család- és helynévvel.

Ezek után áttérhetek azon ókori keleti túrán népek történelmi szereplésének rövid ismertetésére, melyekről részint külföldi jeles tudósok megállapították, hogy a magyarok rokonai, részint hazai tudósok megállapítása szerint közvetlen elődeink lettek volna.

IV.

Ókori rokonnépek: Szumírok. Etruszkok. Baszkok. Hikszoások. Hetiták. Kurdok.

Vámbéry Ármin, ki más etnográfusokkal és történetírókkal szemben azzal a nagy előnnyel bírt, hogy mindazokat a helyeket, hol az ókorban turáni népek megfordultak, laktak és szerepeltek, személyesen bejárta. «A törökfaj» c. munkájában megállapítja, hogy a finn-ugor népek épúgy, mint a török fajúak, már évezredek óta körülbelül ugyanott laknak, mint manaps e területeken tolódtak ide-oda aszerint, ahogy azt vagy saját szükségletük kívánta, vagy a náluk erősebb szomszéd népek nyomása kényszerítette ki. Vámbéry ezen megállapítása Európa nagy részére, Közép- és Kelet-Ázsiára nézve tényleg fennáll, így különösen hazánkra is, hol már Herodotos szkíta népeket talál a Maros-folyó mentén, ahol azóta is napjainkig szakadatlanul turáni népek, hunok, avarok, besenyők, magyarok, székelyek laknak.

De Vámbéry fenti megállapítása, sajnos, nem áll meg Elő-Ázsiára, hol manaps a törökök és talán a kurdok kivételével árja és sémi népek: arabok, zsidók, perzsák élnek, míg az ókorban, főleg a történelmi kor elején, turáni népek alapítottak nagy birodalmakat s vetették meg az emberi művelődés alapjait.

Ha a magyarok és a velük rokon népek őstörténetével akarunk foglalkozni, akkor kutatásainkat az ókor legrégebb történetével kell kezdenünk, s végig kell követnünk a turáni, szemita és árja népek vándorlását Elő-Ázsiában, egymással való küzdelmeiket, amely végül is az ősi turáni lakosság le veretésével és Északra szorításával végződött.

Így, követve a legtöbb ókori keleti kútfő írójának példáját, kezdjük azzal, hogy Noénak három fia volt: Sem, Khám és Jafeth s ezektől származott az egész emberiség. Semtől a szemiták, Khámtól a khámiták, illetőleg fiától, Khustól a khusiták és Jafethtól az árjak. A khusiták egyik ágát képezik a turániaknak nevezett népek, valószínűleg Khus unokájának, Nimródnak leszármazói. Ezért az ókori perzsa és örmény történetírók az akkor szereplő hún-szittyia-magyar turáni népeket általában khusoknak, khusanoknak nevezik.

A Tigris és Eufrates folyók alsó közén a Bibliában Sineárnak, manap Iraknak nevezett területen alapította Nimród az első ismert birodalmat, ahonnan, Akkád ország Erek városából Északra ment és a Tigris felső folyásánál alapította Ninive városát, mely később az aszír birodalom fővárosa lett. Az ő fiának, Ninusnak a felesége volt Semiramis, Derketo isten leánya, kit a filiszteusok Askalon városában imádtak.

Minthogy e szerint Nimród volt a turáni népek első nagy országalapítója s ő alapította Ninive városát is, fel kell tennünk, hogy Aszíria őslakói is a turáni fajhoz tartozók voltak s őket is a Dél felől felszivárgó szemiták szorították ki ősi lakhelyükből, átvéve tőlük a Nimród és Semiramis nevéhez fűződő mondakört.

De nemcsak a Tigris és Eufrates közének őslakói voltak lhusok, hanem a róluk elnevezett *Kindukhus* hegységtől az Indiai-óceánig s a Földközi-tengertől az Indus-folyóig a khus néptörzsek foglalták el Elő- és Dél-Ázsia egész területét, kiket a régi írók kaszitáknak vagy kiszitáknak is neveztek.

Tehát nemcsak a régi Khaldea, hanem a Tigrisen túl Elam (Susiana, Khusistan) ősi lakói is a khus-fajból valók, épúgy, mint Palesztina és Fönícia ősi lakói, a kanaaniták, kheták, károk, protomédok s más Herodotos által említett alarodi népek.

Ezen egész Elő-Ázsiát és Indiát benépesítő kusita népfajt északról bevándorolt ugoroknak tartják, kiknek maradványai ma is élnek Indiában és Nepálban s nyelvük több rokonságot mutat a magyarral, mint az északnyugatnak vándorolt finn-ugoroké.

A sémi és árja népeknek előnyomulása azonban már az őskorban kivándorlásra kényszerítette a khusita-fajú népek egyrészét. Ilyenek voltak a Perzsa-öbölnél, Arábia keleti szélén lévő Punt tartomány lakói, akik mint hajós-nép a tengerpart mentén vonultak a Földközi-tenger mellékére, melynek keleti partjain alapított városaik alkották Föniciát. E városok között híres volt harcias lakóiról *Arad* városa. Majd a tengerpart mentén tovább vonulva, Észak-Afrika partján Karthágót, Galliában Marseillet alapították, pún nevüket mindenütt megtartva. De valószínűleg e khusita-turáni népek leszármazol a Pyreneusokban a baszkok, kik külön nemzeti-ségüket a mai napig fenntartották és Itáliában az etruszok, a róluk Etruriának (később Toscana) elnevezett tartományban, hol már Róma alapításakor magaskultúrájú nép volt, melynek kultúráját a rómaiak átvették.

Sőt még a római birodalom és hadsereg jelvénye is, a sas, etruszk eredetű.

E népfaj turáni származását csak a legújabb kutatások alapján állapították meg külföldi tudósok (így *Martha* francia nyelvtudós), kiknek sikerült a sokáig megfejthetetlennek látszó etruszk feliratokat részben megfejteni s azokból megállapítani, hogy az etruszk nyelv is ugor eredetű és a magyarral közeli rokonságot.

Mind e khusita népek voltak az eddigi kutatások szerint az emberi művelődés megalapítói nemcsak a földmi velés és ipar terén, de a vallás és az ezzel összefüggő tudományok, mint a csillagászat és számtan terén is.

A khusok műveltségét fejlesztették tovább a Media síkjairól leereszkedős velük rokon turáni népek, melyek a Tigris és Eufrates nevű nagy folyók alsó részénél telepedtek le a későbbi Babilónia területén s a khusitákkal egyesülve alapították a legrégebb ismert államokat, Elámot a Tigristől keletre, és Szumeriát vagy Szumír országot a Tigris és Eufrates alsó folyásánál, melynek felsőbb része, később Akkádnak nevezetett.

Itt volt a Pison nevű folyó mellett a bibliában (Mózes I., II. fej. n.) Haviláhnak nevezett ország is, ahonnan származhat az Evilath föld elnevezés, melyet őseink a későbbi, arméniai hazájukra alkalmaztak. Még később a szumírok egy kisebb törzse, a kaldi vagy kaldubeliek, a többiek fölé emelkedvén, róluk az egész ország Kaldeának nevezetett, mely nevet mindvégig, még az aszír és perzsa uralom alatt is megtartotta, sőt róluk nevezték el az ott lakó népet s azok vallását is kaldeusnak.

Valószínű, hogy a turáni népeknek ezen legelső

ismert vándorlását is már az az ok idézte elő, ami Cholonky Jenő szerint az összes későbbi népvándorlások legfőbb okát képezte, t. i. Közép-Ázsia nagy folyó irányának, medrének változása s ennek következtében az öntözőcsatornák elomlása s a földművelés tönkremenetele, így történetelt, hogy a szumírok is ilyen vidékről voltak kénytelenek kivándorolni s ismét oly hazát kerestek, mely nagy folyamok között terült el, s ahol az általuk már ismert öntözőcsatorna-rendszerrel jövedelmező földművelést lehetett folytatni, mint a Tigris és Eufrates közén. Ezért volt egyik főistenük Oannes, kit félig hal, félig emberalakkal ábrázoltak, s aki hitük szerint a földművelésre s egyéb tudományra megtanította őket, de aki tulajdonkép egy halbőrbe bújtt ember volt.

A szumír nép létezését és történelmi szereplését csak a legújabb kor ásatásai során tett felfedezések s főleg az ékiratok megfejtése derítette ki. Kiváló német, francia és angol tudósok, mint Oppert, Lenormant és Rawlinson megállapították azt is, hogy azon turáni nép, melynek ékírását a később előnyomuló s ugyanott letelepülő aszír-sémi népek el- és kisajátították, az uraltáji s különösen a finn-ugor nyelvcsaládhoz tartoztak, s ezek közül is a magyar nyelvvel mutatnak legnagyobb rokonságot. Így tehát, miután a magyar nyelvnek s a magyar nép legnagyobb részének finn-ugor eredete manap már minden kétséget kizárólag megállapítást nyert, nincs semmi okunk arra, hogy a szumír népet ne tekintsük, ha nem is közvetlen őseinknek,; de mindenesetre közeli rokonainknak, annál is inkább, mert ezt a nyelvészeti emlékeken kívül megerősíteni látszik az a turáni, mondhatnók magyar jelleg is, mely feltűnik az ásatá-

sok útján előkerült szobrokon és domborműveken megörökített istenek és királyok vonásain, szakállnélküli, bajszos kerek fején, egyenes orrán. Annál feltűnőbb és érthetlenebb tudományos köreinknek az a nem-törődömsége, mely a szumír-magyar rokonság kérdésével szemben évtizedek óta megnyilvánul s legfeljebb talán csak abban leli részben magyarozatát, hogy nyelvészeink közt alig van, aki akár a jelenkori, de főleg az ókori keleti népek nyelvét ismerné, s történezeink közt is, aki az ókori keleti népek történetével behatóan foglalkoznék. Ez mindenesetre nagy hiánya a magyar történet- és nyelvtudománynak, amin változtatni a Magyar Tudományos Akadémiának és a kultuszkezelésnek volna feladata.

A szumír kérdéssel egész terjedelmében a magyar olvasóközönséget *Somogyi Ede* ismertette meg 1903-ban «Szumírok és magyarok» c. alatt megjelent munkájában, melyben a külföldi tudósok és kutatók megállapításai nyomán igyekszik főleg nyelvészeti alapon a zirmír magyar rokonságot bizonyítani. Az ő munkáján kívüls már azt megelőzőleg is azonban több erre vonatkozó munka és értekezés jelent meg a magyar tudományos szaklapokban.,

A szumír kérdéssel foglalkozó magyar írók művei még:

Ferenczy Gyula: A civilizáció bölcsője, a Nilus és Eufrates mellékeinek legrégebb történelme. Bp., 1900.

Galgóczy János: Újabb szumír szöszedet. Ethnografia 1903. évf.

Nagy Géza: Tanulmányok a szumírokról. Ethnografia 1898. évf., 1. füz.

Mahler Ede: A szumír ősnép nemzetisége. Ethnografia 1899, évf., 2., 3. füz.

Giesswein Sándor: Mizraim és Assur. Bp., 1887.

Ferenczy Gyula: Szumer és Akkád, egy ős turáni nép a Tigris és az Eufrates között.

Goldzieher Ignác a Budapesti Szemle 1891. évi 172. sz. füzetében közölt tanulmányában csatlakozik *Munkácsy Bernát* véleményéhez és Halévynek ad igazat.

Dr. Kmoskó Mihály: A szumírek. (Túrán, I. évf., 1. és 2. szám.)

Ez a szumír néppjmely idősámirá 5—6 ezer évvel szerepelt mint államalkotó kultúrnép, mely, mint írásjegyeikből megállapítható, az ércek olvasztását és feldolgozását is ismerte, s amely tudását még északi hegyes hazájából hozhatta magával, nemcsak az ipar-, földművelés, vallás- és államszervezés, csillagászat és ezzel összefüggő tudományok terén volt úttörő, hanem még az irodalom terén is, mint ezt a Gilgames vagy Izdubár néven ismert nagy szumír eposz bizonyítja, mely méltán hasonlítható a finn-suomi nép Kalevala-eposzához. Ezen csodálatos szép eposz szövege tizenkét agyagtáblára írva a ninivei királyi paloták romjaiban, Assurbanipal könyvtárában került napfényre. Az egyik táblán a vízözön mondája is meg van örökítve, sokban hasonlóan a Genesis könyvében foglaltakkal.

Épígy megvan ez eposzban *jaepbejai* teremése és bűnbeesése örökítve, melyet a Genesis késői írója ugyancsak sokban hasonló módon közöl. Egy babiloni pecséthengeren pedig állítólag az első emberpár van ábrázolva: a férfi és a nő egy gyümölcsfa két oldalán ül, mind a kettő feléje terjeszti kezét, mintha szakítani

akarna a gyümölcsből s a nő háta mögött egy kígyó van. Mindezekből sokan azt következtették, hogy Mózes első könyvének a Genesisnek eleje tartalmilag szurnír eredetű s valószínűleg még Ábrahám hozta magával az ezekre vonatkozó ékiratos feljegyzéseket, midőn Úr városából szumír ország akkori legnagyobb városából, házanépével együtt kivándorolt.

De valamint a múlt század második felében fokozott mértékben megindult a sémiség beszivárgása a Duna-Tisza közén letelepedett turáni magyar nép közé, amely beszivárgás majdnem végzetessé vált a világháborúban legyőzött és legyengült magyarságra nézve, ugyanúgy történt a Tigris és Eufrates közén letelepedett szumírokkal. Őket két oldalról is fenyegette a sémi veszedelem. Északról az egyre hatalmasabbá váló asszír birodalom részéről, délnyugatról pedig a félvad, nomád arab beduinok részéről. Ezek voltak az amoriták sémi népe, mely a Kr. e. XXII. században előbb az akkádokat, majd a szumírokat, végül az elamitákat is legyőzte s Babilont tette meg székvárosává, átvéve a szumírok műveltségét s egyik jeles királyuk, Hamurabbi, foglalta a Kr. e. XX. században törvénykönyvbe a szumírok alatt kifejlődött jogszabályokat.

A legújabb ásatások a régi szumír földön, amelyeket egy angol haditudósító, Thompson Campbell kezdett el 1918-ban s a British Museum egy expedíciója a tudós Hall vezetésével, majd utóbb Leonard Woolley vezetése mellett napjainkig folytatott, csak megerősítették a régibb kutatók és tudósoknak a szumírokra vonatkozó megállapításait, sőt az is bebizonyítottnak látszik, hogy a szumírok iz Indus folyó felső részéről vándoroltak Mesopotamiába, ahová már nagyobb műveltséget is

vittek magukkal. Ezen újabb ásatások során, főleg a felfedezett királysírokban, már oly kincseket találtak, melyek vetekednek az egyiptomi királysírokban találtakal. A sémi népek ellen folytatott ezen hosszú harcok alatt lassan felemésztdött a szumír nép ellenállási ereje úgyannyira, hogy a Kr. e. harmadik évezredben a sémi népek már annyira túlsúlyban voltak, hogy ekkor már a turáni szumír uralkodók/helyén sémi uralkodókat találunk, ami kitűnik az ezen korból származó szobrokból is, melyek már nem, turáni arcokat, hanem jellegzetes szemita vonásokat tüntetnek elénk s az ékiratokban is ekkor már a szumír nyelv helyett a sémi, asszir-babiloni nyelvet használják. A szumír nyelv ekkor már csak mint szent nyelv tartja jnagát a vallási szertartásokban úgy, mint nyugaton a római katolikus egyháznál a latim E beszivárgó sémi népek ugyanis nemcsak a szumír ékirást és kultúrát sajátították ki s adták tovább a nyugati népeknek, mint saját eredeti alkotásaikat, hanem a vallásukat is részben átvették, ami annál könnyebben történhetett meg, mert ezeknek a sémi népeknek még Mohamed fellépése előtt sem volt vallásuk, hanem mint Goldzieher mondja; Az Iszlám c. művében, inkább a fetisizmuslegalacsonyabb fokán állottak s még imádságra sem volt szavuk. Úgy, hogy Mohamed az erre vonatkozó szavakat az arameus nyelvből vette át. Ellenben a szumír tudós pagok s ezek utódai, a mágusok, kik később kaldeusoknak is neveztettek, még évezredek át voltak a tudományok, főleg csillagászat, jóslás stb. művelői. Ez a sémi bevándorlás azonban nemcsak a szumír nép uralmát semmisítette meg, hanem Elő-Ázsia többi khusita-turáni népeit is. Így különösen a Palesztina-

ban és a föníciai partvidéken lakó kanaánitákat, s később a zsidók bevándorlása a filiszteusokat, holott e népek „is a műveltség magas fokán állottak már ekkor, sa no!mád zsidók tőlük sajátították el a műveltség összes elemeit, mint ezt főleg az osztrák dr. Sellin ásatásai is igazolták. Épígy jártak az elamiták is és az ú. n. protomedok, akik még turániak voltak (volt egy Kunduru nevű városuk is). Ez utóbbi népeket azután a kelet felől megindult árja népvándorlás még inkább háttérbe szőlította és beolvasztotta.

A sémi népek ezen térfoglalása Kaldeában már befejezést nyert a Kr. e. 2000-ik év körül jgyanez időtáj t alapították sémi törzsek a Tigris felső folyásánál Asszíriát, mely később jeles uralkodói vezérlete alatt annyira megerősödött, hogy a Kr. e. 12. században I. Tiglat-Pileser királyuk egész Kaldeát, amely ekkor már az elamiták által fővárossá tett Babilon után Babilonénak hivatott és már túlnyomóan sémi népek lakták, uralma alá haj tóttal -

Igaz, hogy a sémi népelemnek Kaldeában való uralomrajutása e népfaj lassú beszivárgása útján történt de azért az ékiratokból mégis nyomát találjuk annak is, hogy az ősi szumír lakosság védekezett a sémieiek ellen, s nem ritkán erős harcok dúltak a két népfaj között, s ezek folyományaképp vándoroltak ki a zsidók ősei Ábrahám, illetve atyja *Tharé* vezérlete alatt a Kaldeai Úr városából előbb Mezopotámia északi részébe, Harránba, ahol már ekkor sémi népelem volt túlsúlyban, majd innen is tovább Nyugatra, Palesztínába 1865-ben Kr. e. E harcok végeredménye, mint láttuk, sajnos, a bennszülött, ősi turáni népek teljesleveretése és megsemmisítése, illetve beolvasztása volt.

Az ókorban szereplő legrégebb turáni népek közt meg kell még itt emlékeznünk arról a hatalmas hódító lovas népről, mely némelyek szerint a Kr. e. 3-ik évezred végén, mások, így Hömmel szerint a második évezred elején betört Egyiptomba, azt meghódította s ott körülbelül 500 éven át uralkodott. Ezek voltak a *hikszósz*, vagy *pásztor királyok népe*, melyről azért is kell hogy megemlékezzünk, mert vannak, kik e népet is kapcsolatba hozzák őstörténetünkkel, sőt akik a magyarság egy részét, a jászokat egyenest a hikszószoktól származtatják le.

E nép történetét a Kr. e. III. század közepén élt Manetho elveszett műve nyomán több latin és görög író, de legjobban a zsidó Josephus Flavius tartotta fenn— az utókor számára, de ezek elbeszélésében is sok az ellentmondás. Az újabbkori írók között vannak, akik szemitáknak, vannak akik árjáknak, de vannak akik, mint Lenormant és Flower tanár és a hazai írók közül Ribáry és Fáy, határozottan turáni mongolfajú népnek tartják őket. Erre ezen tudósokat a hikszószkori képes ábrázolatok, valamint a hikszószivadékoknak tartott s a Menzaleh-tó környékén lakó mai egyiptomi lakosok típusa vezette. De erre vall az is, hogy ez volt az első lovas nép, mely e vidéken megjelent s az ő egyiptomi hódításuktól kezdve terjedt el a ló használata nemcsak Egyiptomban és Arábiában, hanem az előázsiai kultúrnépek között is, ami világosan mutatja, hogy itt egy Közép-Ázsia felől megindult turáni népmozgalommal van dolgunk.

Flavius József ókori héber történetíró «A zsidók ősrégi voltáról» szóló vitairatában, melyet dr. Istóczy Győző fordított magyarra, midőn az egyiptomi száрма-

zású Manetho után előadja részletesen a hikszoszok történetét, ezt csak azért teszi, hogy ezzel is bizonyítsa a zsidók ősrégi voltát, amennyiben ő a hikszoszokat a zsidók őseinek mondja, kik Egyiptomból kiűzve Palesztinába vonultak s ott Jeruzsálem (Hierosolyma) városát alapították. Ezzel szemben azonban ugyanaz a Manetho a zsidókat azoknak az egyiptomiaknak az utódainak állítja, akiket mint bélpoklosokat, rüheseket és más nyavalyákkal megfertőzötteket Amenophis fáraó Egyiptomból számkivetésre, a Nílustól keletre eső kőbányákban való munkára ítél, akik végre fellázadva, egy Osarsiph nevű (a bibliai Mózes) heliopolisi szintén bélpoklos pap vezérlete alatt elhagyták Egyiptom földjét.

Mahler Ede az Ethnografia 1899. évf. 2—3. füzetében közölt tanulmányában a hikszoszokat szintén turáni népnek mondja.

Manap már az is bebizonyítást nyert, hogy e pásztor királyok népe nem volt olyan műveletlen vad horda, mint aminőnek Manetho, valószínűleg nemzeti hiúságból állítja, mert az utánuk fennmaradt nagyszerű emlékek, épületek, szoborművek, főistenüknek, Szethnek emelt templomaik igazi remekei az építőművészeinek. Ebből több külföldi tudós azt következteti, hogy e nép, mely Szíria felől jött Egyiptomba, azonos az ott nagy birodalmat alkotott Kheta vagy Hetita néppel, melynek faji hovatartozása még szintén nincs eldöntve. E hódító nép azonban mindvégig megőrizte harcias, katonai jellegét, mit bizonyít az is, hogy a Nílus deltájának egyik ágánál hatalmas katonai tábornak megfelelő várost építettek, melyet Avarnak, vagy görögösen Avarisznak neveztek s ez megmaradt katonai uralmuk központja-

nak úgyannyira, hogy midőn a győztes thébai nemzeti királyok karddal támadtak rájuk s erős és hosszú háborúskodás után leverték őket, ide vonultak vissza 240.000 emberükkel. Ezen erősséget Thutmozis, az egyiptomiak nemzeti királya hosszú ostrom után sem tudta bevenni, úgy, hogy kénytelen volt a harcias hikszőszoknak szabad elvonulást engedni. Ekkor Manetho tudósítása szerint, mintegy 240.000-en tényleg elhagyták Egyiptomot s a pusztán keresztül Szíria felé vonultak s részben a később Júdeának nevezett országban telepedtek meg s ott egy nagy várost alapítottak, melyet a görög író szerint Hierosolymának neveztek el, mely később a zsidók fővárosa, Jeruzsálem lett.

A hikszőszoknak már Egyiptomban meggyűlt a bajuk a zsidókkal, amennyiben az ő uralmuk alatt került a bibliai József, Ábrahám dédunokája, mint a testvérei által eladott rabszolga Egyiptomba, hol utóbb II. Apopi fáraó által álmának megfejtéséért teljhatalmú miniszterré neveztetett ki, s ily minőségében azután az Egyiptomba gabonáért menő testvéreit s egész atyafiságát is betelepítette. Ismeretes a bibliából, hogy hogy honosította meg József az egykézrendszert, vagy gabonamonopóliumot és a gabonauzsortát Egyiptomban s mennyire meggyűlölték a zsidókat az egyiptomiak, sőt az ő betelepedésük engedélyezése miatt a hikszőszokat is, aminek a vége a zsidóknak Mózes vezérlete alatt való kivándorlása lett.

De nem sokkal ezután a hikszőszok uralmának is vége szakadt Egyiptomban, s miután ők nem bolyongtak 40 évig a pusztában, mint a zsidók, hamarább is értek Palesztinába, ahol nemsokára ismét az Áron vezérlete alatt odaérkezett s már harcedzett erős nem-

zetté fejlődött zsidókkal gyűlt meg a bajuk, kik még fővárosukat, Jeruzsálemet is elfoglalták. De a zsidók megérkezte előtt már az egyiptomi fáraók is megtámadták őket Kánaánban s így lassan megfogyva, teljesen eltűnnek a történelmi szereplés színteréről, valószínűleg részint beolvadva a környező, hatalmasabb népekbe, részint tovább vándorolva, más-más név alatt szerepeltek.

De lehet, hogy e hikszőszok lettek a nagy *hittita* vagy *hetita* birodalom megalapítói, (Renan szerint) kiket kittáknak (szkítáknak?) is neveztek s akik, mint Szíria és Palesztina őslakói szerepelnek. Karke-mis és Kades, a későbbi Emese, ma Homsz volt a fővárosuk s Kr. e. 1360—1260-ig az ő birodalmuk volt a keleti világ központja, mely ellen Egyiptom hatalmas fáraói is több hadjáratot vezettek, de amelyet legyőzni nem tudtak, úgyhogy végre is szövetségre léptek velük. A hetita nép zöme azonban a Taurus-hegység környékén telepedett meg, amelynek ezüstbányái biztosították e nép hatalmi és kulturális terjeszkedését. E hetitákat tartják többen, így *Ewald Banse* jeles német geográfus, Kis-Ázsia őslakóinak, kik uralmuk megszünte után Kis-Ázsia hegyei közé vonulva fenntartották faji különállásukat, míg azután a középkorban a mongol és török invázió idejében be nem olvadtak e rokonfajú népekbe, de Banse szerint még ma is fel lehet fedezni a kisázsiai népekben a hetita őslakók típusát.

Coutenau francia tudós bebizonyítottak veszi, hogy a hetiták voltak Görögország őslakói s tőlük származnak a görög ősmondák s egész mítoszuk, de szerinte Dávid és Salamon királyok is hetiták voltak s nem zsidók.

F. *Lenormant* szerint is Kis-Ázsia őslakói turáni fajúak voltak, akik csak az asszír és perzsa hódítások! alatt olvadtak be részint a szemita, részint az árja népekbe, ezek lettek az örmények, de egy részük Armenia hegyeiben meghúzódva fennmaradt s ezek utódai a mai *kurdok*, mert jól mondja Rambaud-Oroszország története című jeles művében: «*Míg a hegység visszahívja és őrzi gyermekeit, a végtelen? kiterjedésű puszta mintha csak azt mondaná: menj tovább, keress kalandokat, haladj, amerre szemed lát*».

Hömmel úgy a hetitákat, mint az ú. n. alaródi népeket s a protomédokat a türk népek közeli rokonainak tartja.

A hetiták ókori nagy műveltségét igazolják azok a szobrok és domborművek, melyek utánuk fennmaradtak s az újabkori ásatások folytán kerültek napfényre. Ezekből látjuk, hogy a fokos és cifra kulacs náluk is divatos volt, sőt egyik istenüket, Kardust, a viharistenét is fokossal ábrázolták; a fokosnak valószínűig kard volt a neve. A német tudósok egy része, így Eduard Meyer (*Reich und Kultur der Chetiter*. Berlin, 1914. című művében) mégis határozottan árja fajúaknak mondja a hetitákat, noha erre semmi nyelvészeti alap nincs.

De a sémi népek küzdelme turáni őseink ellen nem szűnt meg azzal, hogy őket évezredes lakóhelyükön, Kaldeában elnyomták úgy, hogy az ékiratok megfejtéséig még nevük és emlékük sem maradt fenn, hogy műveltségüket kisajátították s azt mint sajátjukat adták tovább — egy késő utódjuk, *Joseph Halévy* egy romániai eredetű francia zsidó, nem nyugodott bele, hogy a szegény szumír népet halottaiból feltá-

masszák s Rawlinson, Oppert és Lenormant felfedezései után minden erejével azon volt, hogy bebizonyítsa, hogy a szemiták voltak Babilónia őslakói s az emberi műveltség megalapítóit, s hogy a szumír nyelv és nép nem is létezett. Halévy, mint ázsiai utazó, oly nagy felkészültséggel látott munkához, hogy eleinte úgy látszott, sikerül neki a szumírokat ismét eltemetni. De, hála Istennek, a tovább folytatott ásatások alapján végleg meg lehetett Halévy állításait cáfolni és a szumír kérdést eldönteni. Eszerint Babilónia déli része a Kabar nevű csatornától a Pejrzsa-öbölíig volt a szumír nép igazi hazája. E területtől északra, az Akkádnak nevezett részt már korábban előzönlötték a sémi fajú népek s így megállapítást nyert, hogy a korábbi, főleg e területen folytatott ásatások alkalmával felfedezett ékiratok, melyekre Halévy állításait alapította, tényleg akkád sémi s nem szumír eredetűek.

Mi sem természetesebb, minthogy a magyar zsidóság között is akadt Halévy megállapításainak egy lelkes szószólója, *Munkácsy Bernát* jeles *orientalista, személyében*, ki nagy tudományos tekintélyével igyekezett alátámasztani francia hitsorsosa állításait.

Az emberi művelődés szempontjából oly fontos kérdés, az *asszonyok jogi és társadalmi helyzete* is egész másképp volt szabályozva a szumíroknál, mint a hozzájuk beszivárgó s idővel teljesen fölébük kerekedő szemita népeknél. Míg ugyanis az utóbbiaknál a nők csak mint a férfiak érzékiségének kielégítésére szolgáló egyedek vétettek figyelembe, kiket házasság céljára is a szülők nem ritkán nyilvános árverésen adtak el s akiket vallásuk is kötelezett Babilonban, hogy évente egyszer Bál templomában magukat a prostitúciónak alávéssék,

addig a szumír asszonyok helyzete egész más volt, mondhatni megfelelt a mai európai nő helyzetének; jogi helyzetük, főleg vagyoni jogi tekintetben, pedig teljesen a magyar viszonyoknak megfelelő volt.

A szumírok földjén sok virágzó város volt, melyek közül legnagyobb és legrégebb a fővárosuk, Ur, Ábrahám szülőföldje. A második legfontosabb városuk Uruk, a bibliai Ere, ma Warka volt. Ez volt az ősi mágus vallás központja, ahol tudós iskola állott fenn, a vallásuk alapját képező csillagászat és mennyiségtan számára. De itt volt főistenüknek, Istarnak is híres temploma. Istar a harcoknak volt istennője, ezért vették át az ősmagyarok is az ő nevét, valószínűleg már pártus-perzsa közvetítés útján, a magyarok istenének elnevezésére, melyet még a kereszténység felvétele után is mind a mai napig megtartottak, mint az egy élő Isten elnevezését. Ez az Uruk város játszik főszerepet a Gilgames- vagy Izdubar-époszban is. Egyéb nagyobb városaik voltak még Lagas, most Tel-lok, Larsza, a bibliai Elaszar, továbbá Kis, Kutak, Szippar, a bibliai Sepharvajim és Babilon testvérvárosa, Borszippa.

Dr. Bocsány András erdélyi tudós kimutatja, hogy a magyar Tisza és Temes folyónevek is szumír eredetűek.

De nemcsak a Bibliában szereplő városoknak, mint Uruk, Larsza és Szipparnak volt az ő szumír neve mellett szemita neve is, hanem a sémi népek beszivárgásával lassankint majd minden szumír városnak is két neve volt, az Ősi turáni és a későbbi szemita.

E két népfaj évszázados küzdelme során hol az egyik, hol a másik fél volt felül s ehhez képest hol a sémi népek egyes része, megunva az örökös harcokat,

vándorolt ki, mint ezt Ábrahám törzsénél láttuk, hol a szumíroké, kik közt szintén voltak olyan törzsek, melyek nem akartak a szémiták uralmába belenyugodni, s inkább elhagyták hazájukat és északnak fordultak Media és Parthia felé, honnan elődeik évezredekkel előbb elindultak dél felé új hazát keresni s ahol még ezidőben is a turáni népek uralkodtak.

Ezen kivándorló s már a műveltség magas fokán álló szumír törzsek magukkal vitték északra ősi műveltségük elemeit, hogy azzal megismertessék az új otthonukban lakó rokon népeket, melyek azután, mint látni fogjuk, ismét nagy birodalmakat alapítva, dicsőséget szereztek a turáni névnek, mint a pártusok Ázsiában, s a kazárok és magyarok Európában.

Elő-Ázsiában ugyanis a történelem ezen korszakában épügy, mint Európában, a középkorban, alakultak ki több rokonfajú nép összekeveredéséből az egyes, nagyobb szerepre hivatott nemzetek. Ezek közé tartozott a pártusok nemzete is, melynek kialakulásához nemcsak a Kaldeából és Mediából hozzájuk csatlakozott kisebb számú de magas kultúrájú rokon néptörzsek járultak hozzá, hanem az északi és északkeleti szomszéd, rokon hún-szkíta népek nagy tömege is, mint ezt a következő fejezetben látni fogjuk.

V.

Elődeink: Indoszkíták. Pártusok. Kazárok.

A kusita fajú népek déli ugoroknak nevezhető része nemcsak a Tigris és Eufrates közén telepedett le s lett az európai műveltség megalapozója, hanem egy másik részük a Kr. e. 2000. év körül Közép-Ázsiából a Himalája-hegységen át és a Bramaputra-folyam völgyén behatolt Indiába is s annak, talán afrikai eredetű, fekete őslakóit meghódítva, egész Indiát ellepte. Ezen ugor népeket azután a Kr. e. 1500. év körül a Hindukus-hegységen át beözönlött árják szorították vissza részint az északi hegyvidékre, részint Elő-India Dékánnak nevezett déli csücskére, miután az Indus-folyó és öt mellékfolyója (Pensab) völgyeit megszállták. Az árják - ezen első térfoglalása a Védákban, míg további a Ganges-folyó völgyében való terjeszkedésük a Mahabaráta nevű szentkönyvekben van megírva, melyekben egyúttal a brahma vallás és a kasztrendszer alapjai is le vannak fektetve.

Az árjabevándorlást megelőző ugor népek utódai a dravidáknak nevezett népek és a Dékán fennsíkján még mindig nagy számban élő tamil vagy tamul népek. Ezen turáni és árja keveredésből alakult ki India lakosságának túlnyomó nagy része, a tulajdonképpeni indusok és a többi kultúráktól sok tekintetben elütő indiai

kultúra, melynek leglényegesebb alkotásai a brahma vallás és az ezzel kapcsolatosan kifejlődött építkezés.

Ezen egybeolvadás dacára azonban még Nagy Sándor indiai hadjárata alkalmával is szkíták laktak India északnyugati részén és az Indus-folyó mentén, mint ezt az egykorú görög íróktól tudjuk.

Ezekből látható, hogy India őslakói turáni fajú szkíták voltak s az árják csak későbbi jövevények, mégis a német tudósok felállították az indogermán teóriát, holott az árja germánok Indiában soha nem laktak, mert jóval az árják Indiába özönlése előtt felszakadtak tőlük és Európába vonultak.

Az árják végleges megtelepedése után vagy 1000 évvel ismét turáni fajú népáradat zúdult Indiára, éspedig Kr. e. körülbelül 100—150 évvel a hunok egy ága. A hunok ugyanis ezidőtájt ősi hazájukban a kínaiak által leveretvén, egy részük nyugat felé vonult s ezáltal megindította a népvándorlást Európa felé, egy másik részük azonban India felé vette útját s ott keresett és talált új hazát, megalapítva; J31Laz. Indozka bjrodaimat, méiy közel 1000 évig állott fenn, amennyiben csak a Kr. u. VIII. században sikerült a bennszülött, illetve ekkor már a különböző népek összekeveredéséből kialakult indus népnek és államoknak a szkíta hun igát lerázni. Ezek *az indoszkíták, kiket különben az ókori írók juehtik vagy juecsiknek neveznek*, tulajdonkép a perzsák által szakáknak nevezett szkíták voltak és Irán északkeleti szélén laktak s onnan hatolt egy részük be India nyugati és északi részébe, főleg Nepálba, hol utódaik, a gurkhák és a *magár ok* ma is vezetőszerepet vivő harcos népek, kiket az ango- lok, mint kiváló és velük tartó katonákat sokra becsül-

nek. Az angol tudósok megállapítása szerint Nepal, csodás építési emlékei mind amagarok és nevaroktól származó alkotások *úgy, hogy ezen időtől kezdve teljes joggal beszélhetünk Indiában turáni művészetről, főleg ha Buddha szkíta eredetét is tekintetbe vesszük, mert mint köztudomású, a buddhizmus adta meg az ihletet ezen népeknek arra, hogy építkezzenek.* De ezeken kívül is egész Indiában sok oly kisebb néptörődék van, melyek nyelve a magyarral való közeli rokonságot tüntet fel az angol és több magyar nyelvűdős (Kőrösi Csoma Sándor, Bálint Gábor, Pongrácz Gábor, Fekete Zsigmond) megállapítása szerint. Sőt hely- és folyóvíz-neveinek egy jelentékeny része is megegyezik az észak-indiai hely- és víznevekkel.

De mint a napilapok közölték, a híres Gandhi egykori ügyvéd-társa Budapesten tartózkodása alatt megemlítette többek között azt is, hogy a magyar textil-minták is meglepő hasonlatosságot mutatnak a hindu' motívumokkal.

Ezen, az indoszkíta birodalmat alapító juecsik vagy jszakaszkiták közt kell tulajdonképp a magyarok, vagy mint Indiában magukat nevezték s még Nepálban ma is nevezik, *magarok* őseit keresnünk, annál is inkább, mert mint látni fogjuk, nemcsak a szemiták által hazájukból kiszorított szumír-kaldeus néptörödédek, hanem a juecsi-szakaszkiták is Irán északkeleti részéről származtak, s részben oda menekültek is vissza, az Oxus-melléki ősi hazába, hogy ott ép magasabb műveltségüknél fogva a többi rokon hún-szkíta, kazár, partus népek közt a vezetőszeret magukhoz ragadva, új nagy birodalmat, a pártust alapítsák.

Érdekesen írja le *Tóth Jenő*, a Turán című folyó-

irat 1913. évi 2. számában megjelent cikkében, mint szemtanú, az indo-szkiták idejéből fennmaradt s határozottan magyartípusú és ruházatú szobrokat. Így Surya napisten szobrát, mely azért is fontos turáni emlék, mivel a napimádás kultuszát a monda szerint turánok hozták be Indiába. Surya isten szobrán szembetűnek rögtön a túlcifra hosszú csizmák, a nyilas amazonok és a turáni süvegű szakállas szkiták, kik egyenes karddal, szoknya-gatyában és csizmában vannak ábrázolva. Egy Buddha-szobor alsó maradványa pedig szkíta embert és asszonyt ábrázol. A férfi arckifejezése tipikus turániszkíta, beretvált arc, bajusz, sasorr, mélyen fekvő szem, hosszú haj pántlikával átfonva; csatos mentében. A nő szintén turáni arcú, hosszú fonott hajjal és kétcsatos ruhában.

Fontos turáni emlékek és indiai eredetünk argumentúrnának tartja még Tóth Jenő Asóka indoszkíta király fejtetlen szobrát, mely csizmákban, attilában, mentével a hátán ábrázolja a királyt. í

Erre az indoszkíták által létrehozott turáni művészetre nagy hatással volt később a görög művészet, melyet Nagy Sándor macedón-görögjei hoztak be magukkal. Különösen a szobrászatra volt ennek nagy kihatása.

Az indoszkíta birodalom bukása után párszáz év múlva ismét turáni fajú nép uralma alá került India nagy része, midőn 1398-ban Tamerlán mongol hordái előzönlöttek, akinek egyik leszármazója, Mahmud Gaznavy megalapította a *nagymogulok* muzulmán uralmát Indiában. Hadjáratai alatt számos ősturáni emlék, rengeteg templom, stupa pusztult el s helyükbe mecsetek kerültek s ezzel bevonul Indiába az arab, mór, perzsa stílus.

A nagymogulok uralmától már csak az angolok szabadították meg India ősi népét, midőn az utolsó nagymogult 1857-ben trónjától megfosztották. De a mohamedán vallású mongolok nagy része végleg Indiában maradt, sőt az ő többszázados uralmuk alatt sok bennszülött is felvette a mohamedán vallást, úgy, hogy számuk meghaladja ma is a 80 milliót s azóta is folyton harcban vannak a brahma vallást követő ősi indus lakossággal. \

Az őslakosság között meg kell még emlékeznünk a szerencsétlen *páriákról*, kik a turáni és árja népek által leigázott, nagyjából sötétbőrű őslakók utódai s akiknek száma a lefolyt évezredek alatt tetemesen megszaporodott azokkal, akiket a brahma vallás tanai szerint büntetésből az összes kasztokból kizártak.

Az Indiát meghódító juecsi vagy szakaszkiták két nagy vallásalapítót is adtak az emberiségnek. Az egyik volt Zoroaster (Zarathustra), ki az Irán északkeleti részén lakó s Baktriában is uralkodó szaka szkitákból származott, amásik Buddha (Sakia Muni), ki fejedelmi vérből származott és Kr. e. 622-ben született egy, a Himalája-hegység és Nepal ország közt fekvő kis tartományban s neve: Sakia Muni is annyit jelent, hogy Szaka nemzetségből való remete, vagy a Sakják bölcse. Míg Zoroaster tanai az Iráni árja és turáni szkita népeket hódították meg, addig Buddha tanai, noha eleinte Indiában is nagyon elterjedtek, de a pozíciójukat féltő braminok által visszaszorítottván, a Himalájától északra lakó tujám népek vallása lett és maradt mind a mai napig úgy, hogy híveinek száma 500 millió felül van.

A magyarok indiai származását látszik igazolni

az őseinknek tekinthető s az Oxus vidékén lakó ugor-szkíta népek fehér és fekete elnevezése is, amely elnevezés valószínűleg onnan származik, hogy az Indiából származó s az Oxus vidékén Chorassanban vagy Chovaresmiában lakó ugorokhoz a Kr. u. a III. sz.-ban csatlakozott s velük ott egybeolvadt magarok sötétebb bőrű és hajzatú emberek voltak, mint azok, akikhez csatlakoztak s így azokat velük szemben a régi görög, arab és örmény írók fehér-ugoroknak neveztek, míg a magarokat feketéknek. Ibn Haukal arab író különösen kiemeli, hogy a Kaukázuson túl lakó kazárok, kikhez ekkor már a magyarok is tartoztak, egy része oly sötétbőrű és hajzatú, hogy fel kell tenni róluk, hogy Indiából származtak. A magyarságnál később is fennmaradt ezen megkülönböztetés, ami nemcsak abban nyilvánul, hogy vannak egész vidékek, hol a magyar nép fehérbőrű és szőkehajzatú, míg más vidékek, hol sötétbőrű és fekete hajzatú a nép, hanem ezt látszik bizonyítani az is, hogy a régi írók közt vannak, akik a szoros értelemben vett Magyarországot Ugria Albának, míg Erdélyt Ugria Nigrának nevezték, valószínűleg azért, mert a tulajdonképpen Pannoniában lakó s finn-ugor eredetű magyarság szőke volt, míg a turk-kazár-pártus eredetű túlnyomóan barna s ezek inkább a Tiszántúli részeket szállták meg és Erdélyt. Vannak íróink (Pongrácz, Bálint), kik azt állítják, hogy a finn-ugor származású fehér-magyarok azok, akik Árpáddal az északi Kárpátokon át jöttek be, míg a görög írók által turkoknak nevezett magyarok az Al-Duna mentén jöttek az előbbieknél korábban mai hazánkba s csak itt olvadtak egybe, egységes nemzetté. No de ennek eldöntése nem tartozik jelen tanulmányom keretébe.

Maradjunk amellett, hogy a magyarság az Oxus-melléki hazájában kezdett kialakulni és pedig az Indiából jött szaka-ugor szkíták és az Oxus mellett lakó hún-kazár népek keveredéséből és így a hunokat és magyarokat testvérnépeknek tekinthetjük. Az így kialakult nemzet azonban nem hívta magát magyarnak, hanem a pártus név alatt jelenik meg a történelem színpadán, noha/mint láttuk, az Indiából jött magyarok is csatlakoztak hozzájuk s nevük ettől fogva folyton előfordul az ókori íróknál, a görögöknél mazaroknak, a perzsáknál és örményeknél madsaroknak nevezve és pedig a pártusokkal és kazárokkal kapcsolatban.

A *pártusok* hazája Parthia, Media szomszédságában, de attól északkeletre terült el, a Kaspi-tengertől kelet felé húzódó hegyvidéken. Szomszédjaik észak felé a hyrkánok, kazárok, sogdok, massagéták, mind rokon hún-szkíta népek. E hazájukban, mint egy korukbeli latin író, Dio Cassius mondja, várakban, várkastélyokban és városokban laktak. Fővárosuk volt *Parthaunisa*, később görögösen Nisaea, hol a pártus királyok temetkezési helye is volt.

Itt volt az első Arsák által alapított és bevehetetlennek tartott *Dara* város is, melyről Theophylactus Simocatta görög író több mint 300 évvel a pártus birodalom bukása után is úgy emlékezik meg, mint a *mazarok egykori városáról*, melyet Heraclius császár Kr. u. 588-ban csak hosszú ostrom után tudott a perzsáktól elfoglalni.

A régi görög és latin írók, mint Tacitus, Strabo, Trogus Pompejus, Dio Cassius, Plinius, valamint a keleti kútfők mind megegyeznek abban, hogy a jpártusok a perzsáktól különböző nyelvet beszélnek s az Irán-

tól északkeletre és India északnyugati részén lakó juecsiknek vagy szakáknak nevezett húnszkita népektől származnak s hogy nevüket onnan vették, hogy elpártoltak és elköltöztek a rokonaiktól, esetleg elűztek elpártolásuk miatt, mint Justinusmoridj-a: «Scytharum exules».

Sajnos, őseink a pártus korban is époly kevésbé becsülték meg ősi turáni nyelvüket, mint később Magyarorszában s amint itt a ltintették.jneghivatalos irodajmi sőt társaságbeli nyelvvé, úgy a pártus birodalomban átvették a macedon-görög uralom alatt keleten meghonosodott görög nyelvet és kultúrát, úgyanyira, hogy saját nyelvükből semmi emlék nem maradt fenn az utókorra, kivéve néhány személy- és helynevet, de ezek is annyira el vannak görögösítve, hogy alig lehet belőlük az eredeti pártus nevet kihámozni. Ilyen például a Valagases királynév, mely (Yusü Ferdinánd német történetíró szerint) a pártus jialázs névből lett elferdítve. Choronei Mózes történeti művében említi, hogy II. Chosroes pártus király az Azad-folyó partján egy nagy kertet létesített, melyet a pártusok «Chojrova-kert»-nek neveznek. Tehát a magyar lert szó ugyanily értelemben megvolt a pártusoknál is. Városaik közül Dara városnak van magyar hangzású neve. Fejedelmüket *arsdkndk*, görögösen *arsaces*, hívták. Ezt a szót is némelyek (Jerney, Bartal) a magyar országos vagy országló szóval azonosítanak. De mégis a pártus nemzetéről, az ő alkotmányos jogrendszerükről, erkölceikéről, szokásaikról, ruházatukról, hajviseletükről stb. fennmaradt emlékek alapján a magyarok őstörténetével foglalkozó őtörténetíróink egy részével (Horváth István, Jerney János, Bartal György, Kerékgyártó Árpád és

még mások) együtt őket a magyarok közvetlen elődeinek kell tartanunk, már t. i. annyiban, aennyiben az Indiából jött juecsi-szaka magarok is a szintén juecsi-szaíca származású pártusokkal egyesülve jelennek meg a történelemben.

A pártusok története összefügg a Perzsa birodalom történetével. Midőn ugyanis Cyrus, az Achemenid-dinasztia és a perzsa birodalom megalapítója Kr. e. 538-ban véget vetett az asszír-babiloni, ekkor már teljesen szemita népek uralmának, nemcsak a régi Kaldeát és Szíriát kebelezte be birodalmába, hanem az /Irántól északkeletre fekvő hún-szkíta népekre is kitérj észte uralmát s ezek között a pártusokra is, és ezen birodalmát többé-kevésbbé független satrapaságokra osztotta. Ekkor kezdenek a pártusok, mint nehezen megfékezhető, de harcias és gazdag s így a birodalom részéről nagyra értékelt satrapaság lakói szerepelni. - Az Achemenidák birodalmát alig 20j0jévi fennállás után a görög-macedon Nagy Sándor döntötte meg Kr. e. 331-ben, s természetesen a pártus satrapaság, vagy mintákkor is már nevezték, Parthia is az ő uralma alá került.

Nagy Sándor 323-ban bekövetkezett halála után azonban az általa alapított birodalom felbomlott alkotórészeire, illetve felosztódott hadvezérei között. Egy juecsi-szkíta származású pártus fejedelmi sarj, Arsák, felhasználta Nagy Sándor utódainak egymásközi viszályát és Kr. e. 250Jjen felszabadította nemzetét és hazáját a macedón uralon} alól s több rokon hún-szkíta nép egyesítésével megalapította a, nagy pártus birodalmat s az Arsacjdák dinasztiáját. Ezen első Arsák leszármazol uralkodtak azután a pártus birodalomban, annak közel

500 éves fennállása alatt, sőt oldalágakon a pártus birodalom bukása után is még hosszú ideig a szomszéd országokban, így Arméniában, Baktriában, Georgiában, Albániában és a Massagetáknál.

Igaz ugyan, hogy az első Arsák után a többi pártus uralkodó is Árjáknak nevezetett, de ezenkívül volt más nevük is. Ebből joggal lehet arra következtetni, hogy az Arsák név nem tulajdonnév, hanem az uralkodást, országlást jelző elnevezés volt.

Bartal György, a kiváló jogtörténész, a pártusokról írt, munkájában megállapítja, hogy hun-magyar őseink nemcsak külső szokásaikban hasonlítottak a pártusokhoz, hanem intézményeikben is. Ilyenek a pártus szarena intézménye (elgörögösített pártus szó), ami megfelel a mi nádorispánunknak, a vérszerződés, a királyi fényes kíséret, az ország főembereinek meghallgatása fontos ügyekben, a megyerendszer, harcászati rendszerük, vallásuk és nyelvük.

A régi latin írók mind kiemelik, hogy a pártus, királyok milyen emberségesen bántak el az általuk egész az Eufrátig meghódított népekkel. Nem fosztották meg azokat szabadságuktól, hanem az uralmuk alá került görög telepeket saját törvényeikkel és intézményeikkel tovább élni engedték, épúgy a nekik alávetett egyéb napkeleti népeket is meghagyták saját törvényeik és szokásaik mellett, királyaikat sem mozdították el, megelégedtek az ő meghódolásukkal. Ezzel szemben kiemelik, mint főleg Tacitus, a rómaiak szigorát és kegyetlenségét a leigázott népekkel szemben, főleg az adók behajtásánál. A pártusoknak a rómaiaktól ezen elütő gondolkodásmódját feltűnően mutatja azon eljárás is, hogy mikor az őket hazájukban megtámadó

római hadvezér, Crassus hadseregét teljesen megsemmisítették, sőt őt magát is megölték, levágott fejének szájába olvasztott aranyat öntöttek, hogy jóllakják azzal, amit annyira szeretett. Strabo is kiemeli, hogy a pártusok nagyságának alapja életmódjukban s erkölceikben keresendő.

Az uralkodás joga a pártusoknál az első király családját, az Arsacidákat illette, de az örökösödés sem a születés rendjéhez, sem a nemhez nem volt kötve, épúgy, mint nálunk az Árpádház uralkodása idején. A főhatalom a királyt illette, de amelyet a birodalom előkelőinek és a vezetőállásokban lévőknek tekintélye mérsékelte, akik a királynak, ha az nem az ősi törvények és szokások szerint kormányzott, ellenállhattak s le is tciítettékde helyette nem választhattak mást, mint aki szintén az Arsacidák véréből való volt. A latin írók megemlítik azt is, hogy a pártus nemzet nemességre és köznépre oszlott s az előbbiből kerültek ki vezérek a hadban s kormányzóik a békében. / A *vérszerződés* szokása is megvolt a pártusoknál épúgy, mint honfoglaló őseinknél s az ilyen szerződést, mint vérrel pecsételtet, szentnek tartották.

Ez a fentiekben vázolt közjogi rendszer és felfogás, mint látjuk, teljesen megegyezett Árpádházi királyaink korában fennállott magyar jogrenddel és felfogással. De látszik ebből az is, hogy a pártus királyok hatalma épúgy nem volt zsarnokinak mondható, mint a magyar királyoké, s hogy az egyéni szabadság szeretete és tisztelete náluk épúgy megvolt, mint a magyaroknál s általában a hún-szkíta népeknél, szemben az árjakkal és szemziákkal, kik mindig önkényuralom alatt éltek.

Tacitus leírja a pártusok gazdagon felszerelt had-

seregét, *díszes ruházatukat* és fegyverzetüket, melyet sokan perzsa eredetűnek mondtak, de Strabo határozottan megmondja, hogy minden ilyen külső dísz a perzsák is a médoktól vettek át. A médok eredetileg, míg be nem olvadtak az árpaperzsákba, szintén a turáni-fajhoz tartoztak s országuk a szomszédos Parthiával együtt került perzsa uralom alá. Kézai Attiláról és hunjairól is azt mondja, hogy ruházatuk szabása és alakja médusformájú volt.

De jellemző volt a pártusoknál az állandó *süveg-viselet* is, mi a rómaiak tetszését is megnyerte s úgy ez, mint a magyar régi hajviselet, *az üstök is fiarthus eredetű*. Dio Cassius szerint ugyanis a parthusok is üstököt viseltek.

Hogy a magyar díszruhán még manap is mennyire meglátszik a méd-perzsa-pártus eredet, azt bizonyítja a Nemzeti Újságnak a közelmúltban megjelent azon száma, melyben le van írva, hogy mikor a magyar kormány követe bemutatkozott Teheránban az udvarnál, az uralkodót mennyire meglepte a magyar követ díszruhája. «Ez az ősi tisztult iráni viselet» — ismételte bizalmasai előtt, — «látszik a két nép bölcsőjének közössége, kultúrájuk éltető gyökerének azonossága.»

Amit Tacitus ír *a pártusok haditaktikjáról* az teljesen megegyezik azzal, amit Bölcs Leó bizánci császár sok század múlva a magyarok haditaktikájáról írt. A pártusok hadierejét is a lovasság képezte, melynek szokása volt az ellenséget üzni, majd hátrijjva soraikon tágítanak, hogy a nyilazásra tért csináljanak, vagy színlelt futással az ellenséget kelepcébe csalják. Annak igazolására, hogy sem a pártusok, sem a magyarok nem szerették a sokáig tartó háborút, Bartal Commentárjai-

ban megemlíti, hogy Turóczi krónikája szerint a magyarok II. István királyunknak egyik háborúja folyamán ugyanazt mondták, amit Tacitus szerint a pártusok mondtak Várdán királyuknak: Király, ha tovább akarsz hadakozni, harcolj magad, mi pedig hazamegyünk s más királyt választunk magunknak.

A pártusok nemzeti önérzetét még a római cészárok és hadvezérek is respektálták. A pártus eleink becsületérzésébe és megbízhatóságába vetett bizalom pedig oly nagy volt, még legnagyobb ellenfeleiknél, a rómaiaknál is, hogy sokan a hazájukban őket fenyegető veszély elől a pártusokhoz menekültek, akiknél biztonságban érezték magukat.

A pártusoknak a király után első főemberük volt — mint említettem — *a suren vagy surena* (talán surány) kinek tiszte teljesen megfelelt a mi nádorunknak, mert ő is nemcsak a legfőbb bíró, hanem hadvezér is volt. ő iktatta be a pártusok királyát a királyi székbe s feladata volt az ország nagyjai és a fejedelem közt támadt viszály esetén igazságot tenni.

A pártusokat *vallási türelmességük* épügy jellemezte, mint a kazárokat és magyarokat. Különben vallásuk a magyarokéhoz s a többi szkítákéhoz hasonló természet, tűz,-,és napimádás volt. A szent tűz jelképe a sashoz hasonló *turulmadár* volt, melyet az Arsacidák is címerül választottak. Áldozatul ők is lovat mutattak be, mint a magyarok, s ezt a perzsák is valószínűleg tőlük vették át, midőn Ahuramazdának is fehérlovat áldoztak.

Országuk 3 nagy kerületre és 18 megyére volt osztva, melyekben országos vásárokat is tartottak. Ebbe a birodalomba már beletartoztak a pártusokkal rokon,

szomszéd s nekik behódolt hún-szkíta népek is, így a hyrkánok, fehér- és fekete-húnok, kik alatt a kazárok, várkunok, úzok és besenyők is értendők.

A pártus uralom 476 évi fennállás után 226-ban Kr. u. dőlt meg, midőn a magát Cyrus utódjának tartó Sassán leszármazója, Ardesir perzsa fejedelem, az utolsó pártus király, Artaban hadseregét hosszú küzdelmek után megverte, s őt magát is a csatában megölte. Ezzel veszi kezdetét az új perzsa birodalom a Sassanidá-dinasztia uralma alatt, mely tartott 65x-ig, amidőn a mohamedán arabok megdöntötték azt is.

Éz az Ardesir legyőzvé a pártusokat, azok nemeségét deposedálta és száműzte, akik ekkor a párt lakosság nagyrészével északnak és keletnek vándoroltak régi hazájukba. Épigy legyőzte a Kaspi-tenger délkeleti oldalán lakó chozarokat is, kikkel a parthusok mindig a legszorosabb összeköttetésben állottak. A Sassanidák győzelmei azután megindították ezen hún-szkíta népek vándorlását nyugat és észak felé, melyek feltűnése Európa keletén összeesik a Sassanidák győzelmeit követő idővel.

A pártus birodalom bukásával és a Sassanidák uralomrajutásával végleg megszűnt a turániak uralma Mezopotámia felett s annak egykori több millió lelket számláló fővárosa, Babilon, mely évezredek át a művelt Kelet központja volt, s mely főnixként kiheverte az asszírok, elamiak, perzsák, macedónok és pártusok-hódítását, véglgg az enyészetnek lett átadva, úgy, mint elődje, a szumírok fővárosa: Ur.

De ha Babilon városa s áhnek ősi lakossága el is pusztult, nem pusztult el az a kultúra, melyet ősi lakói, a szumírok teremtettek, s az asszírok, majd utóbb a

hellének és pártusok továbbfejlesztettek. Felélesztették azt, sőt egész Európában elterjesztették, miután uralmukat kiterjesztették nemcsak egész Elő-Ázsiára, hanem Észak-Afrikára és a Pireneus-félszigetre. Az a csodás kultúra, mely az arab uralom fénykorát jellemezte Mezopotámiában, az ős Kaldea és Babilónia talajában gyökerezett, itt volt annak központja a Babilon és Seleucia romjaiból épült Bagdadban, ahová, mint az ilyenkor történni szokott, a legyőzött népek vagyonos része is átköltözött, magával vive ősi kultúráját. Csak ezzel magyarázható meg, hogy azokból a félvad beduin törzsekből alakult arab nemzet uralomrajutása után oly rövid idő alatt már az egész akkori művelt világon a kultúra zászlóvivője lett s a művészetek és tudományok oly gócpontjait alkotta meg, amilyenek voltak Alexandria és Kordova. Ez utóbbi volt az Omajad-dinasztia alatt századokon át a keleti tudományok és műveltség közvetítője az akkor még a népvándorlás pusztításait ki nem hevert Európában. De a régi Perzsiában is az arab kultúra hatása alatt fellendül még a költészet is, mit eléggé bizonyít, hogy itt születik meg a Kr. u. X. században a világ egyik legszebb költői alkotása *Firduszi Sahnamé-ja, melynek fő-tárgya az irániak évszázados küzdelme a turániak ellen*, mely csak a legújabb korban, a törökök teljes visszaszorításával ért véget Elő-Ázsiában; de Indiában szakadatlanul foly tovább napjainkban is, s jórészt ez teszi lehetővé az angolok uralmát Indiában.

A pártusok történetének rövid ismertetéséből látható, hogy ők közel 500 évig fájukodtak nemcsak a saját fajtájukbeli hún-szkíta népek felett, hanem az ókori legrégebb kultúrhelyeit és népeit felölelő Elő-Ázsia felett

is, mely magában foglalta Arméniát, Mediát, Mezopotámiát (az egykori Asszíriát és Babiloniát) és Persiájt, (az egykori Elamot is); Szíria, Palesztina és Kis-Ázsia uralmáért a rómaiakkal vitézül harcoltak, melynek vége az lett, hogy közös megegyezéssel az Eufratest jelölték meg a két birodalom határául, miért is Urud vagy Orod nevű arszákjuk át is tette székhelyét, ép a rómaiakkal való folytonos háborúskodás miatt, az Eufrates közelében épült Ktesiphonba.

Ily nagy kultúrterület feletti évszázados uralom, mely a Nagy Sándor óta ott meghonosodott hellén műveltséget is átvette, sőt továbbfejlesztette, kellett, hogy az uralkodó népet, a pár tust is a műveltség magas fokára rendelje. Így is történt ez a pártusoknál. A perzsák által leveretve, a volt tartományaikat kiüríteni kényszerültek és visszavonultak ősi hazájukba, hún-szkíta rokonaik közé, hová magukkal vitték görög-perzsa műveltségüket, melyet, ha nem is oly mértékben, mint az ugyanazon kultúrát átvevő és továbbfejlesztő arabok, de mégis sikerrel érvényesítettek, mint a kazár nemzet egyik vezértörzse, úgy a kazár birodalomban, mint később Magyarországon.

Innen származik az a nagy hasonlóság, mely ősszökásaink és intézményeink és a perzsák, de legkivált a pártusokról feljegyzett jellegzetes vonások között mutatkozik, s innen származnak azok a hely- és családnevek, mint a Káldi és Kezdi, melyek Fekete Zsigmond nyelvtudós megállapítása szerint több más szavunkkal együtt kaldeai eredetre vallanak és csak a perzsa-pártus érintkezés, illetve eredet útján kerülhettek hazánkba és nyelvünkbe.

A pártus birodalom bukása után, a pártus nem-

zet, mint ilyen, megszűnt létezni. A pártusok egyrésze a római légiókban keresett és talált elhelyezést, hol még a III. és IV. században is külön pártus-légiókban harcolt idegen érdekekért, de főleg legyőzőik, a perzsák ellen s híresek voltak vitézségükről. De a pártus névvel, a régi Parthiával kapcsolatban, az ókori keleti íróknál többet nem találkozzunk, ami szintén arra mutat, hogy csatlakoztak és részben beleolvadtak azokba a rokon hún-szkíta népekbe, így főleg a kazárokba, akiknél menedéket találtak, s akikkel együtt a perzsák nyomásának engedve, Nyugat felé vonultak új hazát keresni. Annál gyakrabban találkozzunk azonban a későbbi görög íróknál és nyugati krónikásoknál a pártus névvel, kik felváltva a palócokat, kunokat és magyarokat nevezik pártusoknak, ezzel is igazolva azt, hogy a pártusok egy része, mely nem tudott a perzsa uralomba belenyugodni, nyugat felé vándorolt s ott nevét még századokon át megőrizte, mondhatnók mindaddig, míg a magyar név fénye azt el nem homályosította. De még a magyarok honfoglalása után is a X. és XI. században *a nyugati krónikáirók többnyire pártusoknak nevezik a magyarokat. Így az augsburgi ütközetéről szóló német történelmi ének egykorú eredeti példányában is pártusoknak vannak a magyarok nevezve. Ugyancsak Urzeoli Szent Péter életrója a XI. század közepén pártusoknak nevezi a magyarokat. Mindez csak azt mutatja, hogy a magyarok, vagy legalább egy része még használta a pártus nevet, máskülönben e nyugati krónikások, kiknek az ekkor már rég letűnt ázsiai pártus birodalomról aligha volt tudomásuk s így a pártus névről sem, azt csak maguktól a külföldön kalandozó magyar harcosoktól hallhatták. De egy*

I. András királyunk korából fennmaradt imádság, melynek hitelességét ugyan Szabó Károly kétségbe vonja, következő szavai: «ne imádjuk bardus őselők erős szent jeleseit» is azt látszanak igazolni, hogy nemzetünk a pártusokat őseiéinek tartotta még a XI. században is.

Csak a magyarok nagy ellensége, *A. L. Schlözer* 1771-ben «Allgemeine Nordische Gesichte» címmel megjelent munkájában vonta először kétségbe az ó- és középkori történetírók- és krónikásoknak a magyarok pártus nevére és eredetére vonatkozó feljegyzéseik hitelességét, hogy a magyaroknak perzsiai s így a hatalmas, művelt keleti népektől való származását megcáfolja.

De még Schlözer is kénytelen volt idézett művében annyit elismerni, hogy a magyar nyelv több szava perzsa eredetű s így valószínűnek mondja, hogy az általa jugriaknak nevezett magyarok a régi időben Perzsia mellett laktak s hogy a mágus vallásnak hódoltak. Ennél nagyobb beismerést tőle igazán nem várhatunk, mikor a magyar nyelv- és történettudósok egy része még ennyit sem akar elismerni.

Az Oxus-melléki rokonnépek közé visszavonult s köztük elvegyült pártusokkal ezentúl, mint a nagy kazár nemzet egyik ágával, a magyarral fogunk találkozni és foglalkozni.

Mielőtt áttérnék *a kazár-magyar rokonság* taglalására, szükségesnek tartom a magyarság eredetére vonatkozó, mondjuk, hivatalos álláspont ismertetését és pedig *Hóman Bálint megállapítása* nyomán. (Századok, 1923.)

Eszerint végérvényes megoldást nyert nyelvünk s ezzel a *nép alaprétegének* finn-ugor eredete. Ebbe az

alaprétegbe beolvadt bolgár-török elemeknek tulajdonítható e megállapítás szerint a főleg az állattenyésztésre, földművelésre és más kulturális értékű fogalmakra vonatkozó ó-bolgár és ó-török jövevényszavunk, melyek nagyrészeről megállapítható a kaukázusi eredet. (Ez természetes, mert az én alább következő megállapításaim szerint is őseink parthiai és arméniai hazájából, az ekkor már töröknek nevezett hún-szkíta népekkel egyesülve vonultak a Kaukázusba.) A finn-ugor-török keveredés történeti és nyelvi alapon hozzávetőleg a Kr. u. V—VII. századba tehető és pedig a Kaukázus vidékére. Ebben a megállapításban bentfoglaltatik a nyelvtudósaink által sokáig kétségebevont ősi *hún-hagyományunk tudományos igazolása*, egyúttal *a kizárólagos finn-ugor származás nyelvtudományi elméletének és őstörténelmi egyeduralmának feladása és a magyar őstétet revíziójának szüksége*. Nehéz ugyanis bebizonyítani, hogy a magyarság alaprétegét alkotó finn-ugor erdei halász-vadász nép — aminőnek a történelem az összes finn-népeket ismeri — miként tudott az orosz szteppén keresztülhatolni a Kaukázusig asszonyaival, gyermekeivel, ha nem volt fejlődött állattenyésztése és mikép fejlődött ez a nép rokonaitól — a voguloktól, osztyákoktól stb. — eltérően oly hatalmas katonai erőkifejtésre képes harcos lovasnéppé, amilyen a magyar volt. A finn-ugor népek története és mai — az ősi geográfiai állapotot visszatükröző — elhelyezkedése ugyanis azt bizonyítja, hogy e népek, a halász-vadász népek szokása szerint, elszórtan, lassú, fokozatos előnyomulással terjeszkedtek a finn-ugor őshazából kelet és északnyugat felé, idegen, harcos népektől nem fenyegetett erdős és vízben bővelkedő tájakra.

E népek történetében pedig a leghalványabb nyoma sincs a germán és török népekre jellemző fergetegszerű népvándorlási mozgalmaknak.

— Eddig Hóman megállapítása.

Ha tehát a finn-ugor vadász és halász nép és az ugyancsak finn-ugor eredetű s nagy katonai erő kifejtésre képes, harcos, lovas magyar nép közt fennálló ezen óriási különbséget át akarjuk hidalni, ez, nézetem szerint, csak úgy lehetséges, ha *tényleg revízió alá vesszük a magyar őstörténetre vonatkozó eddigi tudományos megállapításokat s a magyarság eredetét nem az északi, hanem a délkeleti ugor népek közt keressük s ezek közül is azok között, amelyek mint a kazárok vagy fehér-ugorok, egy része, ősi Oxus-menti hazájából délnyugat felé vándorolt s nem azon kazárok között, akik jóval később észak felé vándoroltak.*'

A legtöbb régi kútfő megegyezik abban, s ezt az újabb őstörténeti kutatások is igazolják, hogy a magyarok vezértörzse a Megyer vagy Muogyer, mely nevet Kézai szerint Muoger nevű hún királytól származtatták — de valószínűbb, hogy Indiából hozták magukkal —, a kazárok egy törzse volt, amelyhez még csatlakozott ugyancsak a kazárokból kivált kabar törzs, mely lehet, hogy a magyar törzsszel együtt a pártusok utóda volt, amennyiben a kabar név szintén pártütőt, kavarodást okozót jelent. A kazár név alatt szereplő nép eredetét és vándorlását kutatva és követve tehát megállapíthatjuk a magyar nép további őstörténetét a pártus birodalom bukásától (Kr. u. 226) egész a honfoglalásig.

A kazárok legrégebb ismert hazája, a Kaspi-tenger-től keletre az Oxus és Jaxartes folyók közt volt: Chova-

resmia vagy Charasmia, s róluk a perzsák a Kaspi-tengert is Kazár-tengernek hívták. Az itt lakó kazárokat a görög írók ephthalitáknak és fehér-húnoknak vagy ugoroknak is nevezik, mely gyűjtőnév alá tartoztak többek között az avarok vagy várkunok, az úzok és a besenyők is: A később a Kaukázusban lakó kazárokat az örmények kassziroknak, a görögök akatzirok-, agathyrzok-, az arabok chazároknak és végül az oroszok kozároknak nevezték. Sőt Karácsonyi János szerint a magyarok mai hazájukban az örmény kazir név után károlyoknak hívták őket. (Századok XLII. évf., 2. füz.)

A pártusok uralma, mint láttuk, Kr. u. 226-ban dőlt meg végleg a régi perzsa birodalom felett. Ekkor történt a kazárok egy részének, az ú. n. fehér-húnoknak ősi lakóhelyükről, az Oxus mellékéről való kivándorlása, s így feltehető, hogy a kazárok e részének, akik Parthia szomszédságában, az Oxus balpartján laktak, ezen kivándorlása összefüggésben van a rokon pártus nemzet uralmának megdőlésével és az árja perzsák előretörésével, kikkel, mint látni fogjuk, a kazárok később is elkeseredett harcokat vívtak. Az uralomhoz és nem szolgasághoz szokott harcos pártusok is valószínűleg csatlakoztak e kivándorlókhoz, mert nevükkel a régi lakhelyükkel kapcsolatban többé már nem találkozunk, ami ily hatalmas és századokon át nagy birodalmat alkotó néppel szemben feltűnő, ellenben a Kaukázus vidékén és a magyar kazárok további vándorlásai kapcsán igen, sőt úgy a keleti, mint a nyugati egykorú írók, mint már említettem, ép a magyarokat hívják műveikben többnyire pártusoknak. Ezek a kivándorló kazárok délnyugat felé vonultak és első

állomásuk az Oxus nyugati partján, a pártusok szomszédságában, a mai Chivában, az egykori Baktriában volt, ahol székhelyük Balkh vagy Bayáros, Zoroaster vallásának a főhelye volt.

A kazár-magyarok történetére vonatkozólag innen kezdve legfontosabb kútfők az örmény írók, kiknek feljegyzései a Kr. e. 2. századtól a Kr. u. X. századig terjednek s amelyek a bécsi és velencei mechtariták könyvtáraiban jórészt még kiadatlan kódexekben őrzettek. Ezen, őstörténetünkre oly fontos kútfőket kellene a magyar őstörténet-kutatóknak nagyobb figyelemre méltatni s bizonyára sok új és érdekes felfedezéseket tennének. Magyar nyelvre tudomásom szerint csak Choronei Mózes «Nagy Örményország története» c. munkája van Szongott Kristóf által lefordítva, továbbá Lukácsy Kristóf: «A magyarok őseiéi, hajdankori nevei és lakhelyei. Eredeti örmény kútfők után» c. művében vannak ismertetve az örmény íróknak a magyarokra vonatkozó feljegyzései. Fraknoi Vilmos: «Örmény kútfők a magyarokról» c. (Századok, 1870.) és dr. Karácson Imre: «A magyarok harcai az őshazában» c. dolgozatában (Századok, 1911.) van még az örmény kútfőkről szó. Utóbbiban Karácson I. Ghévond Vardabed, a VIII. század második felében élt örmény történetíró munkáját ismerteti, melyben két helyen is említést tesz az araboknak a magyarokkal, illetve hunokkal viselt háborújáról abban az időben, mikor a magyarok még az ősl. Armenia melletti -hazában laktak és fővárosuk Tárkhon volt.

Ez örmény kútfők szerint a még mindig çhusoknak is nevezett kazár-húnugor-magyar nép már a III. század végén tovább vonult nyugatra Örmény-

ország északkeleti részébe s itt az Araxes-folyó mellékén telepedett meg.

Hogy ezek a kazár-pártus népek Oxus-menti ősi hazájukból nyugat felé vonulva éppen Örményországban telepedtek le, ez magyarázatát leli abban is, hogy Örményországban a pártus birodalom bukása - után is a pártus Arsacida-dinasztia egyik ága uralkodott tovább s így joggal remélhették, hogy ott szíves fogadtatásra találnak. Ebben úgylátszik nem is csalódtak, mert hogy itt hosszabb ideig laktak, azt mutatja az is, hogy nevük és emléküik több helynévben fennmaradt. Így az örmény írók Örményország Artzach tartományában az Araxes vizénél egy nagykiterjedésű kerületről emlékeznek meg, mely Kusdiának vagy Kysdiának nevezetik az örmények által kusoknak nevezett hunok után. De Arméniában volt a tudós Calmet szerint a Phasis vizénél a mondai Hevilath földje is, ahol a hagyomány szerint laktak. Ezt látszik bizonyítani, hogy volt itt egy Hunoracerta nevű város is, melynek örmény neve magyarul annyit tesz, mint Hunorvárosa. Innen csalta ki a hagyomány szerint Hunort és Magort a csodaszarvas s vezette fel Meótisz, a mai Azovi-tenger ingoványain keresztül egész Krímbe, ahol új hazát szerezve, a hún és magyar testvérnemzet megalapítói lettek. Őseinknek ezen armeniai hazáját hívták eredetileg *Urartunak*, mely az Araxes-folyó mellett, a Van és Urmia tavak felett terült el és Fáy szerint is itt volt a magyarok ősi hazája. E mellett volt a régi *Subartu*, melyet Surinak és Mittaninak is hívtak. Itt laktak a sabírok, akiket Fáy magyarok őseinek tart, akik innen vonultak volna Urartuba s ezért nevezték a görög írók a Lebediábar

elszakadt s a Kaukázus melletti őshazába visszatért magyarokat *Sabarioi asphaloi-nak*, vagyis az erős subartuknak, vagy szabíroknak.

A csodaszarvas mondájával fejezi ki a néphagyomány őseink kivándorlását arméniai hazájukból, melyet a monda Ęvilath földjének nevez, amely kivándorlása őseinknek egyúttal kezdetét jelenti a turáni népek európai szereplésének.

A valóságban azonban az történt, hogy az akkor még hatalmas örmények úgylátszik nem nyugodtak bele, hogy az idegen fajú pártus-kazár nép végleg az ő hazájukban telepedjék meg s emiatt háborús bonyodalmak merültek fel köztük, melynek eredménye az lett, hogy őseink már a 4. században elhagyták arméniai hazájukat s a Kaukázuson túl telepedtek meg véglegesen. Az ú. n. derbendi vagy vaskapu azonban úgylátszik őseink birtokában maradt, mert azt az örmény írók ezentúl is hún-bástyának és Hunivárnak nevezték, a derbendi Krónika szerint pedig amellet építették fel őseink Madsar nevű székvárosukat, melynek romjait jeles földrajztudósunk, Déchy is, ottani , utazása alkalmával e néven hallotta emlegetni. Ez volt őseinknek azon hazája, melyről Al Bakrinál olvashatjuk: «a magyaroknak olyan hazájáról van szó, mely a Krim, a Kaukázus, az alánok és abházok szomszédságában, a Kubán alsó folyásának vidékén terült el». A magyar nyelv alán jövevényszavai is e kaukázusi hazából származhatnak és a Kézainál velük kapcsolatban szereplő Dula alán király neve is innen mehetett bele az ősi hagyományba.

A Kaukázusban letelepedett kazár-magyar név azonban a rokon alánokkal együtt már a 372-ik évben

Balambér hún király által meghódított s ennek folytán harcosaikkal, mint az a hunoknál szokás volt, a győzelmesen előre, nyugat felé vonuló rokon hunokhoz csatlakozva, résztvehettek a mai Magyarország meghódításában sa hún birodalom megalapításában. Éért,,,.tekinthették honfoglaló őseink Magyarországot Attila örökének s magukat Attila örököseinek.

Ezzel egyidőben a hunok egy másik csapata a Kaspi-kapun át Arméniába és Kis-Ázsiába tör be és egész Szíriáig és Kilikiáig kalandozott. Ennek a betörésnek szintén van egy mondai emléke, mely némileg őseinkre is vonatkoztatható. Egy régi hagyomány szerint ugyanis Nagy Sándor keleti hódítóútja alkalmával a vad népeket, a bibliai Gogot és Magogot a Kaukázus sziklái közé zárta. Amikor azután a Kaukázus felől előtörtek a hunok, a megrémült lakosság a börtönéből kiszabadult Gog és Magog népét látta bennük. Igaz, hogy Nagy Sándor idejében még a mi őseink nem laktak a Kaukázusban, hanem Parthiában. Ezért írhatta még a X. században élt József kazár király a spanyol zsidó rabbi Chisdájához írt levelében, hogy e szoros birtoka lehetővé teszi neki, hogy a Kaukázustól délre lakó kultúrnépeket megvédje az északi barbár népek betörésétől. A kazár király ezen nyilatkozata mutatja azt is, hogy a kazárok mennyivel magasabb kultúrnívón állottak, mint északi barbár szomszédjaik.

Attilának 453-ban bekövetkezett halálával a hún birodalom is felbomlott s ekkor mindazok a turáni népek, melyek Attila uralma alatt éltek, újra felszabadultak s önálló életet kezdtek a déloroszországi síkságon, így kazár elődeink is elszakadva a régi hún birodalomtól, ismét önálló szerephez jutottak, s egyesülve

a húnugorokkal és a szabírokkal, elfoglalták végleges lakhelyüket, a Krím-félszigetet, mely azóta a szoros értelemben vett Kazáriának neveztetett. Innen kiindulva azután ez a harcos nép, rokon népelemekkel is megerősödve csakhamar kiterjesztette uralmát a Krim-félsziget környékére, a Fekete-tenger északi partvidékére, majd a Don- és Dnjepper-folyók között is birtokukba véve, itt még a király szkítákkal vagy basilusokkal egyesült s hatalmas független birodalmat alkotott, mely sok rokonnépet egyesített magában. Ezek közül az avarok a VI. század második felében elszakadtak tőlük és Baján khagánjuk vezérlete alatt megszállták 567-ben a régi Pannoniát, le egészen Dalmáciáig, a szabírokat pedig a Kaukázusban 545-ben Kosru perzsa király semmisítette meg.

Ezen vereségek dacára mégis már a következő VII. század elején a kazárok, mint Heraclius bizánci császár szövetségesei, Kosroes perzsa király ellen harcolnak s négyévi kemény harc után 628-ban győzelemre is segítik Heracliust.

Időközben a régi Oxus-melléki hazájukban, Chovaresmiában visszamaradt kazárok az Altai-hegység felől előrenyomuló Terkek által legyőzve, szintén kénytelenek voltak ősi hazájukat elhagyni. A kazárok ezen része azonban már nem, mint testvéreik, dél-nyugatra, hanem az úzokkal és besenyőkkel együtt észak felé vonultak a Kaspi-tenger és az Urai-hegység közötti területre s így a korábban kivándorolt rokonaik közvetlen szomszédságába, kikkel ily módon egyesülve, a besenyőket a Volgán túlra űzték s megalakították a nagy kazár birodalmat, mely hivatva volt és mint az eredmények mutatták, képes is volt gátat vetni az

arabok nyugatrahatalásának s így a mohamedánizmus továbbterjedésének Európában.

Az arabok ugyanis a 637. év körül teljesen megsemmisítették a perzsa birodalmat s tovább hatoltak északnak és pedig úgy a Kaspi-tó keleti, mint nyugati oldalán és míg keleten sikerült hatalmukat és főleg vallásukat az ott lakó, most már nem szkítáknak, hanem hún-ugur-töröknek nevezett népek felett kiterjeszteni, addig nyugaton előnyomulásuk a kazár birodalom erején megtört.

Őseink tehát már ekkor azt a hivatást töltötték be Európában, mint későbbi hazájukban, Magyarországon, hogy t. i. a nyugatot védték a kelet inváziója ellen.

A kazárok, mihelyt a Kaspi-tenger nyugati partvidékén, majd később a Krím-félszigeten is megtelepedtek, önálló nemzetté váltak és országukat is megszervezték. Fejedelmük a Khagán címet viselte, s őt a nemzet pajzson felemelve, úgy mint a magyarok Árpádot, választották meg vezérüknek. De volt mellette egy helyettes is, kit Zjebel vagy Cselenek neveztek, ez megfelelt a pártus surenának és a magyar nádorispánnak. Az egyes tartományok élén kormányzók állottak, kik valószínűleg a Kende vagy Kunda címet viselték. Földműveléssel, iparral, kereskedéssel foglalkoztak s városaik is voltak, melyeket azonban, mint Sárkel várost is, a görögökkel építették. Általában a bizánci birodalommal szövetséges jó viszonyban voltak, sőt uralkodóik össze is házasodtak s hadi segítségüket a bizánci császárok oly nagyra becsülték, hogy khagánjuknak a császári palotában aranyszékük is volt.

Hadi erejük főleg lovasseregekből állott s hadviselésükben fő volt az ellenség váratlan megrohanása és a. cselvetés épúgy, mint a magyaroknál.

Új hazájukban nemcsak hogy végleg megtelepedtek és berendezkedtek, hanem a nomád étellel is, melyet különben is csak kényszerű vándorlásaik közben folytattak, teljesen felhagytak és földműveléssel és kereskedéssel foglalkoztak.

Ősi vallásuk is, a természetimádás, ugyanolyan volt mint a magyaroké, melyet még Oxus-menti hazájukból hoztak magukkal, de amelyhez új hazájukban úgylátszik csak a vidéki földművelő lakosság maradt hű, míg főleg a városi szegényebb lakosság részint a meghódított s már ekkor keresztény gótok által, részint a bizánci birodalommal való szoros kapcsolataik révén áttérített a keresztény vallásra, de az egész kazár nemzet nem tért át később sem, sőt megtették azt, ami a nemzetek történetében egyedülálló, hogy fejedelmük, a Khagán és a nemzet előkelői áttértek a zsidó vallásra. A mózesi tan úgylátszik először a Kaukázus felől, Georgia és Armenia felől szivárgott be hozzájuk. De a kazárok zsidó hitre való térítését mégis főleg az idézte elő, hogy a bizánci véres üldözések elől számos zsidó menekült Khazáriába, kiknek befolyására történhetett 609 körül Bulán khagán áttérése. A X. század újabb zsidóüldözései folytán ismét számos zsidó telepedett le Kazárországban. Közben azonban, még pedig a zsidó vallással egyidejűleg, az iszlám vallás is egyre terjeszkedett e könnyen téríthető nép között, mely vallási tekintetben is époly türelmes volt, mint a magyar s köztük, eleinte legalábbis, békében megfértek egymás mellett keresztények, zsidók, mohamedá-

nok és pogányok. Sajnos azonban, azon időtől kezdve, hogy királyuk a főemberekkel együtt felvette Mózes hitét, az izraeliták egyre nagyobb tömegekben lepték el országukat, magukkal hozva fajuk bomlasztó természetét úgy, hogy a kazár nemzet csakhamar a züllés útjára került. Eleinte a vallási ellentétek miatt csak viszálykodások keletkeztek és voltak napirenden a különböző vallásokhoz tartozó lakosság közt. A zsidó uralkodóosztály ilyen zavargások alkalmával a mohamedánokra támaszkodva tartotta féken a keresztény és pogány kazárokat. Valószínűleg ily vallási viszály idézte elő az ősi hitükhöz ragaszkodó és a zsidó uralomba belenyugodni nem tudó megyer vagy muoger és az éjihez csatlakozó kabar-törzseket a kiválásra s új haza keresésére.

A magyaroknak Lebé diából való elköltözésekor egy része dél felé, a Kaukázuson túl Perzsia mellé tért vissza ősi hazájába, ezeket hívták Bíborban született Konstantin szerint *Sabortoi asphaloi-ok* (bizonyosan valami elgörögösített magyar név után), egy másik része viszont északnak fordult s a Volga mellett Perm vidékén telepedett le, amit az archeológiai leletek is bizonyítanak. A nemzet megmaradt harciasabb része szervezkedett meg azután a honfoglalásra. Az északnak vonuló része a magyarságnak egyesülve az ott lakó bolgárokkal, alkothatta a *Julián barát* által feltalált és leírt *Magna Hungária* népét, melynek létezéséről ép-úgy tudomással bírhattak a Magyarországon letelepedett őseink, mint a Perzsia szélére vonult rokonaikról, kikkel még sokáig érintkezést is fenntartottak. A magyarok és kabarok ezen kiválása által azonban a kazár nemzetnek legharciasabb része szakadt le a törzséből

így a zsidók túlsúlyra jutva, rohamosan züllesztették; le a birodalmat. Fejedelmük, a Kagán, ezután már csak árnyékuralkodó volt s elpuhult bábként élt kastélyában. A nemzet katonai erényei eltűntek s mint ilyenkor történni szokott, a katonáskodást átengedték idegen zsoldosoknak. Ennek következményeképp a kazárbirodalom már a XI. században nem tudott a bizánciak és oroszok két oldalról jövő támadásainak eíentálini s így megkezdődött a birodalom felbomlása, mely a XIII. században a tatárok támadása folytán nyert befejezést.

Így megszűnt a kazár birodalom s elenyészett a kazár nemzet s nevüket is csak az oda bevándorolt vagy a kazárokból áttért izraeliták tartották fenn, kik a tatárok elöl Lengyelországba menekültek s onnan szivárognak napjainkig nyugat felé s elsősorban Magyarországra. De él még megfogyva bár, de törve nem a pusztuló kazár nemzetből még idejében kivált magyar- és kabar-törzs ezeréves új hazájában, melyet a bevándorló zsidó kazárok, ha idejében gátat nem vetünk nekik, épúgy felbomlasztának, mint a ; nagy kazár birodalmat s mi is a szumírok, pártusok és kazárok sorsára jutunk és eltűnünk a föld színéről.

* * *

Jelen tanulmány célja, mint a Bevezetésben említettem, az, hogy bebizonyítsam, hogy a honfoglaló magyarság nem félvad, nomád nép volt, hanem az emberiség történetében szerepet játszó államalkotó kultúrnépek leszármazója s így maga is a kultúra magasabb fokán állott. Ezen célom elérésére szükséges volt azon ókori, jceleti kultúrnépek történetének rövid

vázolása, amelyekkel őseink ázsiai hazájukban szorosabb kapcsolatban lehettek s akiktől kultúrájuk is származhatott. Ezek után most már áttérhetek a honfoglaló magyarok ősi, ázsiai kultúrájának ismertetésére, mely érthetővé teszi, hogy Szent István királyunk uralkodása alatt a honfoglaló magyarság már egy, a külföldi viszonylatban is hatalmas keresztény kultúrállamot alkotott.

VI.

A magyarok ősvallása.

A mágizmus.

Egy nép vagy nemzet műveltségi állapotának megítélésénél nagyon fontos szerepet játszik annak megállapítása, hogy történelmi szereplése idejében a vallási fejlődés terén mily fokra jutott el. Így természetesen ha tiszta képet akarunk magunknak alkotni honfoglaló őseink műveltségi állapotáról, nem mulaszt-hatjuk el, hogy ne foglalkozzunk az ő vallásukkal is, amelyről éppolyan különböző, egymásnak ellentmondó nézet alakult ki, mint eredetükről és ősi lak-helyükről.

Jelen tanulmányomban, mint láttuk, abból indul-tam ki, hogy őseink a finn-ugor nyelvcsaládnak nem északi és északnyugati, hanem délkeleti ágából szár-maznak, ennél fogva vallásuk fejlődésénél is csak azon népek vallása játszhatott szerepet, amelyekkel részint mint közvetlen őseinkkel foglalkoztunk, részint mint olyanokkal, amelyekkel szoros kapcsolatban kellett lenniök. Ezek tehát a szumírok indogkíták, pártu-sok és az Oxus folyó mellett lakó kazar-hunugori szkíták, valamint a perzsák, mely utóbbiakkal több mint egy évezreden át őseink a legsűrűbb és legközvet-

lenebb kapcsolatban voltak, mondhatnók mindaddig, míg mai hazájukban végleg meg nem telepedtek.

Azt megállapíthatjuk, hogy a turáni népek azon csoportja, melyekkel jelen munkámban foglalkoztam, már mind túl volt a vallásfejlődés azon fokán, melyet a fetisizmus és a bálványimádás jelöl meg, s azt is elmondhatjuk, hogy csaknem az összes turáni népek vallásának lényege a mágizmus, vagy mint az északi turáni népek nevezik: sámánizmus, melynek lényege viszont a természet-, nap- és tűzimádás, illetve tisztelet s vele jár a jóslás, szellemidézés és üzés, bűbájosság stb.

A magyarok ősvallásával már régóta foglalkoznak tudósaink. A legrégebb erre vonatkozó tudományos munka *Cornides Dánielé: Commentatio de religione veterum hungarorum*. Ed. Engel, Wien, 1791. ő már a magyarok ősvallását Theophylactus nyomán a perzsa zend-vallással tartja azonosnak vagy legalábbis hasonlóknak s így a polytheismustól és bálványimádástól mentnek véli.

Otrokocsi Foris Ferenc is foglalkozott a magyarok eredetéről írt latin munkájában az ősvallással kapcsolatban hún-skytha-avar eredetünk bizonyításával.

A legelső komoly munka azonban, mely a magyarok ősvallásával foglalkozott, *Ipolyi Arnold: Magyar Myt-Jiológia c*, Pesten, 1854-ben megjelent nagy műve volt. Szerinte őseink azonosak voltak a baktriai, pártus és északindiai államalapító turáni fajú népekkel s ősi hazájuk Chovaresmia, Evilath földje s Kasmir-India volt, s innét származhatnak vallásunk ősi elemei, így a tűzimádás is.

Kállay Ferenc: A pogány Magyarok vallása c, Pesten, 1861-ben megjelent művében a buddhizmus és

parzizmus hatását látja a magyar ősvallásban, melyet ősi hazájukból, Chorasánból hoztak magukkal, hol ezer évnél tovább hadakoztak szomszédjaikkal, a perzsákkal, míg innen észak felé vonulva, Kína közelébe jutottak, ahol már a buddhizmussal ismerkedtek meg.

Katidra Kabos: Magyar Mythologia c, Egerben, 1897-ben megjelent munkáján már meglátszik a kizárólagos finn-ugor eredetünk elméletének hatása. Elismeri ugyan, hogy a magyarok a nemzeti hagyomány szerint is nem északról, hanem a Kaukázustól délről, Evilath földjéről jöttek, ahonnan a csodaszarvas csalta fel vezéreiket, Hunort és Magort Meotis tava ingoványaiba, elismeri, hogy az ősmagyar vallás a mágizmus volt, melyet Dárius behisztuni sziklafelirata is mint a szkíta s nem az árja népek, ősvallását jelöli meg, mégis a magyarok ős vallását a finnek, vogulok, mordvinek, csuvasok, cseremiszek és osztjákok vallása alapján próbálja rekonstruálni s a vogul Numi Tarát és a finn Ukkót tartja a magyarok istenének. A finnek vallását és mitológiáját a Kalevala alapján úgy ismerteti nagy részletességgel, mint a magyarok ősvallását.

Horváth Mihály és *Szalay László* nagy magyar történetíróink is a honfoglaló magyarokat egyistenhívőknek s nem bálványimádóknak tartják. *Szabó Károly* szerint a magyarok ősvallásában a főszerepet a magyarok Istene, a jó isten és a gonosz kútfeje, az ördög vitték.

Vámbéry: A magyarok eredete c. művében (315. 1.) említi, hogy az ural-altáji népeknél Közép-Ázsiában, különösen Kínában ma is dívik a *tűztisztítás szokása*. Ez a Noruz-ünnep (tavaszi nap-éj egyenlőség) alatti játék, mely abból áll, hogy a fiatalság rizsszalmával rakott

tüzet átugrál vagy körültáncol. A fiatalság ezen szokása vagy mulatsága megvan nálunk is a *palócoknál*, mint azt magam is minden évben látom Szent István éjjelén, a₁ farunk feletti hegytetőn.

Különben Vámbéry is elismeri a párszi vallás hatását a magyarok ősvallására.

Egy régi vatikáni kézirat is megállapítja a magyarokról: «Pagani sunt. . . sed nec idola venerantur».

A magyarok ősvallásával foglalkozó tudósaink, mint láttuk, mind megegyeznek abban, hogy honfoglaló őseink nem voltak bálványimádó pogányok, mint azt a külföldi krónikások elhitetni akarták, hanem vallásuk alapja a természetimádás volt, melyet mágizmusnak vagy samanizmusnak evezhetünk, de ez utóbbi szó nem magyar s azt őseink nem is használták, hanem csak tudósaink alkalmazták az északi turáni népek vallásának analógiájára, a magyarok ősvallására. Különben a német tudósok a saman szót is az ősrja szanszkrit nyelvből származtatják. Épígy nem használták őseink a mágus szót papjaik megjelölésére, hanem igenis a táltos szót, illetve a székelyek a rabonbán szót.

Mindazok, kik a magyar ősvallással foglalkoztak, ennek főforrásául a népies mondákat, regéket, meséket, babonákat, népies szólásokat, közmondásokat stb. tartották s ezekből, vagy a ma is élő finn-ugor néptörédek vallásából igyekeztek rekonstruálni a magyarok ősvallását. Ez nézetem szerint helytelen eljárás. Igaz ugyan, hogy a nép körében fennmaradt egyes kifejezések, szólásmódok gyakran ősi vallási jelentőséggel bírnak, de nem szabad figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy ezek egy jelentékeny része már az új hazában talált rokon és nem rokon népektől, valamint az új szláv és

-
germán szomszédoktól is származhatott, mint ezt főleg a népmeséknél látjuk, melyek egész körforgást tesznek meg az egész világ különböző népei közt. Épígy helytelen a finn-ugor északi népek vallásából rekonstruálni akarni a magyar ősvallást, mikor köztudomású, hogy az ugorok ezen északra vándorolt ágától már időszámításunk előtt vagy kétezer évvel elszakadtak őseink s azóta egész a legújabb időkig, még egymás létezéséről sem tudtunk. Nézetem szerint tehát, ha őseink vallását megközelítőleg meg akarjuk állapítani, vissza kell térnünk azon velünk rokon népekhez, melyekkel egész a honfoglalásig szoros kapcsolatban kellett lenniök. E népek vallása is, mint látni fogjuk, a mágizmuson alapuló természetimádás volt, de nem az északi népeknél sámánizmusnak nevezett elfajult formájában, hanem inkább a spirituálisnak nevezhető mazdeizmushoz hasonló, illetve vele rokon alakulatban.

Az Ahura-Mazda után mazdeizmusnak nevezett s jórészt Zoroaster tanain alapuló ú. n. zend vallás eredete azonban az ősz mágus vallásra vezethető vissza. A mágus vallás s így a magyar ősvallás eredete is viszont a legrégibb ókorba, a szumírokhoz nyúlik vissza, kik valószínűleg ezen természetimádó vallásukat is úgy, mint írásmódjukat, az ékírást még északi hazájukból hozták magukkal. A szumírok ősvallása pedig többé-kevésbé az összes művelt népek vallásának alapelemeit tartalmazta amit bizonyít az is, hogy náluk már megvolt az eredendő bűn tana is és hogy a bűn csak megbánással és vezekléssel lehet jóvátenni. Vallási énekeik, zsoltáraik szépsége pedig vetekedik a Dávid 'királytól származókkal.

Itt a régi Kaldeában vagy Sumérorszáiban fejlődő

dött ki azután a mágizmus vallása. Maga a *mágia* már náluk is kétféle volt, t. i. isteni (*fehér*) és ördögi (*fekete*). Ez utóbbit náluk is főleg asszonyok üzték, kik seprőnyélen lovagolva repültek a gyülekezőhelyükre épügy, mint a középkori néphit szerint a boszorkányok. Ismerték a *képmás vagy szobor útján* való megrontás varázslatát, hittek a *gonosz tekintet* hatásában is (az olasz *jattatura*, mely valószínűleg az etruszok útján terjedt el náluk), hittek a *talizmánokban* és *amulettekben*. De a varázsvessző is fontos szerepet játszott a mágizmusban csakúgy, mint ma. De hogy az összumír vallás is már a spirituális vallások közé tartozott, azt a fentebb említett eredendő bűn teóriáján kívül bizonyítja, hogy hittek a *mindenható Isten titkos nevében*. Ezt a zsidók és arabok is tőlük vették át, úgy, hogy elmondhatjuk, a monotheizmus elemei is megvoltak a szumír vallásban, épügy, mint az a hit melyet a keresztény vallás is tanít, hogy minden embernek megvan a védőszelleme, őrzőangyala, a Zoroaster vallásában is szereplő *Travasti*. *Lenormant* jeles munkájában (*Die Magie und Wahrsagenkunst der Choldäer*. Szerző eredeti német kiadása) kiemeli, hogy a szumír-méd mágizmus és a finneknek a *Kalevala* nevű pogánykori hősköltenienyéből kihámozható mágizmusa közti rokonság szembe-tűnő; ebből ő azt a következtetést vonja le, Hogy KaP deában lakott egy oly ősi nép, melynek közös eredete vp.lt. a finn-ugor és török-tatár népekkel és hogy ez a finn-ugor nép Közép-Ázsiából jött le és nemcsak a Tigris és Eufrates vidékét özönlötte el, hanem elterjedt le, egész a Perzsa-öböl partvidékéig.'

Ez a mágus vallás messze túlélte megalapítóit, a szumírokat, s papjai, a mágusok, még évezredekén át,

mikor már nemcsak a szumírok tűntek el, hanem még az ó\ vallásukat és kultúrájukat átvevő szemita népek is — még mindig szerepeltek mint jószok és csillagászok, később pedig már csak mint vándorló bűbájósok vagy bűvészek úgy, hogy még napjainkban is mágiának, fehérnek és feketének nevezzük azt a tudományt, mely a jó és rossz szellemek idézésével s ezzel kapcsolatos dolgokkal foglalkozik.

Magát a mágus vallást, mint említettem, úgylátszik északról és pedig Mediából hozták magukkal a szumírok, fioi akkor még a turáni fajhoz tartozó ú. n. protomédok laktak, kiket csak a Kr. e. 7. században oda bevándorolt iráni vagy árja médok szorítottak háttérbe, de nyelvük még a perzsa Achamenidák uralma alatt is a feliratok tanúsága szerint a protoméd volt. Az ő papjait hívták először mágusoknak s a mágusok papi rendjéből származik az egész vallási rendszer elnevezése, melyet különben eredetileg kaldeus vallásnak neveztek. E vallási rendszert, mely egész Mezopotámiában el volt terjedve, fejlesztette ki tulajdonkép és tette spirituális rendszerré az északkeleti Iránból vagy India északnyugati részéből származó Zoroaster, ki úgylátszik a Kr. e. 9. század végén és a 8. század elején élt és működött, úgy, hogy ezen általa alapított és zendnek is nevezett vallás papjait is később mágusoknak hívták s a két vallás teljesen egybeolvadt, noha még Dárius sírfelirata Naksi-Rusztamnál ép az ellenkezőt bizonyítja, midőn dicsekedve mondja, hogy a trónbitorló mágus Smerdis és sok mágustársának megöletése után Zoroaster vallását a maga tisztaságában visszaállította.

A két vallás közt eredetileg a főkülönbség úgylátszik az volt, hogy míg a régi kaldeai mágus vallás a

jó és gonosz, Ahuramazda és Ariman istenségének elismerésén alapult, addig Zoroaster tana szerint csak Ahuramazda volt az egyetlen isten. Később azonban, midőn a Zoroaster tanait követő perzsák meghódították a műveltség akkori gócpontját, Babilont is, s így összeköttetésbe jutottak az ottani őslakókkal s azok papjaival, megtörtént a két vallás egybeolvadása s a jó és gonosz Ahuramazda és Ariman istenségének elterjedése és átvétele a zend vallásba is. Így terjedt el mindjobban Ariman tisztelete északi Perzsiában is és lett a médok főistene, akiknek maradékai még manap is a Tigris és Eufrates felső folyásánál a kurd jezidik vagy ördögimádók. Érdekes, hogy Ariman (a magyaroknál Ármány) vagyis a Gonosz jelképe rég a szumíroknál a kígyó volt, a nap- vagy tűzisten jelképe pedig a többi turáni népeknél is, így a pártusoknál is vagy turulmadár, melyet őseink is, illetve Árpád fejedelem törzse, a Megyer-törzs fejedelmi jelképének és szent madárnak tisztelt. De amelyet már, mint a sast, a nagy római nemzet is hadijelvényül átvett a velük egybeolvadt turáni etruszk néptől, melynél a jóslás és jóvendőmondás is éppoly nagy szerepet játszott, mint a többi turáni népnél. Ezt mutatja, hogy a római haruspexek, szibillák és ezek szentkönyvei is etruszk eredetűek voltak.

Ez a tiszta természetimádó vallás, a mágizmus, azonban Mezopotámiának csak ősi turáni sumer lakosságának a vallása volt, melyet az iráni perzsák tőlük átvéve, a mazdeizmussá fejlesztettek, de nem volt vallása a hódító szemitáknak, így az asszíroknak sem, kik, mint láttuk, egész Mezopotámia birtokába jutottak még a perzsák előtt. Ezen hódító szemiták vallása a legridegebb, de egyszersmind legérzékibb bálványimádás

volt. Főistenük Bél-Marduk, melynek ember-, főleg gyermekáldozatokat mutattak be, s melynek tisztelete a szumíroktól átvett Ástarte istennő (a zsidó Astaroth) tiszteletével kapcsolatban a legféltelenebb kicsapongásokra vezetett nemcsak Babilonban, hanem mindenütt, hol a szemiták hatalomra vergődtek. Így Szíriában és a Földközi-tenger partvidékén. Ettől a bálványimádástól óvtákapróféták a zsidókat, kik hajlandók voltak farkonaik vallását követni, eltérve ősük, Ábrahámnak tiszta egyistenhívő vallásától, melyet még Sumerországból hozott magával kivándorlása alkalmával.

Hogy a pártus-magyar-kazár népeknek sem az ősi, Oxus-melletti hazájukban, sem Arméniában, sem a Kaukázusban nem maradtak fenn írott emléküik, hanem a reájuk vonatkozó feliratok óperzsa nyelvűek, ennek legfőbb magyarázatát is abban találjuk, hogy ezek a népek a Zoroaster-féle zend vallás hívei voltak s a zend nyelv volt a vallási nyelvük s így papjaik, a mágusok is ezt a nyelvet használták, de amely e korban, márkihalt nyelv volt melyet már a perzsák sem értettek.

Őseinknek a 7-es számhoz való ragaszkodása is, mi főleg az új hazát kereső 7 törzs kiválásában mutatkozik, a keleti népek vallásából származik, melyeknél, így a zend népeknél is az Avesta alapján a 2-eám szjentjolt, a régi mágizmusban pedig, hogy úgy mondjuk, mágusi jelentőséggel bírt, amit bizonyít az is, hogy a démonok egyes csoportjaiban is heten vannak a gonoszok. A 7-es szám kultusz alapját különben a tudósok szerint a nap, hold és öt bolygó Vetette meg.

Sziyneyi József jeles nyelvészünk, ki a kizárólagos finn-ugor eredetünk egyik főképviselője, A magyarság eredete, nyelve és honfoglaláskori műveltsége c. (Buda-

pest, 1919.) tanulmányában az arab Ibn Ruszta és Gardizi tudósításai nyomán elismeri ugyan, hogy a magya->rok tűz- és természetimádók voltak, de szerinte a tűzimádást semmiesetre sem szabad úgy értenünk, mintha a régi magyarok a parszizmusnak, a Zoroaster nevéhez fűződő dualisztikus vallásrendszernek a hívei lettek volna. Igaz ugyan, mondja tovább, hogy a magyar nyelvben kétségtelen nyomai maradtak fenn az iráni műveltség hatásának; de ezek a nyomok csak nagyon gyerekes nem egész műveltségi körökre terjedők. Ennélfogva szerinte az iráni műveltség hatást nem tarthatjuk olyan erősnek, hogy *föltehetnők* egy vallásrendszernek ezen az úton való átvételét. Ezekután egyszerűen áttér a finn-ugor népek vallásának ismertetésére és kijelenti, hogy a magyarok ősvallása is bizonyára ugyanolyan volt, mint ezen rokonaiké.

Ilyen fölényes logikátlansággal azonban talán mégsem lehet ezen, őseink származására és kultúrájára vonatkozó fontos kérdést elintézni.

Nincs semmi okunk, hogy kétségbevonjuk azt, hogy az ókorban szereplő turáni népek legtöbbször már a legrégebb kortól kezdve a természet-, tűz- és napimádó mágusvallásnak hódolt, majd később az ezen vallásból a Zoroaster-féle tanok alapján kifejlődött mazdeizmusnak. E zendnek is nevezett vallás tánat az Avesta nevű szentkönyvekben vannak lefektetve. E könyveket még a Kr. e. 7. században Assurbanipal asszír király ninivei könyvtára részére állította össze a vonatkozó ősi kaldeai ékiratok lemásoltatásával, midőn 50.000 agyagtáblából álló könyvtárát összeállította, Hely az első kísérletnek tekinthető a történeti források rendszeres gyűjtésére.

E sok tekintetben igen magasztos tanoknak még ma is vannak követői: az indiai parszik, kiknek ősei a hódító arabok elől menekültek Indiába, vallásuk szabad gyakorolhatása végett időn az arabok Kr.u. 642-ben a Nehávand melletti ütközettel végetvetettek a Sassanidák perzsa uralmának s a mohamedán vallást reakényszerítették Babilónia és Perzsia ősi lakóira.

A régi Kaldea és Babilónia őslakói ekkor már a zend vallás mellett nagyrészt a keresztény vallásnak hódoltak, de épúgy, mint a többi keleti kultúrnépek: a szíriaiak, palesztíniaiak és egyiptomiak, elszakadtak a nyugati római kereszténységtől s a különféle .tévtanok útvesztőjébe gabalyodva, egymást gyilkolták úgy, hogy könnyű prédájául estek a minden nemzeti egyéniséget megsemmisítő mohamedámizmusnak. Így semmisült volna meg a nyugati kereszténység is, ha nem lett volna oly sziklaszilárd központi szerve, mint a pápaság.

De a hódító mohamedánizmus nemcsak a keleti kereszténységet semmisítette meg, hanem hódítását kiterjesztette a Perzsiától északra elterülő turán fennsík népeire is. De e turáni népekből ekkor már, mint fentebb láttuk, kiváltak és délnyugat felé vonultak a magyarok őseiéi, a pártusok és a kazárok, s magukkal vitték az őshazából ősi vallásukat is. E vallás bölcsője, mint láttuk, a Tigris és Eufrates mellékén ringott s azt egy jnagy vallásbölcsező, a szintén turáni indoszkita származású Zoroaster (Zarathustra) emelte az egyistenhívő spirituális vallás magaslatára, de amely a turáni népek között nem maradt fenn a maga eredeti tisztaságában, hanem a legtöbb, eredetileg egyistenhívő ókori vallás példájára visszafejlődést mutat a többistenhívés, sőt a bálványimádás felé. Így volt ez őseinknél is, akik-

hez a Zoroaster-féle vallás már nem eredeti tisztaságában jutott el, hanem a méd-perzsa mágizmussal keverve, mely a jó és gonoszság dualizmusán alapult és magában foglalta a nap és tűz s általában a természet erőinek imádását is.

Ezt a dualizmust mutatja, hogy az ősmagyar vallásban a jó Istent megszemélyesítő *«magyarok Istene»*) mellett ott van a rossz, a minden gonoszság kútfeje, az *ördög* vagy *ördöng* (*urdung*), mely név épügy, mint az Isten neve, nem a kereszténységgé jött, hanem még apogányjából származik, de megvan az ördög helyett az óperzsa nyelvben szereplő *Ariman-nak megfelelő ármány* szavunk is, úgyszintén az Ariman mellékneve az Avestában Schetan, nálunk Sátán név, mely épügy, mint az Istarból vagy a persa isdan vagy jezdan szavakból származó Isten szavunk világosan mutatja a magyar ősi vallás perzsa eredetét, s *nevetséges ezzel szemben nyakatekert okoskodással a vogul Numi-Torát és a finn Ukkot tenni meg a magyarok istenévé.* De azért nem kell azt hinnünk, hogy az ördög őseink tiszteletének vagy imádásának tárgya lett volna Ennek csakugyan a legsekélyebb emléke sem maradt fenn, legfeljebb káromkodás alakjában, míg ellenben a magyarok Istenének, a kit a világ teremtőjének s az egy élő igaz Istennek tartottak áldozatokat mutattak be. Ilyen volt az áldomással egybekötött fehér ló áldozat is épügy, mint a prezsáknál, kik Ahura-Mazda tiszteletére szintén fehér lovat áldoztak. De ezen Isten és a magyar nép nevében hirdették ki a nemzeti gyűlések végzéseit és parancsait is kiáltók útján és szőlították fegyverbe a nemzet tagjait. Ez volt tehát egyúttal a Hadúr vagy Hadak Istene, is s ez magyarázza meg

Isten szavunk eredetét, mely az óbabiloni Istar-névből származik. Istar pedig a harcok istennője volt. Csak később, szemita és hellén befolyás alatt lett belőle Astaroth, illetve Vénusz-Ástarte, a szerelem istennője. Hogy pogány őseink áldozataikat — templomaik nem lévén — szép ligetekben, fák és forrásvizek mellett mutatták be, az csak természetes. Ugyanezt tették Zoroaster hívei Iránban és más európai népek is, így a kelta-gallok és a germánok is. Innen származik nálunk is a szent fák és szent kutak tisztelete és a több vármegyében létező Szentkút nevű község neve, ha azok neve még a pogány korból való.

A nemzet papjait, kik az áldozati szertartásokat végezték s az áldozati állatok beleiből jósoltak, *táltosoknak* hívták és nem sámánnak, mint az északi ugor népeknél. Annak sincs nyoma, hogy a magyarok a perzsa-méd mágus szót használták volna, amire nem volt szükségük, miután volt e célra saját eredeti szavuk, a táltos, melyet még az őshazából hozhattak magukkal. A latinul író krónikások azonban mágusoknak nevezik a pogány magyar papokat. Nem tartom indokoltnak azt sem, hogy az északi szibériai népek sámánkultuszából következtessünk őseink pogánykori istentiszteletére, mint ahogy ez tudósainknál bevett szokássá vált, sem azt, hogy egyes népies kifejezésekből, kiszólásokból akarjunk egy egész képzeletbeli pogány vallást felépíteni.

Maradjunk meg amellet, amit a tudós nagyváradi püspök, Ijlyijrnold mondott, hogy könnyű volt a magyart a keresztény hitre áttéríteni, mikor vallása nem volt többistenhívő, sem bálványimádó! Ezért már röviddel a honfoglalás után megindult úgy

a nép, mint a vezetőosztály tagjai között a kereszténységre való áttérés s a X. században már tömegesen tértek át eleink a keresztény vallásra, mint Gyula és Bulcsú törzsfők és népe, de maga Géza fejedelem neje és családja is.

A magyarság a kereszténységre való áttérésevel, mely a X. században kezdődött és Szent István alatt befejeződött, századokkal megelőzte az északi germán, szláv és finn-ugor népeket, melyek nagyrésze még a XIII. században is pogány volt s csak a német lovagrend erélyes és kitartó tevékenységének eredménye volt késői áttérésük is. Ez is azt mutatja, hogy míg ez északi népek előtt a keresztény vallás magasztos tanai és a keleten kifejlődött liturgiája merőben értelmetlennek s elfogadhatatlannak látszott úgyanynira, hogy elsőek voltak, kik a XVI. században elkövetkezett reformáció vagy hitújítás folytán elszakadtak a római katolikus egyháztól, addig a keletről jött s az ott kifejlődött kultúrától átitatott magyarság, mely előtt a keleti nagy vallásbölcselek és alapítók, mint Zarathustra, Buddha és Mohamed tanai már nem voltak ismeretlenek, sőt a honfoglalás előtti hazájukban, Kazáriában, a testvér kazár népeknél megismerkedtek nemcsak a zsidó, hanem a keresztény vallás tanaival is, s az itt talált és már kereszténnyé lett nagyrésztben rokon néptörzsekkel is békében együtt éltek — aránylag könnyen voltak a kereszténységnek megnyerhetőek.

Ezért sikerült aránylag rövid idő alatt Szent Istvánnak bevégezni az egész nemzet áttérítését s a kereszténységet megalapozni. Az ő vaskezű uralma alatt kitört lázadások is nem annyira a keresztény vallás ellen irányultak, mint inkább a Szent István által

az addig csaknem független törzsfők rovására megszervezett központi, királyi hatalom és az idegenek inváziója ellen. E lázadások megszervezésénél csak demagóg eszköz volt a pogánysághoz való visszatérés hangoztatása, mellyel a nép legalsóbb rétegeit és a csak később bevándorolt besenyőket akarták és tudták maguknak a vezetők megnyerni, azzal biztatván őket és magukat, hogy a pogányság visszaállításával s a királyság megbuktatásával a régi, korlátot nem ismerő szabadságukat is visszaszerzik.

VII.

A magyar ősrás.

Ékírás — rovásírás.

A vallás mellett az írás tudománya az, amely egy nép műveltségi állapotára világot vet. Ezért igyekeztek a magyarság ellenségei bebizonyítani, hogy csalás és koholmány mindaz, amit a magyar ősrás létezésének igazolására Oláh Miklós és Verancsics Antal esztergomi tudós prímásainktól elkezdve a legújabb korig tudósaink fáradságot nem ismerő hazafias buzgalommal felsorakoztattak. Ennek dacára a magyar ősrás és ennek összefüggése az ókori keleti ékírással manap már, mint látni fogjuk, tudományosan be van bizonyítva.

Az írástörténeti kutatások alapján megállapítást nyert, hogy a Földközi-tenger mellékén, illetve Elő-Azsiában a történelmi kor kezdetén három írásrendszer fejlődött ki, úgymint az egyiptomi képirás, a szumír-babiloni ékírás és az ezzel rokon kánaán-föníciai írás, mely utóbbi lett alapja az európai írásnak, amennyiben a föníciaiktól átvették a görögök, akik a föníciaiak ábécé-jét kiegészítve s tökéletesítve adták át a latinoknak, kiknek révén azután egész Európában elterjedt. Az írástörténet-tudomány alapján megállapítást

nyert az is, hogy minden írás kezdetben rovásírás volt, melynek íróeszköze a rovásfa és rováskés, s ezért volt iránya eredetileg mindegyiknek a jobbról balra való vezetés, majd a fára való rovás technikája által megkívánt kígyózó vonalvezetés, vagyis a *bustrophedon*, midőn a jobbról-balra vezetett első sor után a második már folytatólag balról-jobbra, majd a harmadik ismét jobbról-balra folytatódik és így tovább az írásmű végéig. Ezen írásmódot azután átvették az azt használó népek, így különösen a görögök a köre való írásnál is, s csak később, a fejlődés magasabb fokán módosult az a tisztán balról-jobbra vezető írássá, míg a keleti népeknél megmaradt mind a mai napig a jobbról-balra irányuló sorvezetésnél.

Ezen fenti megállapítások tehát vonatkoznak a szumír-babiloni ékírásra is, melynek feltalálói a Tigris és Eufrates folyók mentén letelepedett ugornépek voltak, kik ép ezen írástudásuknak s az ez által fennmaradt kőbe és agyagtáblácskákba vésett emlékeknek köszönhetik, hogy nevük és történeti szereplésük a teljes és végleges megsemmisüléstől megmenekült.

E népfaj létezéséről, mint láttuk, még tudomása sem volt a világnak, mert hiszen még a bibliában sem volt róluk említés téve, annál kevésbé a régi történetíróknál, így Herodotosnál és Berossusnál sem, mindaddig, míg a régi Babiloniában és Assiriában fel nem tárták lelkes francia, angol és német diplomaták, tudósok és más érdeklődők Ninive, Babilon és a többi még régibb, mint utóbb kiderült, szumír városok romjait, amelyekben rengeteg égetett agyagtáblácskára bukkantak, melyek tele voltak apró, vésett írásjegyekkel és amelyek csodálatosképpen az idő viszontagságainak

teljes mértékben ellent tudtak állani. Ezen agyagtáblácskákat felfedezőik, a többi kiásott régiségekkel együtt, részint a párizsi Louvre-múzeumba, részint a londoni Brit-múzeumba küldöttek, ahol már rendelkezésre állottak a hivatott tudósoknak, kik nagy buzgalommal vetették magukat azok tanulmányozására és megfejtésére.

Ekkor ugyanis már rengeteg ékírás állott a tudományos világ rendelkezésére, amelyeket sokkal korábban Persepolis, az Achamenidák fővárosának feltárása alkalmával szereztek, de megfejteni sokáig nem tudtak, az 1802. évben azután Grotefend Frigyes György, egy egyszerű német néptanító, ki a keleti nyelvben semmi jártassággal sem bírt, éles elmével megtörte az utat. Ő állapította meg, hogy a persepolisi ékíratok nem háromféle írásmódban, hanem három különböző nyelven vannak írva s mivel, főleg a sziklafeliratokon, a legegyszerűbb írásmód mindenütt az első helyet foglalta el, annak szerinte az akkor uralkodó nyelvnek, az óperzsának kellett lennie. Ezen az alapon tovább haladva folytatta Grotefend kísérleteit, melyek részben eredményre is vezettek, de melyeket a tudományos világ kellően nem méltányolt s az általa eszközölt megfejtéseket csak a vak véletlennek tulajdonította úgy, hogy az ékíratok megfejtése egyelőre abbanmaradt. Csak évtizedek múlva, az addig felnőtt új generáció folytatta a Grotefend által megkezdett alapon az ékíratok megfejtését. Kiváló szaktudósok (Burnouf, Lassen, Westergaard, Holtzmann és mások) hosszú fáradozásai után végre Rawlinson Henriknek sikerült Dárius behisztuni ékíratos sziklafeliratát megfejteni 1846-ban, majd nem-sokára Rawlinsontól függetlenül, de ugyanazon ered-

M.

III II -II \ CI <II > << CI >> \ << II >> III K-
KI II K- \ << << II III -II \ << II >> II K-
I III I -II I II I III I II >> I << < > III I
I << I << III I >> I II K K I << < > >

B.

II III I K- -I <II >> \ << II >> III K- KI II K- \
-I -I I I I \ << II >> III K- KI II K- \ << II >> III
K- KI II K- III \ << III -II \ << II >> III K- KI II K- \
II << K- <II >> \ << III -II \ << II >> << III >> I << K-
III \ << <II >> II \ << << II >> III -II \ << II >> II K- \ <<
K- \ II -II -II \ << II >> I -II \ << II >> I <II >> \ << II >>

G.

<< II >> K- III << II >> \ << II >> III K- KI II K- \ -I -I I
I \ << II >> III K- KI II K- \ << II >> III K- KI II K- III
\ << III -II \ II III I K- -I << <II >> \ << II >> III K- KI
II K- << K- III \ << <II >> II \ << << II >> III -II \ << II >> \

A Grotefend által megfejtett hármashalmi írás. Kaulen után.

menyre jutott Hincks Dublinban s a német Oppert Párizsban. Így, mire a ninivei és babiloni rengeteg ékírat a párizsi és londoni múzeumokba került, az ékírás megfejtése már annyira előrehaladott volt, hogy ezek teljes megfejtése már nem késhetett soká. De ezek megfejtésével együtt az is megállapítást nyert, hogy ezen írásmód nem, mint eleinte hitték, asszír-szemita eredetű, hanem hogy azt a későbbi hódító szemiták, asszír- és babilóniaiak egy más turáni néptől vették át, amely nép azt a saját nyelve számára alkotta meg. Ezen népet és nyelvet azután akkadinak, mások pedig szumírnak neveztek el. Majd, mint fentebb láttuk, a további ásatások ezen nép egész történetét és múltját is feltárták, s így végleg megállapítást nyert, hogy a legrégebb írásmód feltalálása a turáni eredetű szumír népnek köszönhető.

A régi szumír nép ezen ékírásmódja azonban már egy fejlettebb technikájú írásmód volt, mint rovásírás, s képes volt a műveltség magasabb fokán álló népek igényeit kielégíteni mindaddig, míg a hellén kultúra elterjedésével a náluk már a föníciai írásból kifejlődött és tökéletesbített ábécé azt végleg ki nem szorította.

Nem így történt azonban a Közép-Ázsiában lakó szkítáknak, majd turkoknak, újabban általában — főleg a szemita és árja népektől való megkülönböztetésül — turániaknak nevezett népek írásmódjával. Ezeknél, mint látni fogjuk, a rovásírás megmaradt mindvégig eredeti alakjában, míg azt a kereszténység, illetve a mohamedánizmus elterjedésével a latin, illetve az arab-török írásjegyek használata teljesen fel nem váltotta.

Így volt ez a magyarságnál is. A honfoglaló magyar-

ságnál a kereszténység könnyen és gyorsan terjedt el s ezzel együtt a latin nyelv és írásmód használata is, még pedig nemcsak a vallás terén, hanem eleinte a közigazgatás, majd a tudomány és irodalom terén, végül a vezető nemesi osztályban a magánéletben is. Így nem csoda, ha az ősmagyar írás használata a gyakorlatban csaknem teljesen megszűnt. Mindamellett úgy a nép között, melynek nem volt módjában a latin kultúrával megismerkedni, de a nemesi udvarházakban is, és főleg, 'mint látni fogjuk, a székelységnél fenntartotta magát az ősi írásmód egész a XVI. századig úgy, hogy annak hiteies emlékeiből ma már tudományosan is megállapítható az ősmagyar írás egész rendszere. A XVI. században azután a bekövetkezett vallási hitújítás, karöltve a nyomtatás elterjedésével, megadta a kegyelemdőfést az ősmagyar írásnak is, midőn a Németországból bejövő hitújítók magukkal hozva az ott felfedezett és már is a gyakorlatba átvitt könyvnyomtatás találmányát, azt használták fel eredményesen hazánkban is tanaik minél szélesebb körben való elterjesztésére s ezáltal nagymértékben hozzájárultak az ősmagyar írás végleges kiszorításához úgy a nép, mint az ekkor már számottevő intelligencia köréből. Ennek eredménye lett azután az ősmagyar írás teljes eltűnése úgy, hogy annak létezéséről sem volt már a magyarságnak tudomása, kivéve egyes történetbúvárokat, akiknek idevonatkozó feljegyzéseit röviden a következőkben ismertetem:

Thuróczi János már 1488-ban megemlékezik az erdélyi fára rótt írásjegyekről, úgyszintén *Mátyás király* történetírója *Bonfini Antal* is, ki azt is megfigyelte, hogy kevés fára rovott jeggyel sok tartalmat lehet kifejezni. *Oláh Miklós* és *Verancsics Antal* tudós eszter-

gomi érsekek is megemlékeznek műveikben a rovásírásról s azt magyarázatokkal kísérik.'

Szamosközy István, a Báthoryak és Bocskay történetírója, «*Analecta lapidum*» című, 1593-ban Páduában megjelent művében a toszkánai nagyherceg florenci könyvtárának egy titokzatos és azóta — sajnos — eltűnt vagy lappangó rovásírásos nyomtatványáról tesz említést.

Telegdi János 1598-ban megírta a székely rovásírás első latinnyelvű ábécéskönyvét, a «*Rudimentá*»-t, melyhez *Baranyai Decsi János* írt bevezetésül ajánló-sorokat, amelyben elmondja, hogy ezt a büszke írástörténeti emléket azért kívánja kinyomatni, hogy a világ tanulja meg belőle eredetünk dicső keleti szkíta kapcsolatát s tanulja meg e kapcsolatot igazoló ama régi írásrendszerünket is, melyhez fogható külön nemzeti tulajdonnal sem a klasszikus népek, sem a klasszikus művelődés mai örökösei nem rendelkeznek.

Megemlékezik még a régi magyar írásmódról *Geleji Katona István*: *Magyar grammatiká-cskájában* (1645), továbbá *Komáromi Csipkés György*: *Hungária illustrata* (1655) című latinnyelvű magyar nyelvtanában, melyben az ősmagyar írásmódot hasonlónak mondja a legtöbb keleti nyelv írásmódjához, így a szírhoz, kaidhoz, perzsához, törökhöz.

Az ősmagyar írásról szól *Otrokoczi Foris Ferenc*: *Origines Hungaricae* (1693) című munkájában is, majd *Tsétsi János* a *Pápai Páriz Ferenc* híres *Dictionariuma* függelékéül 1708-ban megjelent értekezésében szintén nagy művelődéstörténeti fontosságot tulajdonít annak, hogy a magyarok a latin betűk ismerete előtt tulajdon betűikkel éltek.

Bél Mátyás 1718-ban Lipcsében adta ki «De vetere literatura hunno-scythica exercitatio» c. nagy művét, melynek nyomán az ősmagyar írásra vonatkozólag csakhamar gazdag irodalom keletkezett, ő nemcsak szorgalmazza a régi emlékek felkutatását, hanem még azt is javasolja, hogy e célból közkölségen tudósokból

A herceg Dietrichstein család nikolsburgi kastélya könyvtárában talált rovásírás emlék. Pogány Kázmér által a Nemzeti Újság 1934. nov. 18. számában közölve.

álló társulat alakíttassék a káptalanok, kolostorok, várak felkutatására. Bél munkálkodásának hatása alatt már egyre többen foglalkoztak az ősmagyar írással s hozzá is láttak a vonatkozó régi emlékek felkutatásához, így *Gyarmathy Sámuel* 1794-ben, *Révai Miklós* 1803-ban megjelent munkájukban közlik kutatásaik eredményét.

Így nyert a magyar közönség tudomást a *csík-szentmiklósi*, majd a *konstantinápolyi magyar rovásírásos feliratról*, melyet a XVI. században élt német Derschwan fedezett fel.,A XVII. században az olasz *Marsigli*, jeles epigrafikus talált középkori székely rovásírásos emlékeket, mely *bolognai emlék* név alatt ismeretes s amely a Marsigli által Erdélyben talált és lemásolt naptárt tartalmazza s a legrégebb és legterjedelmesebb rovásírásos emlék. Végül *Orbán Balázs* 1864-ben felfedezi az *enlakai unitárius templom* 1668-ból származó, festékekkel rajzolt rovásírásos *feliratát*.

A nagy felfedezési buzgalomban, sajnos, úgylátszik akadtak olyanok is, kik nem ártallották hamisításokkal megingatni a magyar ősrítés hitelességét, habár nézetem szerint *az ily nagy fáradsággal és tudományos felkészültséggel járó hamisítás rugóját, indítóokát nehéz volna megállapítani. Így állítólag bebizonyosodott, hogy Somogyi Antal hamisította a «Régi magyar énekek» c. (Arad, 1873-ban) kiadványban közölt régi pogány énekeket, úgyszintén az ú. n. Karacsay-kódexet, melyet Dadái Király Pál mutatott be jóhiszeműen mint eredetét 1889-ben az Orsz. Régészeti és Embertani Társulat egyik ülésén. Sőt akadt egy egyszerű földműves ember, Tar Mihály Omoron (Temes megye), ki elhitette úgy Király Pállal, mint másokkal, így Fadrusz János jeles szobrásszal, hogy ő még ma is írja, illetve rója az ősi rovásírást, míg azután hitelesen megállapították, hogy csak könyvből tanulta meg a rovásírás tudományát.*

(U^JU-

Ezen hamisítások által előidézett kételkedést megelőzőleg is azonban voltak már, akik kétségbevonták a magyar rovásírás hitelességét és pedig legkorábban

két erdélyi szász hazánkfia. Így a nagyszebeni származású *Tröstler János*, ki 1666-ban Nürnbergben kiadott munkájában azt igyekszik bebizonyítani, hogy a magyarok őseinek semmiesetre sem lehettek külön betűi, mert ha ilyenek lettek volna, akkor azok a kimber-gótok germán rúnáival lennének azonosak, A medgyesi *Töffelt Lőrinc* 1667-ben Leidenben megjelent kis munkájában pedig Szafhösközyt cáfolva kijelenti, hogy a pogány magyarok még nem tudtak írni, Majd *Otvokoczi F oris Ferenc* is hív. munkájában kéte lyének adott kifejezést, úgyszintén *Timon Samuéli* 1734-ben kiadott levelében. *Schwartner Márton* 1802-ben kiadott «Introductio in rem Diplomaticam» c munkájában szintén tagadta a székely írás hitelét. Végn a XVIII. században jött a híres Schlözer s az ő tanítványai, kiknek legfőbb törekvése volt összes történeim: kútforrásaink hitelét megtámadni és lerontani, megingatni úgy a külföld, mint hazánk könnyen befolyásolható tudósainak netán kedvezőbb véleményét honfoglaló őseink hún-szittyá-pártus eredetéről s ősi parsz kultúrájáról. Ezek közé tartozott, illetve ezekhez csatlakozott, mint egész történeti felfogásában, úgy az ő magyar írás tekintetében is nagy tudós, felvidéki szász eredetű *Hunfalvy (Hunsdorfer) Pál* is, ki már előzőleg nagy tudományos munkásságot fejtett ki annak bizonyítására, hogy a középkori latin krónikákban olvasható hún-székely kapcsolat légből kapott mese, s hogy a székelység csak a határőrzésre odaküldött magyarságbó alakult ki. Mivel a székelyek külön írásáról eredetileg szintén csak a szerinte hitelt nem érdemlő krónikásol mesélnek, Hunfalvy ennek hitelességét is tagadta s ez igyekezett bizonyítani Die Ungern oder Magyaren c.

1881-ben megjelent művében is, melyben a hún-székely ábécét a XVII. század tudós koholmányának állítja.

Hála Istennek azonban, akadtak kiváló magyar tudósok, akiknek sikerült a főleg német részről kétségbe-vont magyar ősrás hitelességébe vetett hitet helyre-állítani.

Ezek között az első volt híres történettudósunk, *Szabó Károly*, az enlakai felirat megfejtője, ki ez alkalmából terjedelmes tanulmányt írt a Budapesti Szemle 1866. évi V—VI. kötetébe «A régi hún-székely írásról», melyben azon meggyőződésének ad kifejezést, hogy itt olyan ősrégi alakú írással van dolgunk, mely eredeti rovási jelleméből (amilyen szerinte a föníciai, etruszk, rún, sőt a legrégebb görög és itáliai írás jelleme is) még alig vesztett valamit és így azt oly korból valónak kell tartanunk, midőn a betűket csak fába vagy kőbe rótták.

Még alaposabb és nagyobb munkát végzett a magyar rovásírás hitelességének bebizonyítása érdekében az izzó magyar hazafiságú *Fischer Károly Antal*, ki saját költségén adta ki 1889-ben «A hún-magyar írás és annak fennmaradt emlékei» c. monográfiáját, melyben sorra veszi az összes kútfőket és fennmaradt emlékeket, ezek közé számítva az akkor napfényre került s még hitelesnek tartott Karacsay-kódexet, valamint a Csíki székely krónika adatait is. Ennek dacára munkája, mely magában foglalja csaknem az összes fennmaradt rovásírás-emlékek rajzát vagy fakszimiljét, nagy szolgálatot tett ezen, nemzetünk múltjára nézve oly fontos kérdés tisztázására.

A magyar rovásírás kérdésének végleges tisztázására azután a Magyar Tudományos Akadémia tette meg a döntő lépést, midőn e kérdéssel már hosszabb idő óta

Hange- drück	Tone copen?			Körplänge metrischer copen?					Phonikal- drück		
	Magyar	G- weiss	Rosa	O-gang	ggrn	Grösch	Pa- lett	Mag- bi	St- dant	Ar- ml	
1. a. d	99	52	73	AA	AAAN	APA	9	f	6	X	
2. b.	X	880	88	888	888	8		9	9	9)	
3. ex.	↑		<K>		<E	L)					
4. ca.	0	LY									
5. d.	+	X8	M	ΔD	DD9	Δ		9A	9	4T	
6. a. é	3	12	M	AEFE	E311	EM	7	E	7	7	
7. f. p.	00			00	88	00	00				
v. f.			PY	7FF	7F	7F	7	Y	Y	Y	
8. e.	Λ	C	X	11A1	>1)		1	Λ	ΛN	
9. gy.	77										
10. h.	X8		NI	EH	EH	EH	8	8	8	8	
11. L	11	11	1	15	1F	1	1				
12. j.	1	9	4					Z	7	17	
13. ly.	00	D3									
14. k.	0	D1T	<>	kk	K>	K>	7	7	7	7	
15. k-k.	2	711									
x.				X+V	↓Y	↓Y	Y			77	
16. l.	Λ	YYM	Λ	Λ	Λ	Λ	7	6	6	16	
17. m	8	8	M	77	77	77	7	7	7	7	
18. n.)	77	77	77	77	77	7	7	7	7	
19. ny.	D										
20. o.	00	>>	8	00	00	00	00	0	0	0	
21. o.	KXX	77									
22. p.	33	1	77	77	77	77	7	7	7	7	
23. r.	H	44	88	88	88	88	8	8	8	8	
24. s.	Λ	ΛY	54	M5	M5	M5	5	W	W	W	
25. sz.	1	14								73	
26. t.	Y	h8	↑	TT	8YT	X1T	T	X	7	7	
27. ty.	X8										
s.			00	0	00	00	0	0	0	0	
28. a.	W	>7	11	00	0	V	V	Y	4	4	
29. ü.	44	77		77							
30. v.	M		P9		VJ	V		Y	4	4	
31. z.	8	77	Y	II	IZ	88	1	I	7	Z	
32. zs.	Y										
φ.				77							

behatóan foglalkozó tagját, *dr. Sebestyén Gyulát* megbízta a magyar rovásírás hiteles emlékeinek megállapításával és feldolgozásával. E megbízatásának Sebestyén 1915-ben a Magyar Tudományos Akadémia által nagy bőkezűséggel kiadott művében fényesen meg is felelt, úgy, hogy az ő alapos munkájával ez a sokat vitatott kérdés lezártnak s a magyarság javára eldöntöttnek tekinthető. E művében felhalmozott tudományos eredmények világánál szétfoslott a bizonytalanságnak az a köde, amelyben annyi tudós elme megtévelyedett, amelyben a magyar rovásírás tudományos hitele is állandóan veszélyeztetve volt. Elmondhatjuk Sebestyénnel, hogy a napfényre került középkori emlékek végérvényesen igazolták azokat a középkori krónikásokat és emlékirókat, akik azt állították, hogy a székelység ősi írása rovásírás volt. De megállapítható az is, amit már a régebbi magyar történetírók: Horvát István, Kiss Bálint és Kállay Ferenc sejtettek, hogy a keleti eredetű székely rovásírás eredetét a velünk rokon vagy hajdan szomszédos keleti népek művelődésének őstörténeti emlékei közt kell keresni.

Sebestyén nagy munkájának közzététele óta tudomásom szerint még egy magyar rovásírás-emlék került napfényre és pedig a *herceg Ditrichstein-család* morvaországi, nikolsburgi kastélyának régi könyvtárából, melyet 1934-ben Luzernben elárvereztek. Erről a Nemzeti Újság 1934. évi nov. 18. számában Pogány Kázmér részletesen beszámol, közölve egyúttal dr. Jakubovics Emil, a Nemzeti Múzeum igazgatójának a leletre vonatkozó tudományos megállapításait. Ezek szerint az említett hercegi könyvtár anyagából előkerült Bartholomaeus Anglicus XIII. századbeli angol minoritának «De

propriatibus rerum» c, Koberger nürnbergi nyomdász műhelyében 1483-ban készült ösnyomtatványa, melynek hátsó hártya-védőlevele alatt «Litterae Siculorum quas sculptunt vei cidunt in lignis » cím alatt 46 betűjegyből álló rúnaszerű alfabetumot találtak az egyes betűk fölé írt magyarázatokkal. E fontos okmányt a Nemzeti Múzeumnak sikerült megszerezni.

De a magyar ősrás létezését bizonyítja az ősmagyar *betű* és *ír* szó is, melyek közül az elsőt nyelvészeink középzásiai török eredetűnek tartják s amely rovott írásjegyet jelent, mely szó maga érthetővé teszi Sebestyén Gyula szerint azt a jelenséget, hogy a székely rovásírás betűsorában nemcsak középzásiai ótörök elemek vannak, hanem vannak még régibb olyan elemek is, amelyeket a rovásírás valamely igen régi betűsorával egy ősbibb keleti török nép az ókori földközitengermelléki vagy előázsiai kultúrából hozott magával. Ez pedig nézetem szerint súlyos bizonyíték amellet is, amit jelen szerény munkámban bebizonyítani igyekeztem, hogy *a honfoglaló magyarság nem északról és nem észak-keletről jött be mai hazájába s nem mint műveletlen, félvad nomád népség, mint ahogy főleg a német krónikaírók és tudósok feltüntetni s elhitetni szeretnék, hanem igenis délről és dél-keletről* a nemzeti hagyomány *Evilath-földjéről*, honnan magával hozta ősi kultúráját s mindazt a nemzeti erényét, mellyel sikerült első nagy királyának, Szent Istvánnak bölcs vezetése mellett a még ma is «megfogyva bár, de törve nem» e hazában élő nemzetet kialakítani.

VIII.

Ósi műveltségünk és intézményeink Szent István korában.

Egy nemzet kulturnívójának történelmi szereplése kezdetén való megállapításánál sok mindenre kell figyelemmel lennünk, így elsősorban nyelvére, azután állami és társadalmi szervezetére, vallására, írástudására és nem utolsó sorban életmódjára, foglalkozására. Jól tudták ezt ellenségeink is, azért igyekeztek a honfoglaló magyarságot úgy feltüntetni írásaikban, mint amely részint pásztorkodó nomád, részint rabló, vad harcosokból állt, melynek nem volt, míg a német meg nem tanította rá, sem állami, sem társadalmi szervezete, sem vallása, legfeljebb bálványai és boszorkányai, sem írástudása s a földművelést, ipart, bányászatot is csak szomszédjaitól s az itt talált és leigázott szlávoktól tanulta el. így azután a többnyire ellenséges érzületű külföldi krónikairók nyomán bele is ment a köztudatba, hogy a honfoglaló magyar nép sátorokban lakó s csak baromtenyésztéssel foglalkozó nomád nép volt és maradt még századokon át, holott ennek ellentmond az, hogy midőn a magyar és kabar törzs magukat függetlenítve elszakadt az elszidósodott Kazár birodalomtól, hogy új hazát keressen, a kazárok, kik a régi írók feljegyzései szerint különben sem voltak soha pásztorkodó nomád

nép, már századok óta letelepedett, földműveléssel, iparral és kereskedelemmel foglalkozó, szilárd monarchiát alkotó nemzet volt s így a hozzájuk tartozó magyar és kabar törzs sem állhatott a műveltség alacsonyabb fokán, mint a birodalom többi lakója. De azt sem bizonyítja semmi, hogy az új hazájukban letelepedett magyarság nomád életet élt volna, sőt ellenkezőleg, mindjárt megszállták az itt talált várakat s azok körül telepedtek le, amelyik törzsfőnek pedig nem jutott régi vár. az újat épített az általa, illetve törzse által megszállt terület alkalmas helyén. Mint Anonymus is írja, tizenegy ily új várat építettek őseink úgy, hogy Szent István királyunk idejében már 71 vár, illetve várispánság volt az ország területén. Hogy maga a honfoglaló magyarság, illetve az annak zömét alkotó harcos nemeség maga nem foglalkozott még ekkor földműveléssel, hanem azt az itt talált népekre és a hadifoglyokra bízta, az csak természetes. Ez így volt a többi európai nemzeteknél is. Viszont az is biztos, hogy az itt talált rokon és már századok óta letelepedett népek, mint az avarok, székelyek, palócok és jászok, melyek a honfoglaló magyarság kiegészítő részeivé váltak, nem voltak nomádok, hanem földműveléssel, bányászattal, háziiparral foglalkozó, egy helyben lakó nép volt, melyek közül a székelyek és palócok különösen kitűntek azzal, hogy lakóhelyeik várak körül voltak, hová az ellenség elől bemenekülhettek, vagy legalább asszonyaikat, gyerekeiket, ingóságaikat biztos helyre vihették. Ennek nagyrészt köszönhették fennmaradásukat, mint az bebizonyosodott a magyar uralom idejében is, midőn a tatárok dúlása sokkal kevesebb kárt okozott a hegylakó és várrakkal bíró magyaroknak, mint a síkföldieknek. Ezen

okulva fogott IV. Béla királyunk a tatárok kitakarodása után várak építéséhez s kezdte el a mai Budavár építését is.

Hogy a magyar nyelv és a magyar szókincs mily kulturnívóról tesz tanúságot, ezzel jelen munkám keretében foglalkozni nem kívánok. Sajnos azonban, elmondhatjuk, hogy tudósaink nagy része e tekintetben is olyan álláspontra helyezkedik, amely nem felel meg a nemzet érdekeinek s ellenségeinek malmára hajtja a vizet, midőn t. i. sok tősgyökeres magyar szavunkat szláv és késői török eredetűnek, illetve kölcsönszónak mondja, holott más kiváló magyar nyelvészek, mint Bálint Gábor, Fekete Zsigmond és mások bebizonyították annak ellenkezőjét. Így még Vámbéry is legutolsó, «A magyarság bölcsőjénél» c. művében, eltérve «A magyarok eredete» c. művében kifejtett álláspontjától, a magyar nyelvet a világ legkeveredettebb nyelvének állítja, míg *Bálint Gábor* a «Párhuzam a magyar és mongol nyelv terén» c. tanulmányában ugyancsak nyelvészeti alapon *a magyar nyelvet az altáji nyelvek közül egyik legősibb, legönállóbb nyelvnek mondja*, mely hangtanilag, nyelvtanilag és nyelvtanilag való kifejthetésére nézve nem szorul a finn-ugor nyelvekre, de a török-tatárra sem. Ezen kérdéssel való behatóbb foglalkozás azonban nem tartozik jelen tanulmány keretébe, csak itt is fel kívántam hívni az érdeklődők figyelmét a nyelvünk és szókincsünk eredete tekintetében is tudósaink közt fennálló nagy ellentétre, ami azt mutatja, hogy e kérdés tanulmányozását sem tekinthetjük még lezártnak s a magyarság kárára eldöntötnek.

Egy dologban azonban megegyeznek a külföldi és hazai krónikaírók is, hogy honfoglaló őseink szerették

a luxust s hogy nagy pompát fejtettek ki úgy díszöltözékeikben, melyet Kézai médusnak nevez, valamint a lószerszámokban és sátraikban. Pedig a luxus szerepére már maga is nagyobb fokú műveltségnek a jele. Az, hogy őseink, midőn régi otthonukat, a kazár birodalmat otthagyták, hogy maguknak új hazát keressenek, csak természetes, hogy sátrakat vittek magukkal s útközben ezeket használták, ezt megteszik mai nap is utazók anélkül, hogy ezért őket sátorlakó nomádoknak tartanák.

De mint fentebb kimutattuk, honfoglaló őseink különben is a valamikor nagy szerepet betöltő s nagy birodalmat alkotó pártus nemzet egyenes leszármazól voltak, s mint ilyenek, a hellén-perzsa kultúra fenntartói és továbbfejlesztői, kik még birodalmuk bukása után még hosszú ideig a Perzsa birodalom szélén, Arméniában laktak, mielőtt a Kaukázuson átkeltek s a kazárokkal együtt megalapították a nagy kazár birodalmat. Így ha a hosszas vándorlásban s örökös harcokban le is kellett mondaniok a régi megszokott kultúrigényeikről, de azért nem valószínű, hogy annyira elvesztették volna minden ősi kultúrájukat, mire hazánkba értek, mint azt a külföldi írók szeretnék elhitetni. Az ő leírásuk, mint fentebb már kifejtettem, vonatkozhatott egyes, a magyarsághoz csatlakozott kún-besenyő törzsekre, melyek saját szakállukra üzték a külföldi kalandozókat, de nem az egész magyar nemzetre s főleg nem annak vezértörzseire, a megyer és kabar törzsekre, melyek a kazár birodalomban is szervezett államban és társadalomban, kőből épült városokban éltek s az állattenyésztés mellett földműveléssel, iparral és kereskedelemmel foglalkoztak. Ami különösen az iparban való

jártasságukat illeti, kiemelendő az ércbányászat és az ércek feldolgozása, valamint a bőr- és szövőipar, melyben még ősi, az Oxus-melléki hazájukban kitűntek úgy őseink, mint a többi ottlakó rokon turáni népek. Ezt nemcsak az orosz szteppéken talált archeológiai leletek bizonyítják, hanem az asszirológiával és sumirológiával foglalkozó külföldi tudósok felfedezései is. Ezek szerint ugyanis a Közép-Ázsia ugor népeiből délre vándorolt s egész a Perzsa-öböl széléig elterjedt ugor népek vitték magukkal és terjesztették el a kultúra első és legfőbb vívmányait. Így az ércbányászatot és ércfeldolgozást, az írás tudományát s az intenzív földművelés ismeretét, amelyhez nélkülözhetetlen volt akkor is épügy, mint ma, az öntözőcsatorna-rendszer. Ennek alkalmazásában a turáni népek egy része mindig kitűnt, s ezt, t. i. az öntözőcsatorna-rendszert, őseink is meghonosították új hazájukban, ahol erre alkalmas folyóvizeket találtak. Így különösen Temes és Torontál megyékben, hol a török hódoltság előtt, mint az ottani kultúrmérnöki hivatal kimutatta, már öntözőcsatorna-rendszerrel kapcsolatos földművelés volt bevezetve, mely csak a török hódoltság alatt pusztult el.—

Az ércfeldolgozásra szükségük volt a fegyverek készítése miatt, amit bizony nem bíztak másra, épügy a bőr- és szövőiparra is a lószerszámok, csizmák, ruhák, sátrak, szőnyegek készítése végett. A szövőipar népünk-nél még manap is annyira el van terjedve, főleg a hegyvidékeken, hogy azt még a gyáripar sem tudja teljesen kiszorítani s annak művészi értékét még a külföldi turisták is elismerték.

Német szomszédjaink nem elégedtek meg azzal, hogy} a magyar nemzetnek az ókori keleti kultúrnépek-

től s ezek révén, mint láttuk, Attila hunjaitól való származását tagadják, sem azzal, hogy a magyarok párszi eredetű műveltségét, vallását és ősi írását kétségbevonják, hanem még azt is be akarták bizonyítani, hogy Szent István királyunk a nyugati kereszténységgel együtt a nyugati, tehát német, közigazgatási és közjogi intézményeket is reánk erőszakolta. Legfeljebb annyi engedményt tettek, hogy amennyiben egyes intézményeink nem német eredetűek, úgy azokat az itt talált és leigázott szlávoktól vettük át.

Ezen, a magyarság ellen még a német krónikaírók által megindított s újabbkori tudósaik által folytatott akciónak, mint láttuk, sajnos, hazánkban is akadtak követői és pedig oly nagy tudós személyében is, mint Hunfalvy Pál, aki hazánkban magas polcra jutott, s ezt azzal hálálta meg, hogy nagy tudását és tekintélyét a magyar nemzeti eszmények sárbarántására használta fel s aki a szlovén Miklosich és a Németországból bevándorolt Budenz tanait propagálta. Jellemző *Hunfalvy* mentalitására, hogy Magyarország Ethnografiája c. művében, midőn *a zsidókról* s azok nagymérvű birtokszerzéséről ír, kijelenti fölényesen, hogy «*az új birtokosok a régiéknél méltóbbak reá*», t. i. a magyar földre; és ilyen ember szabta meg évtizedekre előre az irányt a magyar nyelvészeknek, történettudósoknak és ethnografusoknak, akik nagyrésze épúgy, mint tudományos intézményeink, még ma is vakon hódol az ő tudományosnak nevezett megállapításai előtt. Vájjon a mai Harmadik Birodalomban mikép bánnának el egy oly idegen származású s a német nemzet kenyerén élő s annak kebelén nagyra nőtt tudóssal, ki meg merné támadni a német nemzetnek a múltjára, indogermán és árja származá-

sára, vagy az ősi germán mítoszra és kultúrára vonatkozó nemzeti eszményeit. Csak mi szegény, egykor harcias magyarok tűrünk el mindent! Még azzal sem törődve, hogy ezen eljárással szent királyunk nimbuszát feketítették be, s bizony akadtak a múltban s a jelenben is a nemzetnek oly rövidlátó tagjai, kik hitelt adva tudósainknak, megvádolták szent királyunkat — Koppány védelmére kelve —, hogy ősi intézményeinket, nemzeti hagyományainkat, sőt magyar jellemünket is kiirtotta. De ezen ne csodálkozzunk, mikor Hunfalvy tanításai még oly jeles magyar tudóst, mint Pauler Gyula is, annyira megtévesztett, hogy nem átallotta azt írni, «A magyar nemzet története Szent Istvánig» c. művében, hogy Géza fejedelem a mi ősi intézményeinket *szétrúgta* s azok helyébe azután utóda, Szent István hatalmi szóval, idegen vezetőkkel, idegen intézményeket állított, ami ha igaz lenne, egyúttal a nemzet akkori alacsony műveltségi fokát is bizonyítaná.

Azt hiszem tehát, itt volna az ideje, főleg a mostani jubileumi év alkalmából, hogy tudományosan is és népszerűen is bebizonyítsuk, hogy mennyire nem volt és nincs igazuk azoknak, kik ily alapon szemrehányással merik illetni szent királyunkat. Mert nem elég az, hogy szóban és írásban a jubileumi év ünnepei alkalmából egekig magasztaljuk e nagy, államalkotó első királyunkat! Az ilyen dicshimnuszok hatása az ünnepek lezajlása után eloszlik, mint a buborék. Ahhoz, hogy maradandó eredményt érjünk el s első szent királyunk emlékéért megtisztítsuk, ha szabad ezt a kifejezést használni, még attól a kis porszemtől is, amely a magyarság ellenségeinek nem is ő, hanem a nemzet ellen irányuló áskálódásaiból reátapadt volna, ahhoz az is

kell, hogy be is bizonyítsuk, hogy ellenségeinknek nincs igazuk. Ez egyik célja jelen szerény munkának is és főleg a jelen fejezetben alább elmondandóknak, remélve, hogy ezáltal is felhívom a figyelmét a fiatal magyar tudósgárdának erre a nézetem szerint oly fontos kérdésre, mely a többi fejezetben előadottakkal együtt még bőséges teret nyújt úgy a történeti és régészeti, mint a jogtörténeti tudományos búvárkodásnak, főleg, ha azt nemzetünk szeretete hatja át.

A Szent István nevéhez fűződő intézmények között az első helyet a *keresztény egyházi szervezet* foglalja el. Magyarország területén, illetve annak nyugati részén a kereszténység Nagy Károlynak az avarok felett aratott győzelmével kezdett elterjedni, ekkor Pannónia területe, mint missziós terület, a salzburgi érsekség alá lett utalva, kivéve a Rábaközt, melyet Nagy Károly a lorchi érsek alá tartozó passauai püspök hatósága alá osztott be. Ez az állapot állott fenn a honfoglaló magyarok bejövetelekor is, kiknek a kereszténységre való áttérése főleg Géza uralma alatt indult meg nagyobb mértékben. Gézát a felesége, Sarolt, a keresztény Gyula leánya, de politikai okok is készítették a kereszténység befogadására s a nyugati szomszédokkal való békére, aminek a szükségét az augsburgi vereség óta a magyarság vezetői egyre jobban kellett, hogy érezzék.

Ennél a nemzet életében fordulópontot jelentő nagy átalakulásnál jutott érvényre a magyarság és vezetőinek nagy politikai érzéke.

Nagy Ottó német császárnak a magyarok felett aratott győzelmei óta ugyanis a magyarságot, főleg a kereszténység erősebb elterjedésével, a nyugati civi-

lizációt képviselő németységbe való beolvadás veszélye fenyegette. Ez a veszély annál imminensebb volt, mert a német püspökségek és érsekségek az ő missziós területüket egyúttal politikailag és gazdaságilag is kihasználható területnek tekintették. *Egy-egy missziós érsekség a német expanziós keleti politika vára volt.* Ennek a célnak állott szolgálatába Pilgrim passauai püspök, midőn püspökségét a salzburgi érsekség alól függetlenítendő, azon működött, hogy a magyarokat megtérítve s náluk püspökséget alapítva azt saját egyházi hatósága alá hajtsa, passauai egyházmegyéjét pedig a laureacumi (lorchi) érsekség visszaállításával érseki megyévé tegye, mivel, mint okmányokkal bizonyítani akarta, a most püspökségéhez tartozó volt lorchi érsekség hatósága egykor Magyarország területére is kiterjedt. Ezért 974-ben azzal a kéréssel fordult a Szentszékhez, hogy Pannónia és Moesia, mint a múltban, ismét egyházmegyéjéhez csatoltassék s ő legyen Magyarország metropolitája. A pápa azonban, valószínűleg a salzburgi érsektől is informálva, a salzburgi érseket erősítette meg a passauai püspök fölött metropolitai jogaiban. Ezzel Pilgrimnek úgy térítési, mint politikai céljai Magyarországon befejezést nyertek. A magyarországi térítésben utóda Prunwart sváb püspök lett. ő keresztelte meg azután valószínűleg Géza fejedelmet és fiát, Vajkot, utóbbit az István névre 975—y y táján, Deodatus vagy Tata, sanseverinói olasz gróf, a tatai monostor alapítója, keresztapasága mellett. Ugyancsak a Pilgriméhez hasonló céljai lehettek a Nyitra—Vág vidékére vonatkozólag Szent Adalbert prágai püspöknek, ki a 994—95-ös években tartózkodott az esztergomi fejedelmi udvarban, de dolga-

végezetlen csakhamar eltávozott Magyarországról, hogy a pogány poroszok közt szenvedjen vértanúhalált. Ezekből az a következtetés vonható le, hogy úgy Géza, mint István ellenállást tanúsítottak a német politikai célokat is követő egyházi misszióval szemben. Mindkettőnek célja az volt, beilleszkedni a nyugati kereszténységbe — de alávetettség nélkül. Ez végre Istvánnak teljes mértékben sikerült is, midőn III. Ottó világbirodalmi politikája erre kedvező alkalmat nyújtott. István felismerte a világpolitikai helyzetet, mely lehetővé tette, hogy a magyarság a kereszténység nagy nyugati egyházszervezetével szerves kapcsolatba lépjen, anélkül, hogy ezzel egyszersmind valamely szomszéd állam püspökségének egyházi hatósága alá kerüljön, s ami még fontosabb, anélkül, hogy ez német hűbéri viszonyt vont volna maga után. Római delegációjával minden célját elérte. Az Egyháztól megkapta a keresztény fejedelmet megillető külső kellékeket, a királyi címet és koronát és a jogosultságot, hogy mint a pápa által oly nyomatékkal hangsúlyozott «apostoli» király, egyházi szervezetet létesíthessen országá területén, független érsekség vezetése alatt. Az általa létesített esztergomi érsekség — a kor eszmemenete szerint — nemcsak a magyar kereszténységnek volt a feje, hanem a hódító kereszténység egyik előretolt őrsze is volt, az új magyar király pedig apostoli «rex christianus» (1. Balogh József tanulmányát a Századok LXVI. évf. 4—6. számában).

Így jött létre Szent István második nagy magyar intézménye, az *apostoli királyság*.

Őseink, mint köztudomású, a nagy kazár birodalomból való kiválásuk után a kazár khagán taná-

csára választottak maguknak Lebédiában, illetve az újabb megállapítás szerint Etelközben fejedelmet a megyer-törzshöz tartozó Álmos nemzetségéből származó Árpád személyében. Árpád elődje ugyanis Lebed, vagy magyarul Eleud (Előd), ki a nyék-nemből való volt, még nem volt fejedelem, hanem csak *kendekundu*, *kender-kundur*. Ez volt a neve a kazár helytartóknak, amely cím úgylátszik örökletes is volt, legalább ezt látszik bizonyítani, hogy Anonymus és Kézai krónikája szerint az egyik magyar törzsfő neve Kende volt Árpád fejedelemmé választása után is és mint családnév is napjainkig fennmaradt.

Az természetes, hogy a magyarság, mikor több más törzzsel együtt kivált a kazár birodalomból és mint önálló nemzet óhajtott letelepedni, nem elégedett meg azzal, hogy a még valószínűleg a khagán által kinevezett Lebed Kende legyen a vezére, kinek neve és címe már magában foglalta volna a kazár khagán fennhatósága alá tartozást, s így nem valószínű, hogy éppen csak a khagán tanácsára választott volna fejedelmet és hozzá még nem a régi Kendét vagy annak családjából, a Nyék-nemből, hanem a Megyer-törzsből való Árpádot, ezzel is kifejezésre juttatván a kazár birodalomtól való teljes függetlenségüket és végleges elszakadásukat. Azért a Kende névvel, mint helyettes uralkodóival, többet a nemzet történetében a fejedelmek korában sem találkozunk. Hogy Szent István királyunk a kereszténységnek az egész országban való elterjesztése és megszervezése után felvette a királyi címet és követte a nyugaton Nagy Károly által meghonosított szokást és a római pápától kérte annak elismerését és áldását, ez még nem jelenti azt, hogy

ő szakított volna a nemzet régi hagyományaival és szokásaival és meg akarta volna semmisíteni annak ősi intézményeit és berendezéseit. Ellenkezőleg, ezen eljárásával is csak az lehetett a célja, hogy a magyar nemzet helyzetét a nyugati népek közt megszilárdítsa és hogy azt a kisebb fejedelemségek közül kiemelje és egyenrangúvá tegye a nagyobb monarchiákkal. Elmondhatjuk, hogy valamint Árpád fejedelemmé választásának köszönheték őseink hódításait és fennmaradásukat, úgy a királyság intézményének köszönheték azt a nagyhatalmi pozíciót, melyet már úgy Szent István, mint később utódai alatt a magyar nemzet európai viszonylatban is elfoglalt. Különben is a már Géza fegyelemtartó uralkodása alatt kialakult fejedelemségről a királyságra való áttérés nem lehetett nehezebb, mint az egyistenhívő ősvallásról a kereszténységre való áttérés. Mindegyiknek voltak ellenzői, de a nemzet nagy többsége mélyen átérezte mind a két irányban való átalakulás szükségét. Így a fejedelemségnek királysággá történt átszervezéseért csak hálaival tartozik a nemzet első nagy királyának.

De nézzük a többi ősi intézményeinket, minő változáson mentek azok át Szent István uralma alatt. A kazár birodalomból való kiváláskor a magyarság nemcsak a Kende intézményét hozta magával, hanem a *Gyuláét* is. De valamint a Kende intézmény megszűnt Árpád fejedelemmé választásával, úgy megszűnt a Gyula-méltóság is, melynek viselője a Kende mellett tulaj donkép annak képviselője, az ügyek intézője volt. A Gyula (Konstantin császár szerint Gülasz) eredeti neve Dsila volt, mely török szó s így a turkoknak nevezett magyarok ősi szava és intézménye is lehetett,

mely a kazár Kende mellett degradálódott valószínűleg másoduralkodóvá. A honfoglaló magyaroknál, úgy látszik, ha az állás szükségessége a fejedelemség mellett meg is szűnt, de a cím maga örökletes lévén, fennmaradt épúgy, mint a Kende, ezért lehetett Kézai szerint a honfoglaló egyik seregnek kapitánya Gyula, Töhötöm fia, ki később az erdélyi részeken lakott s családjával illetve nemzetségével ott végleg le is telepedett (talán Gyulafehérvár is tőlük vette a nevét), s egyik leszármazója volt azon Gyula, ki Erdélyben fellázadván, illetve valószínűleg önállóságra törekedvén, Szent István által leveretett 1003-ban.

Nem ez volt a sorsa azonban a görögösen *karkász-nak*, de magyarul horkának vagy harkának nevezett főméltóságnak, melyből hazánkban a *nádori* intézmény alakult ki.

Míg a Kende és a Gyula tulajdonkép a nemzet uralkodói voltak, a karkász vagy horka a honfoglaló magyaroknál az országos főbíró szerepét töltötte be, mely nem volt örökletes méltóság, s ép ezért nem is szerepelt soha mint nemzetség vagy családnév, hanem magának az intézménynek átalakulásával a név is megszűnt és soha többet elő nem fordult.

Mint fentebb láttuk (V. fejezet), a pártusoknál is volt egy ennek megfelelő állás, a suren vagy surena (bizonyára ez is elgörögösített szó, mint a gulasz és karkász), melynek viselője nemcsak a legfőbb bírói tisztet töltötte be, hanem ő iktatta be a pártusok királyát királyi székébe s feladata volt az ország nagyjai és a fejedelem közt támadt viszályban is igazságot tenni.

A pártusok, mikor a perzsák által megverettek és

az Oxus melletti kazárokkal egyesülve délnyugatnak vonultak új hazát keresni, valószínűleg megtartották bizonyos különállásukat a velük szövetséget kötött kazár s egyéb ugor népek közt, már csak az azokénál magasabb műveltségük miatt is, és így feltehető, hogy ezen országos főbírói intézményt is, mint amelynek szükségességéről meg lehettek győződve, maguk közt fenntartották. A kazároknak ezen pártus-magyar része valószínűleg később a kazár birodalom végleges kialakulása után is megőrizte különállását a birodalom keretében, s ez tette lehetővé végleges különválásukat, mikor a kazár birodalom belső romlása miatt annak szükségét érezték és tudomásunk szerint ezen különválásukat megakadályozni meg sem kísérelték a kazárok.

Valószínűleg ezen őspártus intézmény emléke lebegett őseink szeme előtt, mikor mai végleges hazájukban megtelepedve, a fejedelemség, majd utóbb a királyság intézménye mellett szükségét látták a régi pártus surena intézményének teljes helyreállítását, mely addig, míg önálló fejedelemséget nem alkottak, csak az országos főbíró, a karkász intézményében lapangott.

Hogy milyen fontos állás volt a fejedelemség alatt a karkász, mutatja az is, hogy Konstantin császár szerint a nála 945 körül követségben járt Bulcs törzsfő is karkász volt. Pauler maga is abba a tévedésbe esik hiv. munkájában, hogy a karkász állását azonosnak tartja a kendéével. Noha Konstantin császár 951-ben írt művében világosan megmondja, hogy a karkász a kende és a gulasz alatt állt rangban.

Kézai szerint a karkász a nemek (nemzetségek) főbírája, akit a nemek érdekében választanak, azoknak

a képviselője a fejedelem oldalán, egyúttal őre a nemzet szokásai, törvényei érvényesülésének. Szent László királyunk törvényeiben a karkasz helyett sarchas és sarkas van írva. Ebből az látszik, hogy még ekkor e név használatban volt. Később ezen állásnak megfelelőnek kell tartanunk a comes palatiit, akit a XVI. században kezdtek csak nadernek, majd nádorispánnak, palatinusnak hívni. Különben Fraknoi Vilmos is ősmagyar eredetűnek tartja a nádor szót és intézményt (A nádori és országbírói hivatal. 1863. c. művében.) és azt a gyula és karkasz intézményekből származtatja, megemlítve, hogy a perzsáknál és médusoknál a davar szó bírót jelentett s rokon a magyar *kadar* szóval, melyet Kézai is használ a bíró megjelölésére.

Szent István Intelmeiben a főbírószágot, mely csak a nádor lehetett, közvetlenül a király után következő állásra helyezi; a *kadarok* (latinul *rectores*) lehettek a vitézi rend bírói s ezek utódai a vármegyék kialakulása után a szolgabírák.

A *vármegyék* kialakulása azonban nem történt meg Szent István alatt. Ő csak végleg megszervezte a már elődjei alatt kialakulni kezdett *varispánságokat*, amit többen s így Pauler Gyula is német mintára való szervezetnek tart, holott úgy a vár szó, mint az ispán szó ősmagyar, illetve perzsa eredetű is lehet, mert hisz őseink keleten sokáig laktak Perzsia szomszédságában, illetve annak területén, Parthiában és Arméniában, ahol bőven voltak várak és városok s az ispán szó is fellelhető Ispahan és Ispán városnevekben, de talán a lovaskatonát jelentő arab spahi névben is.

A magyar nemzet bejövetelekor a krónikaírók szerint 7 törzsből állott, s ezek viszont 108 nemre vagy

nemzetségre osztottak. A hozzájuk csatlakozott 8-ik törzs, a kabar, 3 nemzetségből állott. A Kievnél hozzájuk csatlakozott kunok is 7 törzset számláltak s így valószínűleg ezek is nemzetségekre osztottak. Mind e törzsek vezetői voltak az ország főemberei. Ezek közül kerültek ki a hadvezérek, a gyula, a karkász s később más magasállású főemberek. A nemek vagy nemzetségek tagjait hívták *nem-esek-nek*, vagyis nembelieknek, kik egy nem kötelékébe tartozók voltak, latinul *nobiles*; ezek képezték az uralkodóosztályt, mely később a vitézekkel és királyi várjobbágyokkal gyarapodva alkotta a *köz-nemességet*, míg a törzs- és nemzetségfők, vagy Rudnay szerint az ispánok rendjéből alakult ki később a főnemesség, melyhez úgy Géza, mint főleg Szent István alatt sok külföldi főúr csatlakozott s kiket latinul *comeseknek* — kísérőknek —, a király kísérőinek neveztek.

Így alakult ki hazánkban tulajdonkép már Szent István alatt, de teljesen függetlenül a nyugati rendiség-től, a törzs- és nemzetségi szervezetből a *magyar nemesség*, y,

Ezen törzsek és nemzetségek s azok vezérei szállták meg természetesen az itt talált várakat és városokat s ezekből szervezte meg Szent István a hozzájuk tartozó vagy odacsatolt királyi birtokokkal a *várispansagokat*, amelyek *mezsgyéje*, határa idővel a *vármegye* határát is alkotta. Ez a vármegye tehát tisztán az adott helyzet és a szükség által létrehozott s a gyakorlati élet követelményei szerint lassan kialakult intézmény, melynek létrehozásához semmi szükség nem volt a német Gau vagy a szláv zsupa lemásolására.

Szent István fiához Intézett *Intelmei-ben* mondja:

«A főemberek, ispánok, vitézek hűsége, ereje, szerénysége, emberségtudása, bizodalma — a királyságnak negyedik ékessége», majd másutt: «A tanács állat királyokat, kormányoz országokat, védelmez hazát és csendesíti a hadakozást, győzedelmet szerez, elkergeti az ellenséget, megnyeri a barátokat, városokat épít és elrontja az ellenség táborát».

Ez az idézet is eléggé mutatja, mennyire nincs igazuk azoknak, akik azt állítják, hogy Szent István vagy elődje «szétrúgta» a nemzeti intézményeket és egyeduralmi törekvései voltak. Akinek ilyen törekvései vannak, az nem ismeri el az ország tanácsának oly nagy hatáskörét, mint azt teszi Szent István fent közölt Intelmében, amelynek többi része is olyan, hogy az magán hordja szent királyunk azon törekvését, hogy fiát a nemzet régi intézményeinek megbecsülésére kioktassa.

Épígy nem lehet belemagyarázni Szent Istvánnak a *birtokviszonyokra* vonatkozó törvényeibe, mintha ő a nyugati hűbérrendszert akarta volna hazánkban meghonosítani. A korát betöltő hűbéreszme varázsa alól talán ő sem tudta magát egészen kivonni, de azért nem gondolt a hűbériség átültetésére s intézkedéseiből azt látjuk, hogy ki tudta magát annak hatása alól vonni.

A magyar nemzet *első nagy gyűlése* úgy látszik az volt, amelyet még Etelközben tartottak, s amelyen *ős pártus szokás szerint* Árpádot pajzsra emelve, fejedelmükké választották s ugyancsak pártus szokás szerint vele a törzsfők megkötötték a *vér szerződést*. A második nagy gyűlést már új hazájukban, a honfoglalás nagy részének befejezésével *Pusztaszeren* tartották, ahol már törvényeket is alkottak.

Ilyen nagy, a nemzet egész irányadó egyetemét magában foglaló gyűlésről sem a fejedelmek alatt, sem Szent István és közvetlen utódai alatt nincs tudomásunk, de annál inkább arról az országos vagy köztanácsról (consilium), melyről Szent István Intelmei is szólnak s amely később egyre bővült úgy tagjai számát, mint jelentőségét és hatáskörét illetőleg, míg csak országgyűléssé nem lett. De hogy a gyűlések megtartására s az azokon való megjelenésre már pogány őseink is mily nagy súlyt helyeztek, arra elég bizonyíték Kézai Krónikája (Szabó K. ford.), mely szerint mielőtt a magyarok keresztényekké lettek, a kikiáltók a táborokban ily szavakkal gyűjték hadba a magyarokat: *«Isten és a magyar nép szava, hogy ez s ez nap, ez s ez helyen kiki fegyverben pontosan megjelenjen, a község tanácsát és parancsát meghallgatni.* Valaki tehát a parancsot, helyes okát nem tudva adni, megvetette, az olyat a szkítiai törvény *karddal vágatta ketté* vagy veszett állapotoknak tétette ki, vagy a köznép szolgaságába taszította».

Elmondhatjuk tehát általában, hogy őseink ragaszkodtak ősi intézményeikhez s azokat Szent István királyunk is nemhogy megsemmisítette volna, hanem inkább továbbfejlesztette, s hogy őseinknek nem is volt szükségük arra, hogy a szomszédok vagy leigázott népek intézményeit másolják le, mert mindazokat az állami, társadalmi és közjogi intézményeket, amelyekre egy államalkotó és uralkodásra termett nemzetnek azon korban szüksége volt, vagy magukkal hozták ősi hazájukból, vagy itt fejlesztették ki saját nemzeti szükségleteiknek megfelelően s áthatva azokat saját szellemükkel, századokon át napjainkig fenntartották.

Azon tudósaink, kik mindennek az ellenkezőjét

állították, vagy ellenségei voltak nemzetünknek, vagy idegen fajiságuk, a tudat alatt működve, igyekezett nemzetünket mindentől megfosztani, ami őt a többi nemzetek előtt előnyösen tüntetné fel.

De szerepet játszhatott ebben az is, hogy tudósaink az ókori keleti népek történetével s őseinknek azokkal való kapcsolatával egyáltalán nem foglalkoztak s így állami intézményeink ősi eredetével sem voltak tisztában. Ez meg is látszik még oly nagy tudósnak, mint Vámbéry, munkáin is. őt is a törökfajú, népeknek csak a középkori története és szereplése érdekelte és műveiben még csak célzást sem tesz soha e népek ókori szereplésére, vagy az ókori népekkel való kapcsolataira.

IX.

Magyarország őslakói: Székelyek. Palócok. Jászok.

A két római provincia, Pannónia és Dácia s a közöttük elterülő nagy alföld, vagyis a későbbi Magyarország területe már a történelmi idők kezdetén szkíta népek hazája volt, mint ezt Herodotostól tudjuk. E szkíta népek közé tartozott a metanasta jazig vagy magyarosan jász nép és Hollósy István szerint a dáha vagy dáka szkíták ideszakadt ága, a dákok. Időszámításunk első századában a mai Dunántúlra, egy századdal később pedig Erdélyre is kiterjesztették a rómaiak uralmukat, de e két provincia közti rész nem volt meghódítva s itt továbbra is a jászok laktak, míg Erdélyben a dákok, kiket csak nehezen tudtak a rómaiak leigázni. A jászok, úgylátszik, szívesen állottak a rómaiak szolgálatába, mert Tacitus említi (Ann. XII.), hogy a rómaiaknak Tiberius császár alatt Pannoniában már jazig lovasságuk volt. Itt találták őket a népvándorlás megindulásával Attila hunjai, kik a római uralomnak véget vetve, birodalmuk központjává ép a mai Jászságot tették meg, talán azért is, mert rokon népet találtak az itt lakó jászokban. Itt volt, valószínűleg a mai Kerekudvar-pusztán, Attila székelye is, melyet Priscus oly megkapóan ír le. Igaz ugyan,

hogy Attila halálával a hún birodalom felbomlott, de az alája tartozó különböző hún-szkíta népek nem tűntek el a föld színéről, hanem részint ismét önállósították magukat, mint a kazárok és később az avarok is, nagy birodalmakat alkotva, részint felbomolva beolvadtak más rokonfajú népekbe, vagy mint néptörédek visszavonultak a hegyes vidékekre s ott éltek át a népvándorlás viharait. Ilyen néptörédeket találunk a Kaukázusban s a hazánkat körülvevő Kárpátok nyúlványaiban. Így Erdélyben a székelyeket, a Mátra-hegység erdőborította nyúlványaiban a palócokat, a Nagy-Alföldnek a Mátra alatt elterülő részein pedig a jászokat.

De az ország többi részében is maradtak vissza hún-szkíta néptörédek, melyek azonban nem lakván védett hegyvidéken, részint beleolvadtak más népekbe, részint a népvándorlás viharai által tovasodródtak. Mindazonáltal elfogadhatjuk Vámbéry azon megállapítását, hogy hazánk területén a hún birodalom bukása után is egész őseink bejöveteléig számos rokon néptörédékek élt, melyek a honfoglaló magyarsághoz csatlakozva megkönnyítették az ország (meghódítását és a magyar nemzetnek, mint uralkodó nemzetnek kialakulását. De a néptörédek közül nemzeti sajátágaikat csak — mint fentebb említettem ~ a székelyek, palócok és jászok őrizték meg napjainkig s így csak őrölük van tudomásunk, mint olyan rokonnépekről, melyeket őseink a honfoglaláskor itt találtak. Valószínű ugyan, hogy még avarokat és bolgárokat is találtak itt, de ezekről biztos tudomásunk nincs, s ha voltak is, beleolvadtak teljesen a magyarságba.

Lássuk most már, hogy e három néptörédékek ősi

eredetét és őslakói voltát a történelem világánál megnyire lehet megállapítani.

A székelyek és palócok, de főleg *a székelyek* eredetének kérdése szorosan összefügg őstörténetünkkel. Ennek köszönhetik a székelyek, hogy az ő eredetük kérdésével oly behatóan foglalkoztak tudósaink, s ezért tartom én is szükségesnek, hogy, habár röviden is, de mégis foglalkozzam velük e tanulmány keretében.

Régi krónikásaink, mint Anonymus, Kézai, Márk, Thuróczi stb. mind megegyeznek abban, hogy a székelyek hún-szkíta eredetűek. Ugyancsak elismerik ezt a későbbi történettudósok, így a XVI. században élt Istvánfi Miklós, valamint Oláh Miklós és Verancsics Antal esztergomi érsekek, később a XVII. században a szász Tröster és Töppelt s a székely Lisznyai, majd Otrókoczi Foris Ferenc, Bod Péter, Katona István, Benkő József, Pisztori János, végül a XIX. század csaknem összes jeles magyar történetírói, így többek között Kállai Ferenc, gróf Kemény József, Horváth Mihály, Ipolyi Arnold, Szilágyi Sándor, Orbán Balázs, Szabó Károly s még sok más jeles írónk. De már a XVII. században voltak, akik kétségbevonták a székelyek hún eredetét, mint Fassching Ferenc, Timon Sámuel és Stilling János jezsuiták, kik közül az utóbbi későbbi besenyő telepítéseknek mondja őket, mely nézethez Pray György is csatlakozott. Talán ezek fellépése bátorította azután fel fajunk nagy ellenségét, a német *Schlösert*, hogy 1795-ben Göttingában megjelent művében (*Kritische Sammlungen zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*) kifakadjon, hogy még mindig akadnak egyes írók, akik tagadják a székelyek későbbi kun-besenyő telepesek voltát és oktalan mesék és ko-

holt okmányok alapján őket Attila hunjai ivadékainak tartják, tehát régibb birtokosoknak és foglalóknak, mint a magyarokat és *németeket*.

Persze Schlöser állításaihoz örömmel csatlakoztak a szász Benigni és Schüler is némi módosítással, de voltak faj magyar írók is, mint Pray, Fejér és Horváth István, kik minden kritika nélkül elfogadták Schlöser véleményét. Mindezek azt vitatták, hogy a székelyeket Árpádházi királyaink *mint határőröket* telepítették mai lakhelyükre s a székely név is határőrt jelent. Sőt *Engel Keresztelj* még tovább ment (Geschichte des Ungarischen Reichs. Wien, 1834), midőn a székelyek nevét a *szökély-ből* származtatja, ami szerinte *szökevény* (Flüchtling) jelent. Ugyancsak a német *Roessler* is krónikáink hitelességét tagadva, a hún mondákat a mesék országába utalta.

A székelyek hún-szkíta eredete ellen a leghatározottabb támadást azonban *Hunfalvy Pál* indította «Magyarország Ethnographiája» című 1876-ban megjelent művében. Szerinte a székelyek hún eredete nem egyéb mesénél, mert a székelyeket Magyarországból telepítették a XI. században Erdélybe, amit bizonyít a székelyek nyelve is, mely tökéletesen megegyezik a magyarral s nevük szerinte is határőrt jelent. De a székely kérdés irodalma azóta is folyton szaporodott, újabban főleg a hún mondakör eredetének taglalása kapcsán (I. Hóman, Sebestyén, Grexa és mások idevágó munkáit). Ezek közül Sebestyén tudományosan megalapozott teóriával akarja bizonyítani, hogy a székelyek a magyarokkal bejött kabarok utódai, kiket a X. és XI. században telepítettek oda.

Ugyanennek a nézetnek ad kifejezést *Szádeczky*

Kardos Lajos: A székely nemzet története és alkotmánya című Budapesten 1927-ben, megjelent összefoglaló nagy művében azzal, hogy e kabarok a Kaukázus Zichia nevű tartományából származván, nevezték magukat székelieknek.

Azok, akik a székely névnek határőr jelentőséget tulajdonítanak, ezen állításuk alátámasztására arra is hivatkoznak, hogy az ország más részein is, így különösen a nyugati határ mentén laktak székelyek, de nem gondolják meg, hogy ez még nem bizonyítja azt, hogy az erdélyi székelyek is mint határőrök kerültek oda. Nézetem szerint inkább azt lehet feltenni, hogy a nyugati határok védelmére is első királyaink a már kipróbált, vitéz székely nemzetből telepítettek oda egyes törzseket. De elfelejtik azt is, hogy semmi etimológiai alapja nincs a magyar nyelvben annak, hogy a székely szó őr^t vagy határőr^t jelentene, főleg mikor e célra megvolt a magyarnak ezen ősi szava: őr, mely Szent László királyunk latin szövegű törvényeiben is többször előfordul «qui dicuntur Eurek» = akik öröknek neveztetnek. De arról, hogy bármiféle örök^t vagy éppen a határőrök^t a magyarok székelyeknek hívták volna, igazán semmi adat nincs.

Épily minden alapot nélkülöző magyarázata a székely név eredetének az, hogy az szökély^t vagy szökevény^t jelentene, s hogy a besenyők által levert turkok maradékai önmaguknak adták volna e gúnynevet.

Nincs történeti bizonyíték arra sem, hogy Szent László királyunk, vagy elődjei Magyarországból a határok őrzésére telepéseket küldtek volna Erdélybe. Ha még oly nagy tudós is, mint Hunfalvy, ilyeneket állít, azt bizonyítékokkal kellene alátámasztania. Ezt pedig

nem tette s nem is tehetette, mert ily bizonyítékok nem állottak rendelkezésére.

Hunfalvynak az az érve, hogy a székelyek magyar telepes voltát az is bizonyítja, hogy nyelvük azonos a magyarral, ugyancsak nem alkalmas arra, hogy a székelyek hún-szkíta eredetét megcáfolja, mert hiszen a magyarok is hún-szkíta eredetűnek tartják magukat s így nyelvük közt még pár száz évi elszakadás után sem lehetett olyan nagy különbség, hogy az a honfoglalás óta a mai napig el ne enyészhetett volna: mint ezt látjuk a többi, a magyarokkal bejött, vagy itt talált más rokonnépeknél, amelyek nyelve s a magyarok akkori nyelve között ugyancsak lehetett bizonyos különbség, főleg például az itt talált avarok nyelve és a magyar nyelv között.

E kérdés elbírálásánál figyelemreméltónak tartom Vámbéry fejtegetését «A magyarság bölcsőjénél» című művében (60. és köv. l.) az avarokra vonatkozólag. Az ő véleménye szerint ugyanis Pannónia síkságait mondhatni annak a helynek, ahol az egyszer hunok és avarok, máskor ugorok és törökök gyanánt szereplő néptöredékek születése és keveredése végbement. Így a hún birodalom felbomlása után ittmaradt és még újabb bevándorlókkal megerősödött népek alapították egy kiváló vezér, Baján vezetése alatt az avar birodalmat, melyről csak a túlzó nyugati krónikások mondják, hogy azt Nagy Károly teljesen megsemmisítette volna — igaz, hogy nyolczévi kemény küzdelem után. De azért nem hihető el, hogy az a néptömeg, mely Jászvásártól a bécsi Kahlenbergig uralkodott, legyőzése után oly rövid idő alatt, mint a magyarok bejöveteleig, eltűnt volna a föld színéről, hanem inkább

az a valószínű, hogy ittmaradt és segített a nemsokára bejövő magyaroknak új hazájukat megalapítani. Vámbéry fejtegetései tehát megerősítik annak a lehetőségét, hogy a székelyek is és a palócok is, mint alább látni fogjuk, hún-avar-kazár néptörödékek s így valószínű, hogy a magyarokéhoz hasonló nyelven beszéltek, legfeljebb más-más dialektussal. Különbösen Verancsics érsek említi is, hogy az ő korában (a XVI. század) a székely és magyar beszéd között még igen nagy volt a különbség.

Nézetem szerint különben is az egész székely kérdésnek csak az a lényege, hogy az erdélyi székelyek őslakók-e Erdélyben vagy nem? Mert ha őslakók, akkor biztos, hogy hún-szkíta ivadékok, de még mindig nem biztos, hogy mely hún nevezetű nép töredékei, maradványai. Mert, mint köztudomású, a hunok közé sok más rokonfajú nép tartozott, részint mint meghódított, részint mint önként csatlakozott. Így a kazár-pártus-magyar, bolgár nép is. Ennélfogva nehéz megállapítani, hogy a régi hún birodalom területéhez tartozott Erdélyben visszamaradt székelyek a hunoknak nevezett népek melyikének- maradványai.

Priscos Rhetor, kit II. Theodosios bizánci császár 448-ban követségbe küldött Attilához, megemlékezik az akatzir-húnokról, akik alatt a görögök a kazárokat értették, s elmondja, hogy megérkezésekor Onégesiosz éppen Attila idősebb fiával, Ellákkal az akatzirokhoz (kazárokhöz) volt kiküldve, akik egy része Kuridak vezérlete alatt önként meghódolt, másik részét Attila serege megverte és meghódította, s akiknek fejedelmévé Attila idősebb fiát akarta megtenni. Priscos ezen elbeszéléséből megállapítható, hogy Attila idejében

Moldvában és Erdély keleti részében az akatzir-húnok laktak, kiknek egy része Kuridak vezérlete alatt mint szövetséges, egy része Ellák uralma alatt mint meghódított nép lakott, mely nép emlékét a szolnokdobokamegyei Kozárvár község neve ma is őrzi. A VI. század elején élt Jordanis előadásából tudjuk, hogy Attila halála után a Netad vize melletti csatában Ellák elesett s a legyőzött hunok közül azok, akik az ütközetből megmenekültek, Kis-Szkitiának azon részébe vonultak, mely a Dnjeper ágai közt fekszik, s melyet a hunok saját nyelvükön *Hunnivárnak* neveznek. Jordanes ezen elbeszélésében tehát csak az akatzir-húnokról, illetve kazárokról lehet szó. Természetesen csak azokról a kazárokról, akik, mint fentebb láttuk, a pártus birodalom bukása után azokkal egyesülve, az Oxus melletti Chovaresmiából délnyugat felé vonulva először Armenia északi részén telepedtek meg, majd az örmények által tovább üzelve a Kaukázusba s onnan Meotisz ingó ványai mellé, a Krim-félszigetre vonultak, s ott megalapították a kazár-magyar birodalmat, melyet azután a Balambér vezetése alatt nyugat felé vonuló hunok hódítottak meg.

Hogy ezekről a kazárokról lehetett szó, ezt látszik igazolni az is, hogy az ő arméniai hazájukban is volt egy Kisdia nevű tartomány és Erdélyben is, ahol egyrészük a hún birodalom bukása után letelepedett, szintén találunk egy Kezdi v. Kisdy nevű székert, hol a kezdi székelyek lagnak, kiből több ma is szereplő család származik.

A kazárokról pedig, legalább azon törzsükről, mely a magyarokhoz csatlakozott, Bíborban született Konstantin császár megállapítja, hogy csak eltérő dialek-

tussal, de a magyarokkal egy és ugyanazon nyelvet beszéltek.

De hogy a székelyek tényleg őslakói Erdélynek s nem későbbi a honfoglalás utáni — telepesek, azt a fentiekén kívül még sok más bizonyíték is támogatja, így ősi hagyományaikon kívül ősi intézményeik, melyek tanúsága szerint úgy közigazgatásilag, mint vallási tekintetben máskép voltak megszervezve, mint a magyarok, amennyiben a rabonbán volt úgy politikai, mint vallási főnökük, kinek hivatása később a magyar királyok által kinevezett ispánra — comes siculorum — szállt át. De más volt a katonai és birtoklási szervezetük is, mely utóbbi egész a középkor végéig a nemzetségi és ági szervezeten nyugodott, ami Magyarországon már sokkal korábban megszűnt. A hűbériség azon nyoma, mely Magyarországon már az Anjouk korában kifejlődött a birtokjogban, a székelyeknél sohasem vert gyökeret s ott a Szent Korona azon tana, hogy az az összes birtokjogok forrása, s a kihalt nemesi családok birtoka visszaszállt a koronára, aszékeJOKnél sohasem volt érvényben. Nagy eltérés volt a székelyek és magyarok között a nemesi jogok tekintetében is. A székelyek ugyanis mindjiemesi jogokkal bírtak s elég volt egy székelynek, ha Magyarországon telepedett le, azt igazolni, hogy ő székely származású, hogy az összes nemesi jogok megillessék őt. Noha a székelyek szervezete, szemben a magyarok törzsszervezetéből kialakult arisztokratikus szervezettel, népuralkinak volt nevezhető, mégis megvolt náluk is a főbbek (primores) ló fők (primipili) és gyalogosok (pixidarii) közti különbség, de ez nem volt még annyira sem éles, mint a magyar nemesség egyes, később kialakult fokozatai

közti különbség. Ha a székelyek magyar telepések lettek volna, vagyis az Erdélyben lakó többi magyarral teljesen azonosak, akkor nem találjuk magyarázatát az erdélyi három nemzet: a székely, magyar és szász uniójának sem. Némi bizonyítéknak tekinthető az is, hogy maga a hún-monda a legintenzívebben Erdélyben, a székelyföldön maradt fenn.

A székelyföldnek székekre való oszlása is a magyarok és kunok szállásokban való letelepedésétől eltérő, székek szerinti letelepedésre enged következtetni, sőt ezen székek szerint való letelepedésük még előidézője lehetett a székely vagy székhely név keletkezésének is, mert az, hogy a latinul írt krónikákban «siculi»-nak vannak nevezve, annak igazán nem lehet semmi jelentősége. Tudjuk, hogy a régi krónikások és írók, főleg a görögök, nemcsak a tulajdonneveket elferdítették, hanem a népneveket is felcserélték. Így Dukas Mihály bizánci császár is, mikor I. Géza királyunknak koronát küld, őt «Turkia igazi királyá»-nak címezi. Kézai különben nem siculinak, hanem *zaculinak* írja a székelyeket, a pozsonyi krónika *zeculinak*, amely nevek már hasonlóbbak a *skolot* névhez, ahogy Herodotos szerint a szkíták magukat nevezték, de hasonlít a *szaka* elnevezéshez is, ahogy meg a perzsák hívták a szkítákat s az arab írók szakai, székel és dsekel nevéhez. Figyelembe vehető az is, hogy Herodotos szerint Erdély keleti része, a Maros és Olt folyók völgye, tehát a mai Székelyföld a tulajdonképpeni Szkítiához tartozott.

Dr. Nagy János «Aszékelyek scytha-hún eredetűségéről» írt munkájában a székelyek őslakói voltak igazolására felhossa, hogy az Apor-család származásáról egy 1175-ben kelt oklevélben az van írva, hogy «de

Siculis de Kezdi de Torja», továbbá, hogy a *kezdi székelyek* a tatárjárás idejében szerzett és későbbi érdemeikért nyert s 1289-ben kelt adománylevelben már említve vannak.

Végül még a székelyek hún-szkíta-kazár eredetének bizonyítására szolgálhat az is, hogy azoax, de hún eredetű rovásírás is ő náluk tartotta fenn legtovább magát s nekik köszönhetjük, hogy ezen ősijeleti kultúránkra oly hatalmas bizonyíték fennmaradt; \ de vannak, akik a székelly építészetben is kínai-japán-hún mintákat látnak s ezzel is az ő hún eredetüket látják bizonyítottnak.

Az előadottak figyelembevételével tehát mi is elmondhatjuk a nagy francia történetíróval, *Thierry* -ve, hogy a hún-szkíta nép különböző név alatt, de már 15 évszázad óta öröklik Erdélyben, Európa és Ázsia kapujában, hogy megvédje a polgári szabadságot az északi barbársággal szemben.

A magyar nemzet fáján a székelyek mellett még *a palócok és jászok* képeznek egy-egy oly ágat, mely külön népies jellegével, tájszólásával, meglehetősen nagy számban, tömör egységben együtt élve, mit még kizárólag a római katolikus valláshoz való tartozásuk is kidomborít, magára kellett hogy vonja mindazok figyelmét, kik a magyar nemzet múltjával, eredetével és jelenlegi etnográfiai viszonyaival foglalkoznak. A palóc nép azonban, mely a Cserhát, Karancs, Mátra és Bükk hegységekben s azok nyúlványai között él, csak inkább etnográfiai tekintetben alkotott mindig egy külön népcsaládot, de sem jogi és politikai, sem államközigazgatási tekintetben nem volt a legcsekélyebb különállása sem, hanem mindig integráns részét alkotta a szoros

értelemben vett magyarságnak s az ő népies sajátságairól s a magyarság többi részétől elintő jellegéről azt lehet mondani, csak az újabbkori tudomány vett tudomást.

Sajnos, a Magyar Tudományos Akadémia, mely oly sokat áldoz idegen, vagy legalábbis nagyon távoli rokonnépek, mint a finnek, osztyákok, mordvinok, csuvaszok, cseremiszek, kirgizek, baszkírok stb. tanulmányozására, a magyar nemzet egyes ágainak helyszíni tudományos megfigyelésére eddig még, tudtommal, nem gondolt. Így nem csoda, ha a nemzet eredetére vonatkozólag is többé-kevésbé helytálló tanok terjedtek el és vertek gyökeret úgy a hazai, mint főleg a külföldi, velünk különben sem nagyon rokonszenvező népek körében.

A palócok iránt nem nyilvánult nieg tudományos körökben oly érdeklődés, mint a székelyek iránt, de azért voltak és vannak, akiket a palócok eredete és népisége is érdekel, főleg az újabb időben, amidőn a hazánkban fellendült idegenforgalom folytán a népies iparágak termékei iránti kereslet nagyon fellendült s azok árusítása és forgalombahozatala jó üzletnek bizonyult. Már pedig a palócoknak a magyarság többi részétől elütő saját népviselete és háziipara (Mezőkövesd) felkeltette még a külföldiek érdeklődését is.

A múlt században mindazonáltal több kiváló tudosunk foglalkozott a palóc kérdéssel és pedig Horvát István, Jerney János, Hunfalvy Pál és Pauler Gyula.

Jerney főleg régi orosz és lengyel írók műveiből igyekezett összeállítani «palóc kronicá»-ját, melyben a kun és palóc népet egynek mondja s a magyarországi palócokat az Arpád hadához Kiovnál csatlakozott «sziavizáit kun palócok» ivadékainak tartja.

Hunfalvy a körülbelül 10 évvel később megjelent Magyar Ethnografiájában foglalkozik a palócokkal s nagyjában elfogadva Jerney véleményét, a palócokat elmagyarosodott «szlávo-csuvas-török habarékának mondja. Tekintettel Hunfalvy nagy tudományos tekintélyére, kinek művét külföldön is forrásmunkának használják, nem lehet eléggé kárhozzátolni a magyarság ellenj elkövetett bűneiért s tudományos köreink azon mulasztását, hogy annakidején mindent el nem követtek, hogy az ő állításait a külföld előtt megcáfolják. Ehelyett inkább sokan melléje álltak, főleg a Bach-korszakban nagyraótt külföldieskedő tudósaink; Az csak természetes, hogy Hunfalvy nem Vette magának a fáradtságot, hogy huzamosabb időt töltsön palócaink között s így felületesen mond e tekintetben is úgy, mint más, nemzetünk múltját közelről érdeklő kérdésekben ítéletet. Jól mondja *Pintér Sándor* a «*Palócokról*» írt tanulmányában, hogy a nagy tudományú író súlyos ítélete ellen csak egy fellebbviteli fórum van s ez maga az élő nép. *Pintér* e fórumhoz jogosan fellebbez, mert mint előszavában mondja, apai és anyai ágon palóc származású s évtizedek óta köztük él s nem szégyenli magát palócnak nevezni, noha e szó, «palóc», némelyek szerint, «együgyüt» jelent. Magam is évtizedek óta gazdálkodván egy palóc faluban, megerősíthetem mindazt, amit *Pintér* hív. tanulmányában a palócokról ír folklór szempontból, s akiket közelebről érdekel e kérdés, munkájában mindent megtalálnak.

Jelen tanulmányom keretében azonban csak annyiban kívánok a palócokkal foglalkozni, amennyiben az ő eredetük kérdése is összefügg a magyarság östörténetével.

Jerney és Hunfalvy azon állításának, hogy a palócok a magyarokhoz Kiovnál csatlakozott kunok ivadékai, kikkel együtt már az ottlakó szlávok közül sokan, főleg oroszok csatlakoztak Árpád népéhez — egyedüli alapja jóformán a palóc név. Ez pedig elég gyenge alap, ha meggondoljuk, hogy egyrészt a palóc név a magyarok bejövetelekor még a szláv írónál sem fordul elő, hanem csak a XI. és XII. században kezdik a besenyőket és kunokat így nevezni, mint ezt az Ihor hadairól és a palócokról szóló 1187 körül készült ukrán hősköltevényből is látjuk. De abból is, hogy azok a kunok, akik századokkal később IV. Béla királyunk alatt hazánkban nagyobb számmal letelepedtek, megtartották kun nevüket egész a mai napig. Nem valószínű tehát, hogy a magyarokhoz hét törzsvezérrel csatlakozott kunok itt letelepedve s a magyarságba beolvadva, a palóc nevet vették volna fel.

Figyelemreméltóbbnak tartom *Pauler* nézetét, melyet a Századok 1877. évi V. és VI. füzetében közölt «A magyarok megtelepedéséről» szóló értekezésében fejt ki. Eszerint a palócok a magyarokhoz csatlakozott kabarok utódai, kik hegyeik közt némi régi, naponként jobban tűnő sajátságokat mostanig megtartottak. Ezen kabar-kazár eredetüket bizonyítaná azon egyetlen kazár nevű helységnév, mely a Karancs-hegység nyúlványában mai napig megvan. *Pintér* hiv. tanulmányában tagadja a palócok kabar eredetét s őket a székelyekhez hasonló őslakóknak hűn, szkíta, avar népek maradványának tartja, kiket honfoglaló őseink már itt találtak s mint rokonnépet, hegyeik közt békében hagytak. Állításának támogatására ő is egy helységnévre tud hivatkozni s ez Csákánháza, mi szerinte egyenlő a Chágán-

házával, amiből arra lehetne következtetni, hogy ez oly népnek volt telepedési helye, amely nép főemberét Chagánnak hívták. Ez tehát kazár eredetre vallana. De ezt Pintér nem mondja ki, hivatkozik azonban a palócoknál a régi keleti napkultuszra emlékeztető s máig fennmaradt szokásokra, továbbá a «Bélkő» nevű hegyre, mely a Bál isten kultuszára emlékeztet.

Dr. Pongrácz Sándor szerint a palócok azonosak a bamsokkal, kik Balucsisztánból (Beludzsisztán) vándoroltak ki és csatlakoztak a magyarokhoz Perzsia északkeleti vidékén. Ha mindehhez még hozzátesszük a székelyekkel sok közös vonásukat, így, hogy csak egyet említsek, a mindkét népnél kifejlett várrendszert, melynek romjai és ősi nevei s a hozzájuk fűződő regék még ma is megragadják a turistákat (mert hisz csak azok járnak e vidékeken s nem tudósaink), úgy valószínűnek kell tartanunk, hogy e népfaj is kazár eredetű, akár a magyarokkal bejött kabarok utódai, akár az Attila hunjaihoz csatlakozott kazárok itt letelepedett maradékai. A palóc nevet azonban ezzel sem lehet megmagyarázni, ha csak azt nem vesszük figyelembe, hogy hogy az ú. n. palócok maguk e nevet nem használják, mint ezt saját tapasztalatomból is tudom, sőt ők a Mátrán alul, az Alföld szélén lakókat nevezik palócoknak s lehetséges, hogy a többi magyarság e nevet csak mint hegylakó s tőlük sok tekintetben elűtő népre alkalmazta később, mikor újabb népcsoportok északról magukkal hozták e nevet, melyet a szláv íróknál is csak a XI. században találunk meg. Mindenesetre figyelembeveendő, hogy a palóc elnevezés e magyar hegylakó népre sem a krónikákban, sem más régi állami, hatósági vagy egyházi iratban nem fordul elő.

Mint láttuk, hazánk őslakói közé tartoznak a *jászok* is. A jászok Jász-Nagy-Kun-Szolnok vármegye nyugati részén, közvetlenül a nagy kunok mellett laknak s területük a Jászság, ősi időktől fogva kiváltságos terület, melynek lakói mindenkor féltve őrizték kiváltságaikat, melyek közé tartozott az is, hogy zsidót nem voltak kötelesek területükön megtúrni. A jászok csak közigazgatásilag voltak a múltban is s a jelenben is a kunokhoz csatolva, de azoktól teljesen elütő külön fajt képeznek, s így természetesen, ha eredetükről vagy etnográfiajukról van szó, nem lehet jászkunokról, hanem csak külön jászokról s külön kunokról beszélni. Míg ugyanis a manap a pestmegyei Kiskunságban s a szolnokmegyei Nagy-kunságban lakó kunok mind a IV. Béla királyunk alatt Kuthen kun fejedelem vezérlete mellett bejött és Árpádházi királyaink alatt letelepített kunok ivadékai, addig a jászok már sokkal régibb lakói Jiazánknak.

A jászok eredetére nézve époly eltérők a vélemények tudósaink között, mint akár a székeTyeEFe, "vagy a palócokra vonatkozólag.

Gyárfás István «A jászkunok története» c. többkötetÉLSĚSLĪĪĪĪM?^{3.11 a}] ászokat Magyarország őslakóinak és pedig hún-szkíta népnek s ezek közül is az Egyiptomból kiűzött és részben Szíriában letelepedett, részben tovább vándorolt hikszooszok utódainak tartja. *Bálint Gábor* «A honfoglalás revíziója» c. művében Sasszanszkij szentpétervári egyetemi tanár véleményével egyezően a jászokat azon nép maradványainak tartja, amely nép jazix-jazyges név alatt a Dontól a Dunáig terjedő területen lakott, s tőlük származik a mai Jassy vagy Jászvásár város neve. E népről már Hero-

dotos is megemlékezik s annak utódai ma is a kaukázusi kabardok szomszédságában laknak s magukat iron (iráni) néven nevezik, míg a grúzok s egyéb szomszédaik által Osz, Asz, Asi néven neveztetnek s ma is 175.000 lelket számlálnak. E népet nevezték a későbbi görög írók alánnak s ezek egy része a kazár birodalom bomladozása idejében jász néven a kunokhoz csatlakozva jött volna be hazánkba.

Hunfahy: Magyarország Ethnografiája c. művében említi, hogy már Zsigmond király is okleveleiben filiszteusoknak nevezi a jászokat, ő azonban tagadja, hogy azok akár a jazigoktól, vagy pláne a filiszteusoktól származnának, ezt ő csak «álomhüvelyezés»-nek tartja. Szerinte a jászok is kunok, amit azonban semmi elfogadható okkal nem tud bizonyítani, hanem csak azzal, hogy Jászberény lett a három kiváltságos kerület, ú. m. a Jászság, Nagy-Kunság és Kis-Kunságnak főhelye és hogy a helynevek is, amelyek a *szállás* szó által válnak ki, a két nép azonosságát hirdetik.

Torma Károly: A Limes Dacicus felső része c. értekezésében szól a metanasta jazigokról, kik a hunok bejövetele előtt a Tiszántúl és Erdély északi részében, a Szilágyságban is laktak.

Hollósy István: Magyarország őslakói és az oláhok eredete c. művében a jászokat, mint a jazigok utódait, Magyarország őslakóinak tartja, s helyteleníti, hogy tudósaink a görög jazig és szkíta neveket használják a magyar jász és szittyá elnevezés helyett.

A *dákokat* a dáha, dáka szkíta néppel azonosnak mondja s mint ilyenek az ország turáni őslakói, de nem az oláhok ősei.

Decebal dák király nevét is a Bál-isten név és a

Téka hún név összetételéből származtatja s pártus-hún eredetük bizonyítására felhossa, hogy Decebal, mikor a rómaiak nagy támadására készült, követeket küldött Parthiába Pacorus (Pacor) királyhoz segítségért, mit bizonyára nem tett volna, ha nem lett volna rokonkép a szintén dáha-szkíta eredetű pártus nép is, mely bizony elég messze lakott Dáciától.

A dákok is a Traján oszlopán lévő reliefek szerint époly görbe kardot használtak, mint a pártusok.

A dákok különben azáltal provokálták ki a rómaiak második és reájuk végzetes hadjáratát, hogy a rómaiakkal való első háborújuk után megkötött béke dacára megtámadták a jazigokat, kik pedig a «Róma barátj ai» rangzatos címet kapták a rómaiaktól, mint hű szövetségeseik.

Jellemzőnek tartom megemlíteni, hogy míg mi, magyarok nevetségesen tartjuk, ha egy tudományos munkában valaki arra vetemedik, hogy egy tulajdonnevet mindenáron magyaros hangzásúvá igyekszik tenni, hogy ebből azután az illető nép rokon voltára vonhasson le következtetéseket, mint ezt teszi Hollósy a Decebal névvel, addig a nagy. német nemzet tudósai hasonló szóficamításoktól és abból levont következtetésektől egyáltalán nem riadnak vissza. Így a jeles német történettudós, Engel Christian ugyanazt teszi, Decebal névvel, mint Hollósy, s azt egyszerűen Dietzelbach német névnek nyilvánítja s természetesen a dákokat is, de egyszersmind a Kaukázusban lakó kabardokat és cserkeszeket is mind germán eredetűeknek mondja.

Vannak viszont, akik a jászokat a régi hazai okmányokban szereplő filiszteus neve alapján a Bibliában szereplő filiszteusok utódainak tartják. De ennek

ellentmond az, hogy okmányainkban csak a XV—XVI. században említik a jászokat filiszteusoknak s nem a régebbiekben, továbbá az is, hogy a Palesztinában lakó filiszteusok egyrészének hazánkba való költözése épúgy, mint a hikszószoké, ki nem mutatható. Így, nézetem szerint, legvalószínűbb, hogy iász népünk a már Herodotos korában hazánkban a Felső-Tiszavidékén lakó hún-szkíta eredetű jazig nép maradványa s így hazánk őslakói.

X.

A törzsökös nagy nemesség és parasztság.

Miután végig vezettem olvasóimat *a magyarság igazi útján*, melyet megtett a ködbe- vesző múltban egész addig, míg mai hazájában végleg meg nem telepedett s melyről ellenségeink s azok nyomán haladó jóhiszemű, de eltévedt tudásaink minden áron eltéríteni s északi vad népek útjára terelni igyekeztek elődeinket, engedjék meg, hogy átugorva a lefolyt ezredévet, levonjam a tanulságot a szumírok, kazárok és más az ókorban nagy szerepet játszó népek történetéből s még néhány szóval megemlékezzek a régi «*megyén* törzs mai leszármazóiról, a törzsökös magyar nemességről, melyet az újabb időben oly sokan és oly igen szeretnének már végleg eltemetni,

Egy napilapban nemrégiben egy a magyar középosztállyal foglalkozó cikk szerzője erősen kifakadt a magyar középosztály «*dzsentrí*»-nek nevezett vagy csúfolt része ellen, mely szerinte «*manaj) mar nem szálfákat, hanem csak galagonyabokrokat termel ki ágából*».

Megszoktuk már, hogy az utóbbi évtizedekben minden idegenből ideplántált asszimilált, de azért magát magyarnak nevező történet- és közíró előbb a sárba rántja, azután nagy kegyesen eltemeti a történeti magyar nemesi középosztályt, sőt azt is, hogy a pesti zsidó kávéházi újságírók mielőtt leteszik pennájukat valamely a magyarság gondolkodását irányítani akaró cikkük

megírása után, befejezésül még egy jót üssenek szellemeskedésükkel rajtunk. Mindezen ütlegek és eltemetések dacára azonban él és ha nem is virul, de tovább fejlődik ez a törzsökös magyar középosztály s ha a nagylelkűen befogadott árja és sémita származású, asszimilált és nem asszimilált elemeknek sikerült is részben kiszorítani a vezető pozíciókból, *azért még mindig termel ki magából magyar erdőben szálfákat és nemcsak galagonyabokrokat.*

Elfelejtik ezek a nagy temetési vállalkozók, hogy ez a régi nemesi középosztály a honfoglaló magyarság azon megvernek nevezett vezértörzsének volt leszármazója, mely nemcsak a honalapító és megszervező Árpád-házi királyi családot adta a nemzetnek, hanem mint ősi keleti harcos kultúrnépek (pártusok, kazárok) leszármazója, képes volt a többi, a magyarsághoz csatlakozott, de a műveltség alacsonyabb fokán álló finn-ugor és török néptörzsek mellett, sőt részben azok ellenére is a magyar keresztény államot megalapítani és szívós kitartással és harci készségével török és osztrák-német támadásokkal szemben mind e mai napig megtartani.

Ez a magyar nemesi középosztály, mely a hazát védő harcokban óriási vérvesztést szenvedett századokon át s mely az alsóbb néposztályokból, így főleg a polgáriból és parasztiból feltörekvő elemekből magát mindig újból kiegészítve fönixmadárként megújult, volt igenis a nemzet gerince, mely nem tűrte a zsarnokságot és elnyomatást s mindig kész volt az aranybullában gyökerező joga alapján síkra szállni a magyar szabadságért. Ezen nemesség azon része is, mely részint török hódoltság következtében, részint hűtlenségi perek folytán birtokát elvesztette és paraszti, jobbágysorsba került, azért folytatta a harcot birtokos nemestár-

saival együtt, a nemzet fennmaradásáért. Ez igen is uralkodó *osztály volt Magyarországon* hármasságánál és nagy számánál, de még a hódítás jogán is épúgy, mint a frankok Franciaországban vagy a normannok Angliában, de soha sem alkotott egy oly zárt, gögös kasztot, mint akár a francia, angol vagy a német arisztokrácia, mely a hűbérrendszer következtében számos egymás fölé rendelt fokozatra tagolva zsarnokoskodott egymáson és az alsó néposztályokon, hanem az «una eademque nobilitas» elve alapján állva, nem tűrt maga felett zsarnokoskodó főurakat, hanem csak a magyar királyt, de az ellen is fegyvert fogott, ha az idegeneket akart a nyakára ültetni, vagy a magyar nemzet szabadságát korlátozni. Ez a köznemessége azonban nemcsak a magyar szabadságot tartotta fenn és védte meg, hanem a magyar nemzetiséget is. Az ő uralma, már nagy számánál fogva, melybe a parasztság egy része is beletartozott, demokratikusnak volt mondható, amit bizonyít az is, hogy *a szavazatra jogosult magyar nemesek száma nagyobb volt, mint a nagy Franciaországban a nagy forradalom után szavazatra jogosultak száma.* Ez a nemesi középosztály mindig *együtt* érzett a falu, vagy mint most szokás mondani, a föld népével és nem zsarnokoskodott fölötte. A magyar nép fölött a múltban az idegen származású adó- és vámjövédékek bérlői, majd az osztrák-német katonaság, az újabb időben pedig a részben külföldi, részben hazai, de alacsony származású gazdatisztek és német és zsidó bérlők zsarnokoskodtak. Hogy ez így volt, ezt mutatja, hogy még Dózsa György is, kire pedig nagyon szeretnek hivatkozni népies íróink, magyar nemes volt. De mutatja a Rákóczi-féle felkelés is, midőn a köznemességhez szívvel-lélekkel csatlakozott

a magyar, tót és ruszin parasztság. De így volt az utolsó (reméljük legalább, hogy utolsó) magyar szabadságharcban, 1848-ban is, midőn a magyar nemesség által önként felszabadított jobbágyság és polgárság jogainak megvédéséért volt kénytelen ismét csak a magyar nemesi középosztály síkra szállani. Végül bebizonyította a föld népe, hogy mennyire együtt érez a birtokos osztállyal az 1918—19. évi forradalmi időkben is, midőn pedig elég alkalma lett volna az urakon megtorolni a sérelmeiket, ha ilyenek voltak. Ehelyett azonban a népbiztosok kénytelenek voltak kijelenteni, hogy nem mennek semmire a falu népénél azoknak, szerintük érthetetlen, csökönyös ragaszkodása miatt földesuraikhoz.

Meg kell itt emlékeznünk *a magyar nagybirtokos főnemességről is*, mely túlnyomó nagy részében a Habsburg-dinasztia uralkodása alatt alakult ki részint a magyar köznemességből, részint idegen bevándorlotakból s így, sajnos, *legalább 50%-ban idegen eredetű*, azonban ennek magyar származású tagjai is mindig részt vettek a magyar szabadságharcokban s nem úgy mint a külföldi arisztokrácia, mely legfeljebb saját hatalmának kiterjesztése érdekében, de sohasem a népért vagy hazájáért fogott fegyvert zsoldosaival együtt és szállt szembe uralkodójával. A francia és az orosz arisztokrácia határtalan gőgje és zsarnokoskodása idézte elő e nemzetek nagy forradalmait. A német rablólovagok garázdálkodása hozta létre a polgárság és parasztság titkos szervezkedéseit, mint a középkori «Vehmgericht»-et s más hasonlókat, amilyenekről hazánkban soha szó sem volt.

Manap mindenki a kormányelnököktől elkezdve az ú. n. falukutatókon át egész a legkisebb újságíróig

társadalmi válságról ír s *a társadalmi rétegződés megváltoztatásának szükségéről*, de egyik sem mondja meg világosan, hogy tulajdonképp mit ért ez alatt? Folyton a föld népét, a magyar parasztot akarják szembe helyezni a magyar középosztállyal és hangoztatják, hogy a nemzet gerince nem a történelmi középosztály, hanem a parasztság. Ez a felfogásuk azonban nézetem szerint nagy tudatlanságra és rosszakaratra vall. Ez még a régi zsidó-liberális újságírás egyik csökevénye, melyet sajnos, több fajmagyar írónk is meggondolatlanul és behatöbb vizsgálódás nélkül átvett, nem véve figyelembe és észre, hogy ezáltal azoknak az idegen származásúaknak szekerét tolja, akik az annyira háttérbe szorított, pedig saját hazájában talán mégis uralkodásra hivatott magyarság vezető szerepe ellen küzdenek, mert hisz' a történelem tanúsága szerint *minden nemzetnek el kellett pusztulnia a történelem színpadáról, amelyek elvesztette saját fajából származó vezető osztály*, még oly nagy és hatalmas nemzeteknek is mint az ókori egyiptomi, római és görög. Az egyirriomit a Ptolemeusok korában elhatalmasodott görög"oéíolyás tette tönkre, midőn a vezető pozíciókba lassanként csupa görögkerült s az egyiptomi nép már csak a földtűró paraszt maradt, a fellah-k, kik még ma is megvannak 2000 évvel nemzetük és birodalmuk megsemmisülése után változó s idegen uralom alatt, anélkül, hogy még csak kilátásuk is lenne, hogy valaha ismét önálló nemzetet alkothatnak. A rómaid .sok felszabadított és *vezető* pozícióba került idegen származású rabszolga tette; tönkre. A görög nemzetet a bizánci császárság korában betelepített szlávok. A kazár birodalmat a zsidók. De így semmisült meg a szumir nemzet is a

miták beszivárgása folytán még Kr. e. 2000 évvel. Ez a sors vár a magyar nemzetre is, ha meg nem áll azon a lejtőn, melyen a sok, magát vezetőnek feltolni igyekvő s a magyarságot háttérbeszorítani akaró igyekszik letaszítani. Mert jól mondja *Szabó Dezső* a «Magyar élet» 1939 januári számában megjelent cikkében, melyben a magyarság naiv optimizmusa ellen fakad ki: «És ennek az optimizmusnak halálos ígézetével ültetünk a magyar élet minden őrhelyére, a magyar élet-harc minden stratégiai pontjára: egymásra utalt, vállvetett vérű idegeneket olyan arányban szorítva ki a magyarságot az élet minden teréről: amilyent a nagy gyarmatosító hatalmak nem mernének megengedni a néger benszülöttekkel szemben a saját földükön».

Tartsák Szabó Dezső ezen figyelmeztetését mindazok a fiatal jó magyar írók szem előtt, akik vak optimizmusukban nem vették eddig észre, hogy a magyar parasztság védelmében a magyar történelmi osztályok ellen irányuló működésükkel *könnyen az egyiptomi fellahk sorsára juttathatják nemzetüket.*

Nézzük most már a magyar parasztság eredetét.

A honfoglaló magyar nemzet tagjai közt épűgy, mint a többi turáni fajú nagy nemzeteknél, *nem volt különösebb rangkülönbség* eltekintve attól a rangkülönbségtől, ha lehet ezt egyáltalán annak nevezni, ami a törzs és nemzetségfők között és a nemzet többi tagja között volt. Hogy később mégis élesen különvált a nemesek osztálya a parasztokétól vagy mint később nevezték a jobbágyoktól, annak a végleges letelepülésre és a földművelésre való áttéréssel járó gazdasági élet szükségletei mellett, főleg a külföldről betelepedett

és itt királyainktól nagy földbirtokokkal jutalmazott német lovagok voltak az előidézői.

Ezek a német lovagok ugyanis magukkal hozták a náluk már kifejlődött hűbérrendszerből folyó, a nemzet egyes tagjainak egymás alá való rendeltetésének eszméjét s habár magát a hűbérrendszert királyaink s a nemesség ellenállása folytán nem is tudták itt meghonosítani, de annak egy részét, mely a földműveléssel és iparral foglalkozókat a nemzet védelmére hivatott s az ország ügyeit békében és háborúban intéző nemesség alá rendelte, mégis sikerült nálunk is meghonosítani. De ezt természetesen más körülmények is előmozdították.

A honfoglaló magyarság zöme, mint fentebb láttuk, nemzetségekre oszlott s ezek tagjai lettek a nemesek, j j Eltekintve attól, hogy e harcos nemzetségekhez is tartoztak már szolgák és ipartűzők meglehetősen nagyszámmal, de a honfoglalók itt, új hazájukban is találtak különféle már letelepedett földműveléssel és iparral foglalkozó népeket, melyek egy része ugyan szláv volt, de túlnyomó nagy része rokonfajú néptöredékekből állott, mint bolgárok, avarok, palócok s más néptöredékek, melyek itt már akkor is alárendelt szerepet játszottak. Ezekhez jöttek a külföldi kalandozásokról hazahozott foglyok, melyek itt, mint rabszolgák letelepítették s csak később a kereszténység elterjedésével s a katolikus papság követelésére szabadították fel.

Az ekként az első századok alatt kialakult szolgák osztályát növelték azután a nemzetségek kötelékéből szigorú törvényeink alapján kivaszítottak nagy száma, valamint a rokon kun, tatár, besenyő népekkel való állandó harcok folytán e népekből, valamint a későbbi hódító tatárokból és törökökből kitakarodásuk után

is visszamaradottak jelentékeny száma. (A későbbi századok alatt azután jelentékenyen szaporította a parasztság számát a nemesség azon része, mely elvesztvén birtokát, jobbágysorsba jutott s ha 1848-ig gyakorolta is nemesi jogait, de a jobbágyság felszabadítása után, azzal teljesen egybeforrott. f Meg kell még itt említeni a később betelepített kunokat, melyek sohasem kerültek jobbágysorsba épúgy, mint az őslakók közül a jászok és székelyek, noha ezek nagyrésze is a közös birtokok felosztása után kisbirtokos lett. Így alakult ki ezer év leforgása alatt a magyar parasztság. E parasztság az első századokban nem igen vett részt a magyarság harcaiban. A katonáskodás kizárólag a nemzetségekhez tartozók joga és kötelezettsége volt, csak később, a magyar honvédelem átalakulásával, főleg Zsigmond király idejétől kezdve, ki behozta a banderialis rendszert, mikor már nálunk is tartottak főuraink, főpapjaink és királyaink zsoldos hadsereget, vett a parasztság is nagyobb részt a nemzet harcaiban, ami csak fokozódott a törökök és az osztrák-németek elleni folytonos szabadságharcokban, mi elő is mozdította a parasztság és nemesség összeolvadását, aminek a vége lett a jobbágyságnak a nemesség részéről felajánlott önkéntes felszabadítása és az 1848—49-es szabadságharc, melyet már teljes lelki közösségben vívtak meg dicsőségesen a közös ellenség ellen.

Az arméniai őshaza.

A fentebb előadottakban láttuk, hogy őseink, midőn pártus birodalmuk elveszett s a közel 500 évig birtokolt tartományait elhagyni kényszerültek, visszavonultak szűkebb hazájukba, Parthiába, hogy onnan más rokonnépekkel, így főleg a kazárok egy részével egyesülve, csakhamar, már a III. század végefelé nyugatra vonuljanak. Nem is kellett messzire menniök, volt birodalmuk északi részén, Medián keresztül, hogy egy volt hűbértartományukba, az Ararát-hegységről elnevezett Arméniába (a régi Urartu és Subartu) eljussanak, ahol még mindig az ő volt uralkodócsaládjuk, az Arsacidák egyik ága uralkodott.

Ezen új hazájuk a Van és Urmia nevű tavaktól északra terült el, az Araxes-folyó mindkét partján egész a Kaukázusig, körülbelül a Fekete-tengerbe ömlő Phasis- és a Kaspi tengerbe torkolló Cyrus-folyóig, s ez volt, a valószínűleg perzsa eredetű *Evilat* (Hevilath) névvel *jelölt őshaza*, hol őseink közvetlenül a perzsák szomszédságában, körülbelül 150 évig éltek. *Ezt nevezték még honfoglaló őseink is őshazának* s ide vágyódtak vissza és tértek is részben vissza, midőn a kazároktól elszakadva, Lebédiából elindultak Attila örökét, Pannoniát birtokukba venni. Az ide visszatért magyarok nem a harcosok

sorából kerültek ki, hanem túlnyomóan az iparúzással és kereskedelemmel foglalkozók közül, kik nem voltak hajlandók a honszerzés fáradalmainak és veszélyeinek magukat ismét kitenni. Ezért szorultak reá honfoglaló őseink a német és szláv bevándorolt s itt talált mesteremberekre. De ide a Kaukázus mellékére visszatért magyarok, úgylátszik, tényleg a magyarok törzséből szakadtak ki. Ezt látszik bizonyítani az is, hogy míg arról nincs tudomásunk, hogy a Julián barát által felfedezett ú. n. Nagy-Magyarország lakóival továbbra is fenntartottak volna őseink valamilyen összeköttetést, s így valószínűnek látszik, hogy oda csak velük rokon néptörzsek vonultak vissza, addig az arméniai őshazába visszatértekkel mint testvéreikkel, őseink még századokqñ át követek útján érintkeztek, s így indokoltnak tartom olvasóimat *ezen igazi őshaza mai állapotával* röviden megismertetni.

A fent körülírt terület ma három nagy birodalom, a Török-, az Orosz- és a Perzsabirodalom birtokában van és pedig északi része az Araxes-folyóig orosz, keleti része perzsa és csak a kisebb nyugati része van jelenleg még török uralom alatt.

De mielőtt áttérnék ezen terület mai állapotának ismertetésére, vessünk visszapillantást annak múltjára is, mely szorosan összefügg *Örményország történetével*.

Nagyörményország területe természetesen nemcsak a magyarok fent körülírt őshonát foglalta magában, hanem az kiterjedt nyugatra, Kisázsia egy jó részére, délnyugat felől az Antitaurus-hegységig és dél felé magában foglalta a Tigris és Eufrates forrásvidékét/keleten pedig az Elborus-hegylánccal függ össze. E túlnyomórészben felföld tehát csomópontját képezi az Aegei-,

Fekete- és Kaspi-tenger felé vonuló hegláncolatoknak és legmagasabb csúcsa a 16.000 láb magas Ararát, melyen a Biblia szerint az özönvíz után Noé bárkája fennakadt s melynek vidékéről indultak el azután a Noé, fiainak leszármazóiból alakult néptörzsek azon vidékek felé, melyeken őket a történelmi korszak kezdetén megszállva találjuk.

Ezen területen, melynek nagysága körülbelül megfelelt a volt Osztrák-magyar monarchia területének, sajátos szagatott alakulata folytán egységes állam sokáig nem képződhetett, hanem annak turáni őslakói az általuk megszállt völgyekben külön törzsfők alatt éltek, úgy, mint ma a kurdok. Így nem csoda, ha az Irán felől megindult árja népvándorlásnak áldozatul estek és ebből a népkeveredésből alakult ki az örmény nemzet, mely magát «*Haik*»-nak = «*urak*» nevezi és sok évezredes viszontagságai dacára mind a mai napig megőrizte sajátos nemzeti egyéniségét. De Önnénjorszag földrajzi fekvése, mely szerint úgy a keleti, mint anyu-gti szomszédságban alakult nagy birodalmaknak hódító útjába esett, rajta vonulván át a legfontosabb kereskedelmi és közlekedési utak, fölébresztette e szomszéd országok hírvágyát s előidézte ezen nép szomorú történetét és sok szenvedését egész a legújabb korig. Az örmény nemzet ókori jeles történetírója, *Chor énei Mózes*, ki az arab kalifák által Örményország királyává tett zsidószármazású Bagratida-dinasztia uralkodása alatt élt, részletesen megírja Örményország történetét a homályba vesző legrégebb kortól kezdve egész az ő koráig. Ebből megtudjuk, hogy már Hamurabbi, Kaldea királya behatolt Armenia bércei közé, majd az asszírok I. Tiglath-Pileser királyuk alatt meghódí-

tották s négyszáz évig uralkodtak felette, dacára a gyakori felkeléseknek. Ez volt, az asszír befolyás korszaka. Az asszírok révén terjedhetett jel Örményországban is a Szemiramisz-monda, melynek folyományaké a Van-tó melletti csodálatos művű s még romjaiban ma is látható vár, a vidék mondáiban Szemiramisz *váranak*, *Semiramagard*, neveztetett, noha azt Chorenei szerint Argisztis orrhény király építteté. Az Asszírbirodalom hanyatlásakor Armenia hűbéres királya függetlenítette magát részben, de azért Cyaxares hódító fellépésekor önként behódoltak a médoknak, s ezóta Armenia a méd királyok birodalmához tartozott egész Astyages bukásáig. Ezen időben egy jeles uralkodója volt az örményeknek Tigranes személyében, ki Cyrussal szövetségbe segített a perzsáknak megdönteni a médok uralmát s hű szövetségese lett és hűbérese a nagy perzsa királynak. E hűségét a perzsa királyok iránt Örményország az utolsó Achamenidáig megtartotta, midőn III. Dáriust Nagy Sándor ellen annak haláláig támogatta. Nagy Sándor dicsőségteljes, de rövid uralma után következett a pártusok uralma Örményország felett, mely azonban inkább csak látszólagos volt, amennyiben a pártus uralmat megalapító I. Arsaces Örményországot fivérének adta hűbérül s ettől kezdve ennek leszármazol uralkodtak Örményországban nemcsak a Pártusbirodalom egész fennállása alatt, hanem még azon túl is, a perzsa birodalmat feltámasztó Sassanidák hűbéruralma alatt, «kik az ország bizánci főhatóság alatt állott nyugati részét is hatalmukba kerítették. »

Ezután következett az arab hódítás korszaka, midőn Örményország is áldozatul esett a bagdadi kalifák hívágyának. Az arab uralom alatt azután a IX. század

közepén a már említett zsidó Bagratida-dinasztia került Armenia trónjára s maradt is azon kétszáz évig, míg az ország nyugati kis része, a Kelet-Római Birodalom fennhatósága alatt maradt.

Majd a XI. században jöttek a Seldsuk-törökök, a XIII. században a mongolok, végül a XIV. században az Ozmán-törökök. Mindezek hódításai végetvetettek nemcsak az örmények ekkor már több kisebb fejedelemségre oszlott uralmának, hanem az egész arab uralomnak is Elő-Ázsiában s megkezdődött Jeriség művelődéstörténetében oly nagy szerepet játszott ezen földterületnek teljes pusztulása, mely egész napjainkig tartott s csak a világháború hatása alatt új életre ébredt török, arab és perzsa népek uralma alatt kezd ismét felvirágozni. Mindezen, az elmúlt századokban lefolyt harcoknak azonban talán a legnagyobb mértékben a szegény örmény nép adta meg az árát, melynek egyrésze, főképp az előkelőbb, művelt keresztények önként kivándoroltak jobb hazát keresni — így hazánkba is, — más része kényszerítettet a kivándorlásra, de azért a régi birodalmuk területén is maradtak még annyian, hogy a mai lakosságának is a kurdok mellett még néhol, mint a Van-tó környékén, legnagyobb részét alkotják, de az ország többi részében már alig egyhatedrészét teszik a lakosságnak.

Örményország *éghajlata* nagyon változatos. A hegyvidék hideg, alpesi jellegű, ahol hosszú a tél s rövid a nyár, míg a fensík rendkívül száraz és meleg, úgyhogy csak a folyók völgyeiben mondható termékenynek. Hegyeik feltűnően fátlanok, csak az északi és déli részeken vannak értékes lombfaerdők. Ép ezért csak oly termények termelésére alkalmas, melyek tenyész-

ideje rövid. Talaja jórészt vulkanikus láva és hamu. Főterményei, főleg a déli részeken, a gyümölcs, alma, körte, barack, cseresznye és füge, gyapot, rizs és sezám. A völgyek könnyen öntözhetők, mert a hegyekből lassú olvadás mellett lefolyó víztömegek csatornában elvezethetők a szántóföldekre. Az ország azon része, melyen őseink éltek, az Araxes-folyó vidéke, a legkellemesebb éghajlatú s főleg állattenyésztésre alkalmas legelőkben bővelkedik. De az állattenyésztés a főjövedelmi forrása az összes lakosságnak is, így főleg a *kurdoznak*, kik nyáron a dús hegyi legelőkön tanyáznak, télen pedig levonulnak a nagyobbrészt kőházakból álló falvakba. *E kurdok* főleg a Zagros-hegység északi nyúlványain és a Taurus keleti oldalán laktak s két, egymástól meglehetősen különböző típusú részre oszlanak. Az egyik rész, akiket *guránoknak* hívnak, alkotja a földművelő parasztságot, mely barna, kerekfejű, ezeket tartják sokan az ókori hetiták utódainak, kik azonban szemitákkal is keveredtek. A másik rész az úgynevezett *asiretek*, a harcos nomád kurdok, kik sziklavárakban élő törzsfők vezetése alatt élnek s csak állattenyésztéssel foglalkoznak, de a legújabb időkig a rablás volt főjövedelmi forrásuk s a régi német rablólovagok módjára sziklaváraikból intézték rablásait a környező parasztság ellen s veszélyeztették a karavánokat és utasokat. Ezen asiret-kurdok ősei állítólag Kr. e. 1500—2000 évvel vándoroltak északról be Arméniába, s minthogy csak a hegyvidéket szállták meg s nem keveredtek más népekkel, jobban megőrizték eredeti szöke, hosszúfejű alkatukat s így valószínűleg árja eredetűek. Visszatérve az örmény lakosságra, meg kell említeni ezeknek rendkívüli szaporá-

ságát, aminek lehet tulajdonítani, hogy dacára az évezredek rendkívüli vérvesztésének, mely részint az önkéntes és kényszerű kivándorlás, részint a folytonos háborúskodás és kegyetlen mészárlások útján érte őket, még mindig szép számmal élnek nemcsak szétszórva a nagyvilágban, hanem hazájukban is, várva egy jobb jövő hajnalát, amit az egész világon szétszórva élő örmények az örmény kérdés felszínentartásával akarnak elérni. Így a múlt században az oroszok karolták *fel az örmények ügyét, azzal biztatva* őket, hogy a cár fennhatósága alatt visszaállítják a rég örménykirályságot. Ezzel megnyerve maguknak az örményeket, kiknek pedig a török uralom alatt viszonylag jó dolguk volt s így sikerült is 1829-ben egész felső Arméniát az Araxes-folyóig orosz uralom alá juttatni. De az örmények ismét rosszul jártak, mert nemcsak az oroszokban csalódtak keservesen, hanem a törökök is meggyűlölték őket az oroszokkal való paktálásuk miatt s elkezdődtek Török-Arméniában az örmény üldözések, melynek egyik örökké emlékezetes éve marad az 1895-ik év, midőn egy fél év alatt 200.000 örményt mészároltak le. De minket is közelebbről érdekel az oroszok hódítása Örményországban, mert ezáltal az országnak ép azon része jutott orosz uralom alá, mely a magyarok őshazája volt a Kr. u. IV. és V. században s ezáltal az Araxes-folyótól elkezdve észak felé mindazon területek, hol őseink Pannoniába jövefelük előtt hosszabb-rövidebb ideig, de mégis századokon át laktak, orosz uralom alá kerültek. Így már Indiától elkezdve Közép-Ázsiának Túrán vagy Turkesztán nevű része, kivéve a régi Parthia területét, mely Perzsiához tartozik, azután a Kaukázus-hegység

északi, déli lejtői, hol még most is élnek, mint fentebb láttuk, őseink ivadékai, a kabardok, abcházok, cserkeszek, a Krim-félsziget s annak egész környéke, a nagy kazár-pártus-magyar birodalom, azután Lebédia, Etelköz, az északi Nagy-Magyarország Perm vidékén, valamint az e vidéken visszamaradt rokonnépek töredékei mind orosz uralom alá kerültek. E népek századokon át ki voltak téve az orosz pánszlávizmus nyomásainak egész a világháborút követő nagy forradalomig, mely a cárizmus s vele együtt a pánszlávizmus bukását idézte elő, de előidézte a bolsevizmust is s azzal együtt a cári birodalom helyébe a Szovjetköztársaságok Unióját.

Ha általános emberi szempontból kárhoznatni is lehet az orosz bolsevizmust, melynél zsarnokibb elnyomás alatt még soha nem élt az emberiség egyrésze sem, de talán az a haszon mégis származik belőle, hogy megakasztja a velünk rokon s még az ősi lakóhelyeken élő népek elszlávosodását, sőt lehetővé teszi, hogy a bolsevizmus bukása után e népek egy része ismét önállóságra vergődjék, ami európai érdek is lenne, mert csak így lehetne az európai kultúrára örökös veszélyt jelentő nagy orosz birodalmat felbontani alkotórészeire.

Meg kell még itt emlékeznünk Armenia lakóinak vallási viszonyairól. Az örmények, noha sokáig ragaszkodtak ősi pogány vallásukhoz, mégis uralkodó dinasztiájuk az Arsacidák, de főleg Világosító Szent Gergely, ki szintén az Arsacida uralkodóházból származott, fáradásai után áttértek a keresztény hitre, de midőn a keresztény Egyház kétfelé szakadt, úgy mint a nyugatira és keletire, ők, mint részben a bizánci

birodalom alattvalói, a keleti egyházba kerültek ugyan, de csakhamar abból is kiváltak és külön örmény katolikus egyházat alakítottak, melyben a mai napig megmaradtak.

Örményország lakosságának másik főrésze a kurdok, mohamedánok és pedig részben sunniták, részben síiták, de vallás tekintetében egyáltalán nem fanatikusok. Az örmények egy része is, hogy meneküljön a törökök nyomása alól, áttért a mohamedán vallásra, *de ezek el is veszték nemzetükre nézve és véglegbeolvadtak a törökségbe.*

Engedjék meg tisztelt olvasóim, hogy a magyarok őstörténetével foglalkozó ezen szerény tanulmányom befejezéséül idézzem beleházi id. Bartal Györgynek «A pártus, hún-magyar-szkítákról» írt tanulmánya végén tett azon kijelentését: «A tudományok terén akárhivel vetekedni — ismervén magam gyengeségét — nem volt szándékom.»

FÜGGELÉK.

- A) *Szumír* szógyűjtemény. Somogyi Ede: Szumírok és magyarok c. műve Szumír szókincs c. fejezetéből kiválogatva.
C) *Hindu-magyar* szógyűjtemény. Dr. Pongrácz Sándor: A magyarság keletkezése és őshazája c. művéből.
C) *Nepáli gurkha* szógyűjtemény ugyanonnan.
D) *Ugor-magyar* szógyűjtemény. Vámbéry Ármin: A magyarok bölcsőjénél c. művéből.

A) *Szumír* szógyűjtemény.

<i>aa</i> , ara, menyasszony	<i>ar</i> , örölni
<i>ab</i> , hab, hullám	<i>ár</i> , ármány
<i>ab</i> , apa	<i>ara</i> , sárga, (arany)
<i>aha</i> , főember, hat. személy	<i>ara</i> , eredni, iramodni
<i>ad</i> , (ada, atta,) atya	<i>árad</i> , áradozó
<i>ad</i> , út	<i>araru</i> , aratni
<i>adama</i> , álom (a szumír d betű a legtöbb ural-altáji nyelvben l betűvé változik)	<i>ária</i> , ár, folyó
<i>akku</i> , igen öreg, agg (a finnben ukkó)	<i>alísal</i> , első
<i>al</i> , oltalmazni	<i>asz</i> , hat
<i>alál</i> , a halál démona	<i>bal</i> , balta
<i>álam</i> , állvány, szobor	<i>bar</i> , burok
<i>diu</i> , háló	<i>bar</i> , parancsolat
<i>am</i> (an), anya	<i>bar</i> , parázs
<i>ana</i> , ón	<i>bat</i> , fal, kerítés
<i>anan</i> , enni (a finnben is annan)	<i>dab</i> , dobanni
	<i>dab</i> (dag), megkettőzni, gazdasztani
	<i>dar</i> (dara), sarjadék, nemzedék

<i>dar</i> , tarka	<i>gin</i> (giné) egyenes, igenes
<i>dingira</i> , isten	<i>gin</i> , jární, jönni
<i>dingiri</i> , istennő. (A szumírok isteneiket a <i>tengerből</i> származóknak vélték.) Babilon, szumír neve: „Kaj-dmgiraf isten klJpüjaT	<i>gin</i> , könny
<i>dir</i> , tor-vény	<i>gir</i> , jönni, jer
<i>dir</i> (dar), tar-ka	<i>gir</i> , gerezd
<i>du</i> (duddu), szó, hang	<i>gir</i> , kör
<i>dul</i> , tál	<i>gir</i> , öreg
<i>dur</i> , sarj	<i>girgal</i> , kard
<i>e</i> (ea), ház	<i>gud</i> , kutya
<i>Ea</i> , a szumírok főistene	<i>guk</i> , kék
<i>el</i> , fényleni	<i>gul</i> , csillag
<i>erima</i> , gonoszság	<i>gum</i> , mag
<i>ga</i> , hal	<i>gur</i> , gurítani
<i>ga</i> , jární	<i>gur</i> , úr
<i>gab</i> , kebel	<i>gur</i> , gerenda
<i>gad</i> , köt	<i>gur</i> , ökör
<i>gad</i> , gida	<i>gumg</i> , gurul
<i>gad</i> , hatalom	<i>gus</i> , hús
<i>gal</i> , nagy, értékes	<i>gW2</i> , hosszú
<i>gal</i> , halad	<i>feal</i> , hal
<i>gal</i> , hal	<i>hal</i> , halad
<i>galatu</i> , haladni	<i>halam</i> , megsemmisül
<i>gdr</i> , gyártani, csinálni, tenni	<i>hálu</i> , háló
<i>gar</i> , kert	<i>harszak</i> , ország (pártus: Arsák)
<i>gar</i> , ugar, mező	<i>has</i> , hasítani
<i>gara</i> , haramia	<i>hidu</i> , hold
<i>gdr</i> , vár	<i>hir</i> , hír, hirdetni
<i>gasszan</i> , asszony	A«J, félni
<i>gáz</i> , legázolni	<i>hula</i> , hallani
<i>gaz</i> , kecske	<i>hús</i> , húsos, erős
<i>gi</i> (gig). ég	<i>ibir</i> , kihirdetni
<i>gid</i> (gad, kat) kéz	<i>id</i> , itt, ide
<i>gil</i> , gyilkolni	<i>id</i> , idő
<i>gil</i> , csillag	<i>idib</i> , juh
	<i>iaim</i> , idő
	icü-n, egyenes
	<i>iginim</i> , egyenes, magas

il, csillog
lia, felmenni
im, ön
imna, önmaga
ir, iramodni
ifim, öröm
is, sír
istanu (gistan), *egy* (a magyar
 egy Isten elnevezése)
iz (gíz), tűz
ka, kapu
kak, Lenni, csinálni
kar, gát
kai, kettő
kat, kéz
kin, küldeni
kir, hír
kiraka, hazugság
kudurru (hudurru) határ
kumkit, köröm
kurra, kelet (harszak kurra =
 kelet országa)
kurra, ló
kurri, keríteni
kui, hasítani
lag, lógatni
Hl, szél, *lehellet*
lug, lúgozni, mosni
ma, enyém
mag, magos
mar, út
martu, nyugat (Szíriát is Mar-
 tunak hívták)
maru, marcona
men, lenni
min, én
mug, magas, agyvelő
nab, nap

nabu, Nebo asszíriai isten neve
nam, nem, minőség, sors
nam, nem (tagadó ért.)
nen (néne) anya
nin, négy
mw-(ning) nő, néne
nu, nem
pá, pálca
pah, bőséges
párra, csillogni, parázsolni
patézi, papkirály
pil, ül
pin (apin) alapítás
pur, folyó (pur-rát Eufrát)
ra, -ra, -re
ra, megragadni
ra, ár
rig, ragyogni
rum, ember
sa (si), is
sab, szabni
sar, sor
sarri, ími
sara, zsarnok, király
sir, sereg
sir, szurok
sis, sími
szd (szí), szív
szá, szó, kihirdetni
szab, szabdalni
szag, szagatni, tépni
szar, sarj, növény, sarjadzani
sze, szerencse
szí, szem, látni
szí, szívni
szíbir, szabdalni, aratni
szíg, szél, vihar
szilag, csillag

szun, szomj
szúr, sarj ázni, hajtani
szúr, szülni
tab, tapasztani
tar, tarolni
tar, törvény
tarda, bíró
te, tenni
tik, homlok
til, teljesíteni
tud, tudni
tudda, tudó, erős
tur, sarj, gyermek
tur, madár (a magyar Turul)
tur, tisztelet, félelem
tur, tér, természetni
túra, gyenge, beteg
uara, öreg, régi
ud, nap

udug, ördög
udug (idig) idős, öreg
umvne, anya (emese)
unu, hon, lakás
ur, úr, férfi
uru, vár, város
uruk, örök
usu, hús
usz, hosszú
úz, őz
zab, katona
zal, szállítani
zar, sarok
zi (za) kő
zi (zid) siker
zu, te
zubu, szablya
zurra, imádság (török Sura)

B) *Hindu-magyar szótár*

andá, tojás, ondó
angi, kabát, ing
urim, nyugalom, öröm
bai, atya, bátya
bazár, vásár (perzsa szó)
bhai, testvér, bátya
bhagvdn, isten (bálvány)
bharmi, ember (barom)
bheri, kos, juh, bárány
boghná, kanna, edény (bognár-
 munka)
bokra, a fa kérge (bokor)
csa, só
csipte-gyü, gyűrű, csíptető
dong, csónak, donga

tecsü, szép

temcso, kicsiny
ále, van, állani
áhlke, vezetni, hozni
arlake, eladni
csakke, fát csákányozni
csapidike, nyomni, csapni
csipke, kiszajtolni, csípni
khacsu-leke, hasonló lenni
khatke, kötni

kherke, kerülni, kergetni
lesza, van, lesz
leké, lenni
loke, lökni
rikhe, írni
szóvke, kérdezni
thagdike, csalni, (tagadni)
thetke, változtatni, tettetni

C) *Nepdli-gurkha* szógyűjtemény.

kar, tekintély
gólt, golyó, labda
bokra, fa héja, bokor
poihi, könyv, betű
kukhuro, kakas
ruvá, pamutruha
khoki, köhögés
csal, család
csali, család
csalnu, csalni
bethá, betegség
bethále, beteg
kukuv, kutya
duvár, kapu (udvar)
karda, kés, kard
bhászá, beszéd
aul, síkság, alföld
bámi, bánás, szokás
khdsá, kása
bhaj, félelem, baj
dambra, dob ~ ~ r
biszvász, bizalom
bár, kerítés, vár
goru, ökör
murkhi, ököl, marok

bádzse, nagybátya
bádzsju, nagynéne
csalgarnu, meghazudni
kutnu, ütni
ihunun, betenni
dháknu, takarni
cselnu, elrejtteni
rákhnu, elrakni
gunnu, gondolkozni
khaszálnu, ledönteni, kaszálni
tipnu, virágot tépni
dímmu, adni
okáunnu, okádni
csusznn, szopni
nilnu, nyelni
dúlmi, sétálni
kupro, kuporodott
jogi, illendő
alszi, lusta
ihin, itt
ali-ali, kevés, alig
bár-bár, gyakran
hazár, ezer
szahe, száz

D) Ugor-magyar szógyűjtemény.

<i>ul</i> , áll	<i>me, mez</i> , felölteni
<i>ulom</i> , álom	<i>muske</i> , mos
<i>paljan</i> , bal	<i>mu</i> , mul
<i>pun</i> , fan	<i>neite</i> , nedv
<i>polt</i> , faggyú	<i>mi</i> , néz
<i>pen</i> , fen	<i>nar</i> , nyers
<i>pi, fiú</i>	<i>nuol</i> , nyíl
<i>pona</i> , fon	<i>numil</i> , nyírt
<i>porise</i> , forr	<i>sapana</i> , savanyú
<i>pegde</i> , fekete	<i>säpbem</i> , sötét
<i>pil</i> , fél	<i>sil</i> , Szél
<i>pesä</i> , fészek	<i>Säjär</i> , szőr
<i>kala</i> , hal	<i>tele</i> , tél
<i>kul, hal</i>	<i>tuu</i> , tó
<i>kol</i> , hall	<i>tolga</i> , toll
<i>xulem</i> , hamu	<i>vuovde</i> , vad
<i>kun</i> , hold	<i>vrhi</i> , vár
<i>xuluc</i> , holló	<i>vaski</i> , vas
<i>jeng</i> , jég	<i>vekind</i> , vékony
<i>kid</i> , kedv	<i>velim</i> , velő
<i>kotkera</i> , keserű	<i>vur</i> , vér
<i>küünö</i> , könny	<i>vesa</i> , vessző
<i>majt</i> , máj	<i>vei</i> , vév- (elvenni)
<i>mii</i> , mély	<i>vit</i> , víz
<i>minid</i> , menny	<i>vew</i> , vő

HASZNÁLT FORRÁSMŰVEK.

1. *Dr. Aczél József*: Ösgörög eredetünk és a kun-szittyá nyelv. Veszprém, 1924.
2. *Balogh József*: A magyar királyság alapításának világpolitikai háttere. Századok, LXVI. évi, 4—6. sz.
3. *Banse, Ewald*: Die Länder und Völker der Türkei. Berlin, 1916.
4. *Bartal György*: A parthus és húnmagyar scythákról. Pest, 1862.
5. *Bálint Gábor dr., szenhatolnai*: A honfoglalás revíziója, vagyis a hún, székely, magyar, besenye, kun kérdés tisztázása. Kolozsvár, 1901.
6. *Bendefy László*: Julianus útjának történelmi jelentősége. Katolikus Szemle. 1938 aug. száma.
7. *Brown, Percy*: Picturesque Natal. London, 1912.
8. *Chorenei Mózes*: Nagy Örményország története. Ford. Szongott Kristóf. Szamosújvár, 1892.
9. *Császár Elemér*: A magyar-hún mondák kérdésének mai állása. Budapest, 1925.
10. *Cserép József dr.*: A magyarok eredete. A turáni népek őshazája és ókori története. Budapest, 1925.
11. *Cholnoky Jenő*: Miért van az ázsiai pusztákon *olyan* sokrom? Túrán, X. évf., I—II. sz.
12. *Dankovszky Gergely*: A magyar nemzet maradéki az ősi lakóhelyekben. Pozsony, 1826.
13. *Désy Ferenc*: A magyar ősrás. Budapest.
14. *Dubois*: Hindu Manners, Customs and Ceremonies. Oxford, 1906.
15. *Duncker Miksa*: Az ókor története. Ford. Jónás János. Budapest, 1878.

16. *Duka, Theodor*: Life and Works of Alex. Csorna de Kőrös. London, 1885.
17. *Edelspacher Antal*: Dentek és magyarok. Budapest, 1878.
18. *Erdélyi László dr.*: Árpádkor. Budapest, 1922.
19. *Fáy Elek dr.*: A magyarok őshona. Budapest, 1910.
20. *Fejér György*: A kazárokról. Pest, 1851.
21. *Fekete Zsigmond*: A magyar faj és művelődés eredete. Budapest, 1888. A szerző névtelenül adta ki.
22. *Fettich Nándor*: A levediai magyarság a régészet megvilágításában. Századok, LXVII. évf., 7—8. sz.
23. *Fischer Károly Antal*: A hun-magyar írás és annak fennmaradt emlékei. Budapest, 1889.
24. *Firduszi*: A Sahnaméból. Ford. Radó Antal. Budapest.
25. *Flavius József*: A zsidók ősrégi voltáról szóló vitairata. Ford. dr. Istóczy Győző. Budapest, 1903.
26. *Fogarassy Albert*: A kelet ókori népeinek története. Nagy Képes Világtörténet. I. köt.
27. *Goldziher Ignác*: Az Iszlám. Budapest, 1881.
28. *Gombocz Zoltán*: A magyar őshaza és a nemzeti hagyomány. Nyelvtud. Közlemények, XLV—XLVI. évf.
29. *Grexa Gyula dr.*: A Csaba-monda és a székely-hun hagyomány. Budapest, 1922.
30. *Hedin, Sven*: Bagdad, Babylon, Ninive. Leipzig, 1917.
31. *Hollósy István dr.*: Magyarország őslakói és az oláhok eredete. Budapest, 1913.
32. *Hóman Bálint*: A magyar városok az Árpádok korában. Budapest, 1908.
33. *Hóman Bálint és Szék fű Gyula*: Magyar történet. I. köt.
34. *Hóman Bálint*: Századok, 1923. évf. Irodalmi rovat.
35. *Hóman Bálint*: Történetírás és forráskritika. Budapest, 1938.
36. *Hömmel Fritz dr.*: Geschichte Babylieniens und Assyriens. Berlin, 1885.
37. *Horvát István*: Rajzolatok a magyar nemzet legrégebb történeteiből. Pest, 1825.
38. *Humboldt, Alexander von*: Kosmos. II. B. Stuttgart. 1897.
39. *Hunfalvy Pál*: Magyarország Ethnographiája. Budapest, 1876.

40. *Hunfalvy Pál*: Az oláhok története. I—II. köt. Budapest, 1894.
41. *Jaccoliot, Louis*: La bible dans l'Inde. Paris, 1881.
42. *Ipolyi Arnold*: Magyar Mythologia. Pest, 1854.
43. *Jerney János*: Keleti utazása a magyarok őshelyeinek kinyomozása végett 1844 és 1845. 2 köt. Pesten, 1851.
44. *Jordanes*: A gótok eredete és tettei. Ford. dr. Bokor János. Brassó, 1904.
45. *Justi, Ferdinand dr.*: Geschichte des alten Persiens. Berlin, 1879.
46. *Kállay Ferenc*: A pogány magyarok vallása. Pest, 1861.
47. *Kandra Kabos*: Magyar Mythologia. Eger, 1897.
48. *Karácson Imre dr.*: A magyarok harcai az őshazában. Századok, 1911. évi.
49. *Kaulen Ferenc dr.*: Assyria és Babylonia. Ford. dr. Szabó Árpád. Temesvár, 1891.
50. *Kerékgyártó Árpád*: Magyarország művelődésének története. Pest, 1859.
51. *Király Pál*: Ulpia Trajana Augusta Colonia Dacica Sarmisegetusa Metropolis Dacia Fővárosa. Várhely Hunyad megyében. Budapest, 1891.
52. *Kmoskó Mihály dr.*: A sumirek. Túrán, I. évf., 1. és 3. sz.
53. *Kos Károly*: Sztambul. Várostörténet és architektúra. **" Budapest—Konstantinápoly, 1918.
54. *Krohn Gyula*: A finn-ugor népek pogány istentisztelete. Budapest, 1908.
55. *Kutschern, Hugo Freiherr von*: Die Chasaren. Wien, 1909.
56. *Lukácsy Kristóf*: A magyarok őseiéi, hajdankori nevei és lakhelyei. Eredeti örmény kúttfők után. Kolozsvár, 1870.
57. *Lenormant, Francois*: Die Magie und Wahrsagekunst der " Chaldaer. Jena, 1878.
58. *Mahler Ede*: Babylonia és Assyria. Budapest, 1906.
59. *Maspero, Gaston*: Ägypten und Assyrien. Leipzig, 1890.
60. *Mereskovszky*: Kelet titkai.
61. *Meyer, Eduard*: Reich und Kultur der Chetiter. Berlin, 1914.
62. *Modi, J. J. dr.*: A Zend-Avesta vallási rendszere. Ford. dr. Haitsch Gyula. Budapest, 1925.

63. *Moravcsik Gyula dr.*: Bizánc és a turáni népek. Túrán, VI. évf. III—IV. sz.
64. *Müller Frigyes*: A népvándorlások a nyelvészet világánál. Ford. Edelspacher Antal. Budapest, 1878.
65. *Nagy Géza dr.*: A skythák. Budapest, 1909.
66. *Nagy János dr.*: A székelyek scytha-hún eredetűsége és az ellenvélemények. Kolozsvár, 1879.
67. *Németi Kálmán*: Kazár tantétel.
68. *Németh Gyula*: A honfoglaló magyarság kialakulása. Budapest, 1930.
69. *Pauler Gyula*: A magyar nemzet története Szent Istvánig. Budapest, 1900.
70. *Pauler Gyula*: A magyar nemzet története az Árpádházi királyok alatt. Budapest, 1899.
71. *Paikert Alajos*: A turáni gondolat politikai vonatkozásai. Budapest, 1925.
72. *Pintér Sándor*: A palócokról. Budapest, 1880.
73. *Podhorszky Lajos*: a magyarság eredetére vonatkozó feljegyzései.
74. *Pongrácz Sándor dr.*: A magyarság keletkezése és őshazája. Budapest, 1901.
75. *Rambaud Alfréd*: Oroszország története. I—II. köt. Ford. Laukó Albert. Budapest, 1890.
76. *Ribáry Ferenc dr.*: Az ókor története.
77. *Ribáry Ferenc dr.*: Egy lap Egyiptom őskori történetéből. A hikszo szók. Budapest, 1875.
78. *Rudnay Béla*: Ősi intézményeink.
79. *Schmidt József*: Buddha élete, tana, egyháza. Budapest, 1920.
80. *Sebestyén Gyula dr.*: A magyar rovásírás hiteles emlékei. Budapest, 1915.
81. *Sebestyén Gyula dr.*: A honfoglalás mondái. Budapest, 1905.
82. *Somogyi Ede*: Sumirok és magyarok. Budapest, 1903.
83. *Soós Elemér*: Magyarországi várak történeti fejlődése. Budapest, 1912.
84. *Szabó Károly*: Béla király névtelen jegyzőjének könyve a magyarok tetteiről.
85. *Szabó Károly*: Kézai Simon mester magyar krónikája.

86. *Szabó Károly*: Kisebb történelmi munkái. Budapest, 1873.
87. *Szádeczky Kardoss Lajos*: A székely nemzet története. Budapest, 1927.
88. *Szathmáry Karoly*: Magyar regevilág. Budapest.
89. *Szentkatolnai Bálint Gábor*: Párhuzam a magyar és mongol nyelv terén. Budapest, 1877.
90. *Szinyei József*: A magyarság eredete, nyelve és honfoglaláskori műveltsége. Budapest, 1919.
91. *Sztripszky Hiador*: Ének Ihor hadairól és a palócokról. Ukrán-könyvtár, 2. sz.
92. *Tacitus* fennmaradt összes művei. I. köt. Évkönyvek. Ford. Csiky Kálmán. Budapest, 1903.
93. *Télyf János*: A magyarok őstörténete. Görög források a scythák történetéhez. Pest, 1863.
94. *Thierry Amadé*: Alarik. Ford. dr. Öreg János. Budapest, 1885.
95. *Thierry Amadé*: Attila történelme. Ford. Szabó Károly. Budapest, 1865.
96. *Torma Károly*: A Limes Dacicus felső része. Budapest, 1880.
97. *Tóth Jenő*: Az indo-turáni népek ősművészetéről. Túrán, 1913. évf., 2. sz.
98. *Váczy Péter*: A hűbériség szerepe Szent István királyságában. Századok, 1932. nov. sz.
99. *Vámbéry Ármin*: A magyarok eredete. Budapest, 1882.
100. *Vámbéry Ármin*: A török faj. Budapest, 1885.
101. *Vámbéry Ármin*: A magyarság keletkezése és gyarapodása. Budapest, 1895.
102. *Vámbéry Ármin*: A magyarság bölcsőjénél. Budapest, 1914.
103. *Zichy Jenő gróf*: A magyar faj vándorlása. Kutatásaim vezérelvei és eredményeinek összefoglalása. Budapest, 1897.
104. *Zichy István gróf*: A magyarság őstörténete és műveltsége a honfoglalásig. Budapest, 1923.
105. *Zajti Ferenc*: Zarathustra Zend-Avestája. Budapest, 1919.

TARTALOM.

	Oldal
I. Bevezetés. Evilath földje	5
II. Magyar őstörténet és a nemzeti történetírás.....	11
III. A magyarok őstörténetének kutatói	22
IV. Ókori rokon népek: Szumírok. Etruszkok. Baszkok. Hikszószok. Hetiták. Kurdok	40
V. Elődeink: Indoszkíták. Pártusok. Kazárok	58
VI. A magyarok ősvallása. A mágizmus	89
VII. Az ősmagyar írás. Ékírás. Rovásírás.....	104
VIII. Ősi műveltségünk és intézményeink Szent István korában.....	118
IX. Magyarország őslakói: Székelyek. Palócok. Jászok.....	137
X. A törzsökös magyar nemesség és parasztság	156
XI. Az arméniai őshaza.....	164
 <i>Függelék:</i>	
A) Szumír szógyűjtemény.....	173
B) Hindu-magyar szógyűjtemény	176
C) Nepáli gurkha szógyűjtemény	177
D) Ugor-magyar szógyűjtemény	178
Forrásművek	179

